

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

BULLETIN D'ETHNOLOGIE

XXXII (74) 2015/1

ZALOŽEN 1906

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Bulletin d'ethnologie

Založen 1906

Ročník XXXII (74), 2015, číslo 1

Vydává Česká národopisná společnost, z. s., za grantové podpory Odboru regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury České republiky

Adresa vydavatele: Národní třída 3, 117 20 Praha 1

Národopisný věstník je recenzovaný odborný etnologický časopis, vycházející dvakrát ročně.

Pravidla pro publikování a veškeré informace pro autory jsou zveřejněny na internetových stránkách České národopisné společnosti: <http://www.narodopisnaspolcnost.cz/index.php/narodopisny-vestnik>

Předseda redakční rady: doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Redaktor: PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

Spolupráce na redakci čísla: Mgr. Jana Nosková, Ph.D.

Redakční rada: PhDr. Karel Altman, CSc., PhDr. Helena Beránková, Dr. Zorica Divac (Beograd), PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., Anna Drożdż, dr. (Cieszyn), doc. PhDr. Hana Hlůšková, CSc. (Bratislava), PhDr. Markéta Holubová, Ph.D., Mgr. Marta Kondrová, PhDr. Ludmila Kopalová, PhDr. Helena Mevaldová, dr. Małgorzata Michalska (Wrocław), Mgr. Markéta Palowská, Dr. Marketa Spiritova (München), doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Jazykové korektury: doc. PhDr. Josef, Štěpán, CSc.

Překlad do angličtiny: PhDr. Zdeňka Šafaříková, Mgr. Eva Románková, Mgr. Eva Bumbálková, ASPENA spol. s r. o., Brno

Grafické zpracování, tisk: Metoda spol. s r. o., Brno

Číslo vychází k 25. červnu 2015

ISSN 1211-8117

Národopisný věstník je zapsán do evidence periodického tisku pod evidenčním číslem: MK ČR E 18932. Časopis je evidován v mezinárodních bibliografických databázích ERIH PLUS (*European Reference Index for the Humanities*), AIO (*The Anthropological Index Online of the Royal – Anthropological Institute*), CEJSH (*Central European Journal of Social Sciences and Humanities*) a je zařazen na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice.

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

BULLETIN D'ETHNOLOGIE

XXXII (74)

2015/1

Obsah

Studie

Alena Křížová, <i>Autoři krojových vyobrazení v topografických pracích Balthasara Hacqueta a jejich následovníci</i>	5
Iuliia Tormysheva, <i>Korálková aplikace v chodském kroji jako prvek lidové kreativity</i>	21

Studie *Válka a etnologie*

Alojz Kontrik, <i>Kysučania a I. svetová vojna</i>	34
Nad'a Valášková, <i>K životním podmínkám Čechů v Rusku v průběhu I. světové války</i>	50
Miloslava Turková, <i>Důsledky I. světové války v rodinných vzpomínkách</i>	66

Príspevky dopisovateľů České národopisné společnosti

Josef Turinský, <i>Dřevěná obuv</i>	78
---	----

Personalia

Vyznamné životní jubileum a ocenění PhDr. Jitky Staňkové, CSc. (<i>Miroslav Válka</i>)	82
Život s více jazyky. K „osmdesátce“ Ivo Vasiljeva (<i>Stanislav Brouček</i>)	85
Kytička Aleně Kalinové (<i>Zdeňka Měchurová</i>)	95

Valné shromáždění České národopisné společnosti v Plzni

Daniel Drápala, <i>Zpráva o činnosti České národopisné společnosti za volební období 2011–2014</i>	105
Helena Mevaldová – Alena Prudká – Helena Šenfěldová, <i>Zpráva revizorů o kontrole hospodaření České národopisné společnosti od 1. 1. 2012 do 31. 8. 2014</i>	113
Eva Románková, <i>Zpráva o zahraniční spolupráci České národopisné společnosti v letech 2011–2014</i>	115
Jiřina Veselská, <i>Bibliografie národopisné literatury na webových stránkách České národopisné společnosti v období 2011–2014</i>	116
Helena Šenfěldová, <i>Informace o zpracovávání archivu České národopisné společnosti v období 2011–2014</i>	124
Václav Michalička, <i>Spolupráce s dopisovateli České národopisné společnosti v letech 2011–2014</i>	126
Roman Tykal, <i>Zpráva o činnosti Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení za léta 2011–2014</i>	127
Marta Kondrová, <i>Zpráva o činnosti Komise pro lidové obyčeje České národopisné společnosti za léta 2011–2014</i>	129

Judita Hrdá, <i>Laudatio k udělení čestného členství České národopisné společnosti PhDr. Jarmile Šťastné, CSc.</i>	130
Miroslav Válka, <i>Laudatio k udělení čestného členství České národopisné společnosti doc. PhDr. Haně Hlôškové, CSc.</i>	133

Knihy

Zdena Krišková (ed.): <i>Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita / Revitalisation of Traditional Culture and Lokal Identity (Daniel Drápala)</i>	135
František Mikulášek – Jan Prišegem – Drahomír Velička: <i>Dubnická kniha zázrakov (Markéta Holubová)</i>	137
Daniel Drápala (ed.): <i>Tradiční rukodělná výroba (Karel Pavlišník)</i>	137

Konference

Odborná konference Severní Haná – minulost a současnost II. (Miroslav Válka).....	139
---	-----

Autoři krojových vyobrazení v topografických pracích Balthasara Hacqueta a jejich následovníci¹

prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D.

Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, A. Nováka 1,
602 00 BRNO

krizova@phil.muni.cz

Jméno Balthasara Hacqueta není moravské etnologii neznámé. Je uváděno v souvislosti s vyobrazením Hanáka a Hanačky v zimním kroji z 90. let 18. století, které patří k nejstarším, velice ceněným ikonografickým dokladům. Balthasar Hacquet de la Motte (1739 Bretaň – 1815 Vídeň) prožil mimořádně pestrý a prací naplněný život². Nejdříve studoval teologii, přírodní vědy a medicínu. Jako dobrovolník nastoupil v době sedmileté války do armády (1756–1763), dostal se postupně do anglického, francouzského, pruského a rakouského zajetí, kde většinou působil jako felčar a chirurg. Nedlouho pobýval i na našem území, když po roce 1761 pracoval jako lékař v Teplících a v Praze. V roce 1766 se usadil jako báňský lékař ve slovinské Idrii a v letech 1773–1787 byl činný jako profesor anatomie v Lublani. Od roku 1788 byl profesorem přírodních věd ve Lvově, po zrušení tamní univerzity v roce 1805 přešel do Krakova, kde působil až do roku 1810 jako univerzitní profesor. Poté přesídlil do Vídně, kde o pět let později zemřel. Z vlastního zájmu procestoval velkou část východní a jihovýchodní Evropy: Halič, Besarábii, Moldávii, Valašsko, Krym, Sedmihradsko, Srbsko, Chorvatsko, Slovinsko a Slovensko, navštívil i Turecko, zajímal se o přírodní podmínky a lidovou kulturu, psal cestopisné zprávy

- 1 Příspěvek vznikl v rámci řešení programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI), projekt DF12P01OVV015 – Geografický informační systém tradiční lidové kultury (1750–1900), řešený Masarykovou univerzitou v Brně.
- 2 Na přínos díla Balthasara Hacqueta pro etnologii střední a jihovýchodní Evropy upozornil v našem prostředí především Jozef Markov, a to ve své jedinečné práci *Slovenský ľudový odev v minulosti. Materiály k dejinám slovenského ľudového odevu* (Bratislava 1955) a téma podrobně rozpracoval v článku *K počátkům slovanského národopisu. Baltasar Hacquet a osudy jeho národopisné práce* (Český lid 52, 1965) uveřejněném ke 150. výročí Hacquetova úmrtí. V souvislosti s ikonografickými doklady k Haně zařadil jeho životopis Richard Jeřábek do knihy *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884* (Strážnice 1997). Hacquetova nejpodstatnější práce je však věnována Slovinsku, jak uvádí Vilko Novak v příspěvku *Balthasar Hacquet in Slovenska ljudska kultura* (Traditiones 3, 1974), Alena a Richard Jeřábekovi v článku *Über einige brachliegende ikonographische Quellen zur Volkstrachtforschung in Slowenien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts* (Ethnologia slavica 22, 1990) a zvláště Angelos Baš v publikaci *Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju* (Ljubljana 1992).

G. Vogel: *Hannak*. Hacquet' Neueste physikalisch-politische Reisen durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen. 4. dil. Nürnberg 1796.

a plánoval vydání souhrnného díla o Slovanech.³ Jeho detailní životopis je znám díky rukopisné autobiografii psané ve francouzštině a uchovávané v mnichovské knihovně.

U nás je nejčastěji zmiňována poslední část jeho čtyřsvazkového díla *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1794 und 95 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen* z roku 1796, kde je uveden popis poměrů na Hané, doplněný dvěma zmíněnými postavami Hanáka a Hanačky v zimním oděvu.⁴ I když bylo známo, že Hacquet zadával kresby profesionálním malířům, ti zůstávali většinou v anonymitě, a proto vyobrazení obyvatel Hané bylo spojováno výhradně se jménem autora textu. Teprve v článku Aleny a Richarda Jeřábkových, věnovaném Vincenzi Georgu Kiningerovi, se objevuje jméno Vogel, které je uvedené pod oběma rytinami s tím, že se vzhledem k jeho rozšíření nepodařilo autora ztotožnit s konkrétním malířem.⁵ Při detailní analýze rytiny Hanáka lze však v levém dolním rohu objevit na kameni i zkratku křestního jména (*G. Vogel del et sculp*), podle níž je možné určit autorství. Je to nepochybně Georg Vogel (1767 Norimberk – kolem 1810, místo neuveveno), který byl synem kaligrafa Georga Friedricha Vogela a pracoval pro norimberské knihkupectví Stach.⁶ Jeho nejvýznamnějším dílem jsou ilustrace k práci Eugena Johanna Christoha Espera *Die Pflanzenthiere* z roku 1791.⁷ V Hacquetově topografii se jméno Vogel vyskytuje nejen pod grafikami s obyvateli Hané, ale ještě pod obrázkem ptáka *Ardea flava*, tj. volavka luční, a spolu s Hanáky tvoří hlavní výzdobu tohoto svazku. Z uměleckohistorického pohledu nutno konstatovat, že vyobrazení ptáka vykazuje větší profesionalitu než postavičky Hanáků, i když věrohodnost jednotlivých součástí jejich oděvu je nesporná.

Ačkoli Balthasar Hacquet vydal asi sedm desítek knih, většina má přírodovědný charakter v širokém rozpětí od geologických záznamů až po mineralogii a botaniku, jen v některých jsou také informace o obyvatelích navštívených krajů, jejich zvycích a odívání. Nicméně prostředí Slovanů Hacqueta zaujalo natolik, že údajně již v roce 1788, tedy následně po ukončení svého pobytu ve Slovinsku, seznámil císaře Josefa II. s ideou popsat kulturu Slovinců, Srbů a Chorvatů. O několik let později

3 MARKOV, J.: *K počátkům slovanského národopisu. Baltasar Hacquet a osudy jeho národopisné práce (K 150. výročí úmrtí)*. Český lid 52, 1965, s. 346–351. JEŘÁBEK, R.: *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*. Strážnice 1997, s. 388–389. BROUČEK, S. – JEŘÁBEK, R. (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 1. Biografická část*. Praha 2007, s. 62.

4 *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1794 und 95 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen*. Nürnberg, 1796, s. 214 an.

5 JEŘÁBKOVÁ, A. – JEŘÁBEK, R.: *Moravské lidové kroje v grafickém díle V. G. Kiningera z počátku 19. století*. Folia ethnographica 32, 1998, s. 45–55.

6 THIEME, U. – BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Band 34*. Leipzig 1940, s. 481.

7 ESPER, E. J. Ch.: *Die Pflanzenthiere: in Abbildungen nach der Natur mit Farben erleuchtet nebst Beschreibungen*. Nürnberg 1791.

G. Vogel: *Hannaczka*. Hacquet' Neueste physikalisch-politische Reisen durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen, 4. dil. Nürnberg 1796.

svůj záměr konkretizoval na soubor kresb všech slovanských národů rakouské monarchie, které prý nechal vymalovat „dobrým mistrem“.⁸ Z rozboru Hacquetovy korespondence s mecenášem slovinského obrozeneckého hnutí Žigou Zoisem z let 1789–1793, který provedl Jozef Markov, vyplývá, že Hacquet posílal Zoisovi kresby a Zois zadával jejich provedení malíři Herrleinovi. Nepochybně jde o Andrease Johanna Herrleina (1738 Fulda – 1817 Lublaň),⁹ který byl od roku 1775 činný jako malíř a kreslíř v Lublani, dokonce je doložen jeho portrét Sigmunda svobodného pána Zoise. V korespondenci jsou konkrétně zmíněny studie Moldavanů, Filipovců, Tatarů, cikánů a haličské židovky, jež se nacházejí jako celostránkové barevné přílohy v prvních třech dílech Hacquetových cest po Karpatech. Vyobrazení ilustrující tyto topografické práce jsou však výtvorem amatérského autora, který evidentně nezvládal základní anatomická pravidla a pouze zcela naivně zachytil charakteristické rysy postav, tedy především jejich oděv, úpravu vlasů, popř. vousů, zatímco Herrlein byl zručný malíř monumentálních kostelních obrazů, portrétů i žánrových scén z venkovského prostředí. Z toho je možno vyvozovat, že nesignované kolorované kresby jsou dílem samotného Balthasara Hacqueta a případně mohly sloužit jako podklad pro pozdější profesionální provedení Herrleinem.

Po Jihoslovanech se Hacquet sice připravoval na sepsání a vydání dalšího svazku o západních Slovanech u lipského nakladatele Baumgartnera, ale zdravotní stav mu dokončení díla již nedovolil. Rukopisy, korespondenci i malby zaslal svému příteli, luteránskému biskupovi, přírodovědci a spisovateli Samuelu Bredeczkému (1722 Németskubja u Prešova – 1812 Lvov), který však zemřel dříve než Hacquet. I když jeho vdova, Dorota Bredeczká, písemné materiály vrátila zpět, ztratila se větší část z 58 vyobrazení kresb, z nichž některé byly zarámované. Jistě mezi nimi byly Herrleinovy obrazy, ale možná také díla pocházející od různých autorů a z různých regionů, v rodinné pozůstalosti Bredeczkých se zachovaly jen některé doklady z Haliče a Sedmihradska.

Nejdéle, více než 20 let, pobýval Hacquet ve Slovinsku, odkud podnikal cesty na Balkán, a proto této části Evropy věnoval velkou pozornost. Jde o šest knih o dvojnásobném počtu svazků. Slovinští etnologové nejvíce oceňují Hacquetovu práci vydávanou v Lipsku v letech 1801–1808 v pěti sešitech s názvem *Abbildung*

8 Zmiňuje se o tom v předmluvě k práci *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyren und Slaven* z roku 1801 a v předmluvě ke čtvrtému svazku *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1794 und 95 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen* z roku 1796, kde svůj záměr specifikuje na „kroje všech slovanských národů rakouské monarchie, které jsou již několik let připraveny, vymalovány v oleji od dobrého mistra.“ Viz MARKOV, J.: *K počátkům slovanského národopisu. Baltasar Hacquet a osudy jeho národopisné práce (K 150. výročí úmrtí)*, c. d., s. 347.

9 THIEME, U. – BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Band 16*. Leipzig 1923, s. 545–546.

Ch. G. H. Geißler: *Bez názvu*. B. Hacquet: *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyren und Slaven*. Leipzig 1801–1808.

dovědce Petera Simona Pallase (1741 Berlín – 1811 Berlín), s nímž podnikl cestu po jižním Rusku, kde zaznamenával kromě krajiny také její obyvatele.¹² V roce 1798 se vrátil do Lipska a věnoval se ilustrování různých cestopisných knih. Mimo jiné je považován za významného kronikáře napoleonských válek v letech 1806–1813.¹³ Vilko Novak se ve svém článku zamýšlel nad způsobem, jakým Geißler ilustroval Hacquetovo dílo. Uvažoval, že možná Hacquet poslal Geißlera do Slovinska, popřípadě, že mu předložil skici, snad dokonce vlastní a se slovním komentářem.¹⁴

Jak se ale ukazuje při podrobné komparaci, cesta ke vzniku Geißlerových ilustrací byla mnohem přímočařejší. Jestliže srovnáme práci *Abbildung und Beschreibung* se starším Hacquetovým dílem, objevíme zdroj, z něhož mohl Geißler čerpat,

und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyren und Slaven,¹⁰ kterou analyzoval Vilko Novak v obsáhlém článku z roku 1974.¹¹ Na rozdíl od většiny prací, jež bývají doplněny černobílými mědirytinami, v knize *Abbildung und Beschreibung* jde o tři desítky barevných vyobrazení krojů ze Slovinska a Balkánu, které mají vysokou pramenovou hodnotu. Většina ilustrací je anonymní, různé výtvarné úrovně, pouze pod několika profesionálně ztvárněnými postavami je zřetelné jméno Geißler, na titulu jednoho sešitu je uveden jako C. G. H. Geißler.

Christian Gottfried Heinrich Geißler (1770 Lipsko – 1844 Lipsko) byl synem zlatníka a vystudoval lipskou akademii umění. V roce 1790 odešel do Petrohradu, kde působil jako učitel kreslení, po dvou letech vstoupil do služeb příro-

10 *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyren und Slaven deren geographische Ausbreitung von dem adriatischen Meere bis an den Ponto, deren Sitten, Gebräuche, Handthierung, Gewerbe, Religion u. s. w. nach einer zehnjährigen Reise und vierjährigem Aufenthalte in jenen Gegenden dargestellt von B. Hacquet*. Leipzig 1801–1808.

11 NOVAK, V.: *Balthasar Hacquet in Slovenska ljudska kultura*. *Traditiones* 3, 1974, s. 17–68.

12 THIEME, U. – BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Band 13*. Leipzig 1920, s. 351–352.

13 Kromě obrazového doprovodu k publikacím Petra Simona Pallase ilustroval práce Johanna Gottfrieda Grubera, Johanna Gottfrieda Richtera a Friedricha Ferdinanda Hempela.

14 NOVAK, V.: *Balthasar Hacquet in Slovenska ljudska kultura*, c. d., s. 46.

Mappa Litho-Hydrographica Nationis Slavicae. Ad Occidentem Solem sita. B. Hacquet: *Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder*. 3. díl. Leipzig 1784.

aniž by opustil Lipsko. Jde o čtyřsvazkovou práci *Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder*,¹⁵ vycházející v Lipsku mezi lety 1778 až 1789. V prvním a druhém díle nejsou žádná vyobrazení krojů, ale ve třetím díle z roku 1784 je vložena *Mappa Litho-Hydrographica Nationis Slavicae. Ad Occidentem Solem sita*, jejíž parergu lemují dvě dvojice postav, z nichž jedna představuje Zilany (Silantce), druhá obyvatele horního Kraňska (Gorence). Při dolním okraji mapy jsou další tři páry, a to Uskoků, tedy utečenců před Turky, tady označovaných jako Valaši, čímž byli míněni pastevcí, Chorvatů a Kočevjanů. Ačkoli Angelos Baš ve své knize o krojích z roku 1992¹⁶ uvádí, že vyobrazení na mapě jsou anonymní, nutno jeho informaci opravit, neboť mapa je značena „gezeichnet von Lieber zu Laibach 1782“ a na dolním okraji je signována *I. Adam*. Je obtížné tohoto autora spolehlivě určit,

15 HACQUET, B.: *Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder*. 1–4. Leipzig 1778, 1781, 1784 a 1789.

16 BAŠ, A.: *Oblačična kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana 1992, obr. 65, s. 71–74.

Ch. G. H. Geißler: *Krainerin – Krainica*. Balthasar Hacquet: Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyren und Slaven. Leipzig 1801–1808.

ale mohlo by jít o Jacoba Adama (1748 Vídeň – 1811 Vídeň), který studoval od roku 1771 na vídeňské akademii rytectví a zabýval se především ilustracemi pro práce s botanickou tematikou. Podíl obou autorů, pravděpodobně kartografa a kreslíře, je těžké rozlišit, domněnku o významném podílu Jacoba Adama však podporuje blízké téma jeho dalšího díla *Abbildungen des Gemeinen Volkes zu Wien* se stovkou rytin.¹⁷

Čtvrtý díl Hacquetovy práce *Oryctographia Carniolica* z roku 1789 má na titulu vyobrazen plánec města se dvěma postavami označenými jako Sareczan nebo Likauer, což jsou obyvatelé okolí Liky v blízkosti Biháče. Rytina je také signována I. Adam. Na konci tohoto dílu je vložena další mapa *Continuatio Mappae Litho Hydrographicae Nationis Slavicae. Ad occidentem Solem sitae* s dvojicemi Istrijců a Dolinců, v dolní části je pár označený jako Zitschen nebo Zhitschen, což jsou obyvatelé regionu Čičarija, ležícího na Istrijském poloostrově – ve slovinštině označovaní jako Čiči. Mapa je také signovaná, na spodním okraji „Gezeichnet 1787 von C. Reider a gestochen d ey Löschentich“. V tomto případě se zatím podařilo identifikovat jen Franze Serapha Christopa Reidera (1729 Vídeň – 1791 Vídeň), který působil především jako ilustrátor odborných i populárních tisků.¹⁸

Dílo Balthasara Hacqueta je přínosné po věcné stránce z hlediska jeho textů a vyobrazení a na počátku 19. století bylo jistě velmi žádané, což potvrzují novější pozmeněná vydání práce *Abbildung und Beschreibung* ve francouzštině (1815) a angličtině (1821), která uvádějí Vilko Novak a Angelos Baš ve svých publikacích.

V rámci obsáhlého pátrání a srovnávání se však podařilo prokázat, že se Hacquetovo dílo stalo inspiračním zdrojem ještě pro jiné autory a přispělo ke vzniku dalších souborů krojovaných postav. Jedním z těch, kdo těžil z ilustrací v jeho knihách, byl Vincenz Georg Kininger (1767 Řezno – 1851 Vídeň). Pocházel sice z Řezna, ale od roku 1778 žil ve Vídni, kde v osmdesátých letech studoval na mědirytecké

Continuatio Mappae Litho Hydrographicae Nationis Slavicae. Ad occidentem Solem sitae. B. Hacquet: *Oryctographia Carniolica* oder *Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder.* 4. díl. Leipzig 1789.

17 *Abbildungen des Gemeinen Volkes zu Wien*. Wien 1778, 1780. THIEME, U. – BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Band 1*. Leipzig 1907, s. 63. SAUR, K. G.: *Allgemeines Künstlerlexikon. Band 1*. München – Leipzig 1992, s. 299.

18 THIEME, U. – BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Band 28*. Leipzig 1934, s. 109.

V. G. Kininger: *Plate VII. A Country Girl of Upper Carniola.* The Costume of the Hereditary States of the House of Austria. 2. vydání. London 1804.

akademii, od roku 1790 působil jako samostatný malíř a grafik, v roce 1807 byl jmenován profesorem rytečství na vídeňské akademii.¹⁹ Zaměřoval se na krajiny, bitevné scény, portréty, kostýmy a kroje, popularitu mu zajistily portréty příslušníků aristokracie. Mimo jiné je uveden mezi několika autory u velkého německého atlasu s 28 mapami.²⁰ Za jeho nejvýznamnější počín z hlediska ikonografie krojů se považuje soubor 50 listů nazvaný *Kleidertrachten der kaiserlichen königlichen Staaten*, který vyšel v roce 1802 (nejpozději 1803), avšak toto vydání se nenachází v žádné knihovně České republiky, ani v okolních zemích. Naše znalost se opírá až o další edici, vydanou v roce 1804 v Londýně, která se uvádí pod jménem autora předmluvy a doprovodných textů Bertranda de Moleville.²¹

Samozřejmě, že jednou z fundamentálních otázek při hodnocení ikonografických pramenů je jejich věrohodnost. Ta se posuzuje mimo jiné i na základě autenticity – tedy zda autor zobrazené země navštívil a mohl znát realie z vlastní zkušenosti, popřípadě zda vyobrazení přejímal a v tom případě od koho. Na rozdíl od mnoha jiných malířů, zvláště krajinářů a ilustrátorů topografických prací, nemáme žádné poznatky o tom, že by Kininger podnikal nějaké cesty, spíše se zdá, že více než sedmdesát let svého dlouhého života strávil ve Vídni. Pak tedy musel čerpat podněty z jiných prací a opět se jako předloha nabízí díla Balthasara Hacqueta, který byl na přelomu 18. a 19. století nejplodnějším autorem zabývajícím se lidovou kulturou v rakouské monarchii a v okolních zemích, zvláště na Balkáně.

Nápadnou shodu můžeme vysledovat u vyobrazení obyvatel horního Kraňska, páru Gorenců zachycených Jacobem Adamem na mapě z roku 1782, ale publikovanému o dva roky později v Hacquetově *Oryctographia Carniolica*, a pak na Geißlerově rytině v *Abbildung und Beschreibung* z roku 1801. I když Kiningerovo pojetí působí profesionálněji a velkoryseji, oděvní součástky včetně různých podrobností, jako např. naznačené brože na hrudníku a pásu u ženy naprosto souhlasí.²²

Když se vrátíme k *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen*, odhalíme další zajímavé skutečnosti. Týká se to konkrétně dvou vyobrazení v prvním díle, označených jako

19 THIEME, U. – BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Band 20*. Leipzig 1927, s. 331–332. JEŘÁBEK, R.: *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*, c. d., s. 391–392. BROUČEK, S. – JEŘÁBEK, R. (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 1. Biografická část*, c. d., s. 110–111.

20 REILLY, F. J. J. von: *Grosser deutscher Atlas Verzeichniss der acht und zwanzig Landkarten und der darauf vorkommenden Merkwürdigsten Reiche, Landschften, Oerter, Insel, Berge, Vorgebirge, Landengen, Wasserstrasen, Meere, Bayern, Landseen und Flüsse*. Wien 1795–1796.

21 *The Costume of the Hereditary States of the House of Austria/Costumes des États héréditaires de la Maison d'Autriche consistant en cinquante gravures coloriée, dont les descriptions – ont été rédigées par M. Bertrand de Moleville*. London 1804.

22 Podrobně o Kiningerových zobrazeních Slovinců viz JEŘÁBKOVÁ, A. – JEŘÁBEK, R.: *Über einige brachliegende ikonographische Quellen zur Volkstrachtforschung in Slowenien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Ethnologia slavica 22, 1990, s. 119–149.

Jüdin aus Halizien. Hacquet' Neueste physikalisch-politische Reisen durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen. 3. dil. Nürnberg 1794.

V. G. Kinninger: *Plate XXXII. A Polish Jewess*. The Costume of the Hereditary States of the House of Austria. London 1804.

Filipovaner a *Filipovanerin*, tedy obyvatelé Bukoviny²³ a dvou postav ve třetím díle pojmenovaných *Jude aus Halizien* a *Jüdin aus Halizien*.²⁴ Na rozdíl od Hanáků ve čtvrtém díle jsou tyto ilustrace anonymní a ani je nelze připsat Georgu Vogelovi, protože jde o zcela odlišný výtvarný názor, postavy jsou nápadně štíhlé a protáhlé, až působí zdeformovaně, a jak jsme se pokusili v první části tohoto příspěvku prokázat, jejich autorem byl pravděpodobně sám Balthasar Hacquet. Také tyto figury se nacházejí v Kiningerově souboru, konstrukci postav přizpůsobil pochopitelně svému profesionálnímu pojetí, ale zobrazení oděvu převzal včetně detailů. Tato zjištění jsou cenným vodítkem pro další badatelské směřování, i když pro nás by pochopitelně byly přínosnější podobné objevy vztahující se konkrétně k moravským příkladům, a to ke Kiningerovým listům s Hanačkou a obyvateli Moravského Slovenska. V tomto případě můžeme jediné doufat, že další zpřístupňování základních pramenů i prostřednictvím digitalizace starých tisků a grafik napomůže v odhalování souvislostí.

Práce Balthasara Hacqueta byly zřejmě na přelomu 18. a 19. století dostatečně dostupné a oblíbené, neboť upoutaly i další autory. Jak víme z jeho životopisu, strávil pět let (1805–1810) v Krakově. To ovšem nemusel být zásadní důvod pro znalost jeho díla v Polsku. Pořizování krojových alb bylo v té době módní záležitostí, což byl zřejmě jeden z důvodů, proč kněžna Czartoryská podnítila rodinného malíře, Francouze Jeana-Pierra Norblina (1745 Misy-Faut-Yonne, Seine-Marne, Champagne – 1830 Paříž)²⁵ k zachycení polských krojů, které převedl do grafik rytec Louis Philibert Debucourt (1755 Paříž – 1832 Beleville)²⁶ a byly vydány v Paříži v roce 1804 pod názvem *Costumes polonaise* (81 listů), znovu v roce 1817 v Paříži (50 listů) a v letech 1838–1841 ve Štrasburku.

Jean-Pierre Norblin de la Guardaine pocházel z rozvětvené francouzské rodiny, od roku 1769 studoval na pařížské akademii, od roku 1772 pobýval ve službách knížete Adama Kazimíra Czartoryského jako malíř a učitel kreslení, a to nejprve v Londýně, ve Spa a v Paříži, od května 1774 na jeho dvoře ve Varšavě a na dalších rodových sídlech, kde měl příležitost poznat realie polského venkova, včetně jeho obyvatel. Po třiceti letech prožitých v Polsku, kde je považován za otce žánrové malby, se v roce 1804 vrátil do Paříže, avšak ani tam jej témata jeho druhé vlasti nepustila. V souboru polských kostýmů jsou reprezentanti různých sociálních vrstev, především však zástupci rozmanitých regionálních typů a profesí se zdůrazněnými

23 *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen*. Nürnberg 1790, tab 1 a 2.

24 *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1791, 92 und 93 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen*. Nürnberg, 1794, tab. 3 a 4.

25 THIEME, U. – BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*. Band 25. Leipzig 1931, s. 513.

26 THIEME, U. – BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*. Band 8. Leipzig 1913, s. 510–511.

atributy jejich činností.²⁷ Jednou z figur je také polská židovka *Femme juive*, která vykazuje nápadnou shodu s ilustrací Balthasara Hacqueta z jeho cest po severních Karpatech z roku 1794 a s vyobrazením Vincenze Georga Kiningera z roku 1802 (známo z vydání 1804). Nejde jen o podobnost v oděvu a doplňcích, včetně barevnosti, ale také v celkovém pojetí postavy, kterou Norblin zasadil před roubené stavby. Můžeme s velkou pravděpodobností konstatovat, že Norblin využil jako předlohu spíše Hacquetovu topografickou práci než Kiningerův krojový soubor.

I když nemůžeme s jistotou rekonstruovat všechny procesy, které vedly k vytvoření obrazových doprovodů topografických děl Balthasara Hacqueta a jeho následovníků, dosavadní zjištění naznačují, že přejímání starších předloh bylo až do 19. století běžnou záležitostí a především nejdostupnějším způsobem získávání informací o cizích zemích a jejich realitách. Malíři a grafici ve službách cestovatelů, topografů, přírodovědců a následně vydavatelů byli postaveni do role dokumentátorů bez nároku na prosazení a uplatnění nezczizitelného autorského práva. Tím lze zároveň vysvětlit opakované anonymní reprodukování jejich prací i mnoho let po smrti, někdy jen pod jménem či firmou nakladatele. To bývá také příčinou nepřesných citací a případných nedorozumění v odborné literatuře. **Literatura**

BAŠ, A.: *Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana 1992.

BYSTRONŇ, J. S.: *Typy ludowe J. P. Norblina*. Kraków 1934.

JEŘÁBEK, R.: *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*. Strážnice 1997.

JEŘÁBKOVÁ, A. – JEŘÁBEK, R.: *Moravské lidové kroje v grafickém díle V. G. Kiningera z počátku 19. století*. Folia ethnographica 32, 1998, s. 45–55.

JEŘÁBKOVÁ, A. – JEŘÁBEK, R.: *Über einige brachliegende ikonographische Quellen zur Volkstrachtforschung in Slowenien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Ethnologia slavica 22, 1990, s. 119–149.

KŘÍŽOVÁ, A. – ŠIMŠA, M.: *Lidový oděv na Moravě a ve Slezsku I. Ikonografické prameny do roku 1850*. Strážnice 2012.

MARKOV, J.: *K počátkům slovanského národopisu. Baltasar Hacquet a osudy jeho národopisné práce (K 150. výročí úmrtí)*. Český lid 52, 1965, s. 346–351.

MARKOV, J.: *Slovenský ľudový odev v minulosti. Materiály k dejinám slovenského ľudového odevu*. Bratislava 1955, s. 11–13.

NOVAK, V.: *Balthasar Hacquet in Slovenska ljudska kultura*. Traditiones 3, 1974, s. 17–68.

27 BYSTRONŇ, J. S.: *Typy ludowe J. P. Norblina*. Kraków 1934.

Summary

Authors of Depicted Folk Costumes in Topographic Works by Balthasar Hacquet and Their Successors

Balthasar Hacquet de la Motte was a French natural scientist and physician who spent many years of his life in Slovenia, then in Lvov, Krakow, and Vienna. From his original interests relating to natural science, he moved his attention to specific features of folk culture in the countries of Central, Southern and South-Eastern Europe, and especially to folk dress. He probably painted some illustrations in his publications by himself and these served as a model for other authors (Andreas Johann Herrlein), at some other time he used the service of a professional painter (Georg Vogel). As resulting from the comparison of his topographic works, he also made depictions from his older works available (Jacob Adam, Franz Seraph Christoph Reider), namely as a sketch for new aquarelles (Christian Gottfried Heinrich Geißler) that could later serve as a model for other authors (Vincenz Georg Kininger, Jean-Pierre Norblin). This is demonstrated by noticeable identical details on dress and its accessories. The sketched connections confirm the well-established way of taking-over and exploring older works as models, which survived as late as until the 19th century.

Key words:

folk dress – Balthasar Hacquet – iconography – Central, Southern and South-Eastern Europe – topographic works

Korálková aplikace v chodském kroji jako prvek lidové kreativity¹

Mgr. Iuliia Tormysheva

Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 PRAHA
iuliia86ost@gmail.com

Úvod

Chodsko je z etnografického hlediska specifickou oblastí Čech, kde se lidový oděv udržel nejdéle a chodský kroj patří mezi hodnotné prvky lidové kultury. Tradiční oděv na Chodsku přitahuje pozornost badatelů již od druhé poloviny 19. století a může být považován za nejčastěji popisovaný kroj v Čechách.

Za první fundovanější texty, ve kterých byly popsány zvláštnosti tohoto regionálního kroje, je možné považovat národopisné práce Boženy Němcové ze 40. let 19. století.² Na B. Němcovou posléze navázal v 60. letech K. J. Erben, jenž v roce 1867 vydal v souvislosti se slovanskou výstavou v Moskvě, na kterou byla poslána kolekce chodských krojů, v časopise *Květy – Česká včela* stať *Popis krojů lidu selského, tak nazvaných Chodů neb Buláků z okolí města Domažlic v Čechách*.³ Díky jejich údajům a zprávám dalších badatelů a etnografů tak můžeme sledovat zhruba 200 let vývoje kroje na Chodsku.⁴

Na konci 19. a na začátku 20. století se objevuje řada dalších odborných studií věnovaných chodskému kroji. Po publikacích B. Němcové a K. J. Erbena vyšel v časopise *Český lid* v roce 1896 velký článek J. F. Hrušky „*Křtiny dou!*“ *Obrázek zvykoslovný z Chodska*.⁵ O dvě léta později podal Čeněk Zíbrt v oddělení *Časových novinek* krátkou poznámku *Typy a kroje z Chodska*⁶ se čtyřmi vyobrazeními ženského a mužského kroje. Oba texty pokračují v pokusech o systematizaci typové škály chodského kroje. Nezůstal opomenut ani autorkami prvních dvou syntéz o českých

1 Tato studie vznikla v rámci grantu 613412 (253139) za podpory Grantové agentury Univerzity Karlovy v Praze.

2 „*Současně ale Božena Němcová přináší velice bohatý materiál z vlastního pozorování. Cena jejího zpracování vzrůstá i tím, že přesně uvádí obce, v nichž svůj terénní výzkum prováděla a že věnovala nemalou pozornost i sociálním poměrům, cenám látek, způsobu jejich použití atd. Přístup Boženy Němcové k problematice lidového oděvu je tedy vrcholně moderní a na dlouhou dobu překonal i některá pozdější zpracování.*“ – ŠTĚPANOVÁ, I.: *Lidový oděv v Čechách 19. století*. Praha 1984, s. 16.

3 ERBEN, K. J.: *Popis krojů lidu selského, tak nazvaných Chodů neb Buláků z okolí města Domažlic v Čechách*. *Květy – Česká včela* 2, 1867, s. 168, 171–179.

4 KURCOVÁ, J. – NEJDL J.: *Tradiční oděv na Chodsku. Pozvánka do muzea chodských krojů*. Rukopis z archivu muzea Chodska v Domažlicích.

5 HRUŠKA, J. F.: „*Křtiny dou!*“ *Obrázek zvykoslovný z Chodska*. *Český lid* 5, 1896, s. 237–242.

6 ZÍBRT, Č.: *Typy a kroje z Chodska*. *Český lid* 7, 1898, s. 395.

krojích, Terézou Novákovou⁷ a Renátou Tyršovou⁸. V roce 1920 byl publikován jiný zásadní článek J. F. Hrušky *O chodském kroji*⁹, kde se autor pokusil podat komplexní přehled vývoje, typů a historii tradičního lidového oděvu na Chodsku.

Mimo příspěvků zveřejňovaných v národopisných periodikách vycházela na přelomu století řada samostatných textů věnovaných krojové problematice. Většina z nich představuje komplexní přehledy, zaměřené na zobecnění předchozích znalostí o lidové kultuře a oděvu českých zemí a Slovenska, jako jsou obě už zmíněné syntézy, nebo např. popularizační práce Olgy Stránské-Absolonové *Národní kroje*.¹⁰ Zájem o Chodsko a zvláštnosti tradičního lidového oblečení tohoto regionu je v těchto publikacích tradičně vysoký. Jak můžeme předpokládat, taková pozornost byla logická, neboť v této době lidová kultura na Chodsku představovala to nejvíce specifické v Čechách, přestože byla udržována při životě především zájmem etnografů a místních intelektuálů.

V roce 1920 vyšla v Praze pod redakcí Josefa Kazimoura, významného funkcionáře Agrární strany, který měl blízko k etnografii, populární příručka pro zájemce o lidové kroje *Lidové kroje československé: popis, vyobrazení, střihy a výkresy 33 českých, moravských, slezských krojů národních*.¹¹ Přehledová kapitola o dosavadním vývoji zájmu o lidový oděv má svou hodnotu a pro laického čtenáře je nepochybně zajímavá. Paradoxně ovšem právě popisnost této publikace, zachycení jednotlivých krojových součástek v určitém stadiu vývoje, důraz na formu a detailní technické provedení, je pro účely studie o korálcích na chodském lidovém oděvu přínosná jako relativně cenný ikonografický pramen. Etnografické interpretace této i pozdější doby téma koráلكové výzdoby považují za marginální.

S novou silou vzrůstal laický zájem o chodské kroje ve 30. letech 20. století, což je způsobeno vypjatou předválečnou atmosférou a silnou svérázovou vlnou (například malířka a oděvní výtvarnice Marie Fischerová-Kvěchová), ale kulminoval i zájem odborný. Jedná se především o působení Ladislava Lábka, který se navíc věnoval lidovému šperku na Chodsku a Plzeňsku.¹² Zmínit musíme také kapitolu *Lidové kroje*¹³ doktorky Drahomíry Stránské z edice *Československá vlastivěda* (1936) i přehledovou stať *Lidová kultura a kroje v Československu* z pera Karla Chotka z roku 1937, která tuto periodu uzavírá.¹⁴ Ústředním problémem, kterému

7 NOVÁKOVÁ, T.: *Kroj český*. In: Národopisná výstava československá 1895. Praha [1897], s. 151.

8 TYRŠOVÁ, R.: *Lidový kroj v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1915, s. 70–73.

9 HRUŠKA, J. F.: *O chodském kroji*. Plzeňsko 2, 1920, s. 9–24.

10 STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, O.: *Národní kroje*. Praha 1919.

11 KAZIMOUR, J.: *Lidové kroje československé: popis, vyobrazení, střihy a výkresy 33 českých, moravských, slezských krojů národních*. Praha 1920.

12 LÁBEK, L.: *Lidové šperky západočeské. I*. Plzeň 1937.

13 STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje*. In: *Československá vlastivěda. Řada II. Národopis*. Praha 1936, s. 207–248.

14 CHOTEK, K.: *Lidová kultura a kroje v Československu*. Praha 1937.

se autor věnoval, bylo sblíživání a postupné splývání kroje a městské módy, tedy jeho poslední vývojová fáze, transformace a postupný zánik. Vedle této dominující problematiky se badatel pokusil generalizovat a popsat obecné rysy i specifické regionální zvláštnosti českých krojů, historické podmínky jejich rozvoje a evoluce během 18. a 19. století.¹⁵ Ani Karel Chotek však nevěnoval zvláštní pozornost šperkům a oděvním doplňkům.

Když v roce 1949 vyšla tiskem klíčová monografie Drahomíry Stránské *Lidové kroje v Československu*, autorka v ní na základě bohatých archivních i ikonografických materiálů, muzejních sbírek a starších odborných zpracování předložila vysoce cennou odbornou syntézu, která zasazuje jednotlivé regionální typy i vývojové fáze krojů do dobových kulturních kontextů. O korálcích se badatelka zmiňovala jako o typové výzdobě chodských živůtků, ale větší pozornost korálkovým aplikacím až na pár řádků nevěnovala ani ona: „*Staré živůtky z okolí Domažlic, pokud je známo, zachovaly starý typ: svíslý šíp v zádech a šikmo sbíhavé přednice s háčky nebo kroužky, lemované stříbrnou portou, ale velice se zkrátily; šily se z brokátu nebo se vyšívaly, ale vyšívka – podle barokového způsobu – zůstala věrnou zlatému a stříbrnému dracounu s korálky a svíslému řešení kytic v zádech. [...] Bohatá výzdoba dracounem, korálky a portičkami přenesla se pak i na nový střih «lajbliků», jenom řešení její se přizpůsobilo – výzdoba v zádech není na nich řešena svíslé, nýbrž vějířovitě se rozbíhá podle švů.*”¹⁶

Ani u mladších badatelů se korálkové aplikaci na chodském kroji nedostalo větší pozornosti. V 50. letech Blažená Šotková ve svých pracích, zaměřených opět v duchu revitalizace na praktické využití, popsala výzdobu *lajbliků* dolních vesnic: „*Nejnádhernější, ale tak i nejpracnější součástí chodského kroje je kratičký živůtek, nazývaný všeobecně “lajbik”, který veselou barvitost kroje doplňuje svou zářivostí vyšívky, provedené dracounem, penízky a korálky. Vyšívka zaplňuje celou zadní část živůtku tak hustě, že základní látka ani neprohlédá. Na přednicích je vyšívka jen nepatrná, poněvadž ji úplně zakrývá šátek.*”¹⁷ O korálcích v postřekovském kroji B. Šotková psala jako o výzdobě novějšího typu *lajbliku* proti jednoduchým a nevyzdobeným starším vzorkům. „*Lajbíky nověji šité jsou však daleko bohatší. [...] Vyšívka je velmi*

15 O lidovém oděvu v Čechách na přelomu 19. a 20. století K. Chotek uvedl: „*Český kroj [...] vyznačuje se největším přiblížením ke kroji městskému, a to jak materiálem, tak i stylovou formou. [...] Ačkoli tedy český šat ze všech československých se přiblížil městskému, nepřestal nikdy býti opravdu selským krojem. V Čechách také nejdříve zaniká a přes maloměstskou módu přechází do oděvu městského.*” Chodský kroj však autor oceňoval jako jev zvláštní, výjimečný, o kterém v kontextu ovlivnění městskou módou „... velmi zajímavou výjimku máme v malém úseku na nejzápadnější československé a tím i slovanské oblasti, na Chodsku. V tomto kraji, vyznačujícím se zvláštním národopisným charakterem, zachoval se nejen dobře svérázný typ lidového kroje, nejděle v Čechách – ale v ženském šatě žije tu posud.” Tamtéž, s. 44–45.

16 STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje v Československu. Díl I. Čechy*. Praha 1949, s. 120–121.

17 ŠOTKOVÁ, B.: *Naše lidové kroje, jejich vzory, střihy a zpracování. 4. Kroj chodský (dolních vesnic)*. Praha 1951, s. 16.

bohatá a je provedena nejen barevnou vlnou a hedvábím, ale i stříbrným bulionem, penízky a skleněnými korálky různých barev, tvarů a velikostí. Rozkládá se kolmo sázenými proutky po celých zádech, vpředu pak jsou položeny proutky kolem výstřihu a v horním i dolním cípu je po kvítku.”¹⁸ Badatelka se všimla i zvláštnosti koráلكové aplikace na postřekovských šněrovačkách. „Předek šněrovačky je zcela bez ozdoby poněvadž jej celý zakrývá šátek, na zádech jsou však našité ozdobné portičky a ve volných polích je vyšito po kvítku pestrou vlnou, penízky a korálky, vše velmi jednoduchým způsobem, většinou stehem řetízkovým, lístky kvítků přepichovány smyčkami. [...] Výšivka je provedena v barvách zelené, blankytně modré, sytě růžové, koukolově fialové a žluté, obyčejnou silnější vlnou. Stříbrné penízky jsou přiřívány tyrkysově modrými nebo červenými korálky. [...] Důležité je, aby byla pěkně vypracovaná a dobře přiléhala.”¹⁹ I v poválečné éře se tak v zásadě opakovala situace, s níž jsme se setkali před třemi desetiletími. Odborná etnografická zpracování považovala výzdobné aplikace za marginální, zatímco autoři návodných příruček typu „jak si zhotovit kroj“ přirozeně detailně popisovali nejen kompozice vzorů, ale i jejich technické provedení.

V roce 1956 se dočkalo publikování *Chodsko*,²⁰ monografie Jindřicha Jindřicha, asi nejznámějšího propagátora chodské lidové kultury, který se vedle folkloristiky zabýval i materiální kulturou. Dodnes zůstává tato práce cenným materiálovým zdrojem ke studiu chodské lidové kultury, kraje a jeho tradic. Pasáže o lidovém kroji jsou důkladné, opřené o literaturu i konkrétní materiálové doklady, přesto se ani J. Jindřich příliš nerozepisuje o výzdobných aplikacích. V kontextu problematiky našeho výzkumu je důležité to, že autor zřejmě poprvé poukázal na koráلكovou dekoraci na dětských čepečcích, tzv. karkulkách. Pevně vyztužená čepička byla „bohatě vyšívána stříbrným dracúnem, zdobena barevnyjma korálky (dřív i kránatky), plíšky (penízky).”²¹ Další záznamy o koráلكách v oděvu chodského obyvatelstva nacházíme až v novějších studiích o kroji.

V tomto přehledu nemůžeme vynechat práce Jiřiny Langhammerové. V příspěvku *Současný lidový oděv na Chodsku a jeho vývoj ve 20. století*²² z roku 1991 badatelka přibližuje zvláštnosti evoluce chodského kroje v poslední době jeho existence, transformaci oděvních forem v časovém kontextu. O tři roky později podala autorka na stránkách knihy *České lidové kroje*²³ přehled lidového oděvu přes kategorii prostředí, sociálního života, přírody atd. Kroj je představen jako živý organismus

18 ŠOTKOVÁ, B.: *Naše lidové kroje, jejich vzory, střihy a zpracování. 6. Kroj chodský (postřekovský)*. Praha 1951, s. 16.

19 Tamtéž, s. 20–21.

20 JINDŘICH, J.: *Chodsko*. Praha 1956.

21 Tamtéž, s. 39.

22 LANGHAMMEROVÁ, J.: *Současný lidový oděv na Chodsku a jeho vývoj ve 20. století*. In: Sborník Národního muzea. Řada A-Historie, svazek XLIII, č. 1–2. Praha 1991, s. 1–72.

23 LANGHAMMEROVÁ, J.: *České lidové kroje*. Praha 1994.

se svými vnitřními zákony života.²⁴ Vzhledem k takovému přístupu zůstávají popisy regionálních zvláštností stranou pozornosti a je jim věnováno velmi málo místa. Několik cenných záznamů o chodském kroji přesto nacházíme i zde. Především jde o stručný popis oblékání kompletu svátečního kroje, které J. Langhammerová uvádí v úvodní kapitole. V tomto kontextu se autorka zmiňuje o koráلكové výzdobě: „... bohatě vyšitý živůtek z červeného sukna, se spoustou penízku a koráلكů na zádech – ani ty však pod celkovou stavbou nebude mnoho vidět.”²⁵

Jako o typické výzdobě svátečních živůtků (*lajblíků*) svobodných děvčat horního Chodska se o koráلكové aplikaci zmiňuje Iva Kumperová.²⁶ Zajímavé doklady o koráلكách na dětské úpravě hlavy nacházíme také v novější studii Lucie Kalousové *Chodský kroj na prahu 21. století*. Badatelka uvádí: „Pro slavnostní příležitosti (*Velikonoce, Boží Tělo, poutě, svatby*), ale také pohřby nosila mladá děvčata na hlavě vjenečky – čepenicka. Byly vyrobeny z jasně červených a růžových kvítků, zelených lístků a barevných skleněných ozdůbek – blunek, to vše bylo propleteno dracounem, na zadní straně byly vjisátka – červené kvítky navlečené na nit společně s koráلكy stříbrné barvy.”²⁷ Z posledních prací věnovaných chodskému kroji, která přináší důležitý ikonografický materiál, můžeme označit dílo Heleny Hruškové *Krojová kultura Dolního Chodska ve svědectví pamětníků*.²⁸

Během dlouhé historie studia chodského kroje vyniká zvláštní fenomén. Autoři věnovali mnohem větší pozornost výšivce než aplikaci, ale soustředíují se především na mladší vývojovou fázi tohoto vyšívání. Jde o tzv. malbu jehlou na černém podkladě chodských šátek, které nahradily starší čepce archaického tvaru. Tyto šátky, jejichž vzory jsou inspirovány dekorem na keramice, jsou zdobeny výhradně výšivkou. Koráلكová aplikace zůstala jen okrajovou záležitostí. Originalita koráلكové výzdoby tak reprezentuje zvláštní stránku v historii chodského kroje, přispívá k jeho specifikům a je i předmětem této studie.

Koráلكová aplikace v kroji

Koráلكová aplikace v krojích Chodska zasáhla především ženský a dětský sváteční kroj a samozřejmě i kroj obřadní (oblečení nevěsty a družiček, dětské křtící čepčky). Specifický koráلكový dekor v chodském kroji je představen především výšivkou na ženských *lajblících*.

24 Tamtéž, s. 11.

25 Tamtéž, s. 5. V další práci téže autorky z roku 2001 je věnována regionálním zvláštnostem kroje větší pozornost. Bohaté ikonografické prameny podávají historický materiál i ke studiu koráلكové aplikace na Chodsku, text práce se jim ale výrazněji nevěnuje. Srov. LANGHAMMEROVÁ, J.: *Lidové kroje z České republiky*. Praha 2001.

26 KUMPEROVÁ, I.: *Chodské kroje*. Domažlice 2010, s. 36.

27 KALOUSOVÁ, L.: *Chodský kroj na prahu 21. století*. Plzeň 2011, s. 30.

28 HRUŠKOVÁ, H.: *Krojová kultura Dolního Chodska ve svědectví pamětníků*. DVD nosič, 2010–2014.

Diferenciaci kroje ve své nedávné práci připomenula Monika Tauberová: „Kroj nebyl ve všech oblastech Chodska stejný a dělil se na tři základní typy: 1) Kroj tzv. „dolský” – „údolních” nebo dolních vesnic u Domažlic. 2) Kroj tzv. „horní” – podhorské vesnice pod Haltravou, udržel se nejdéle v Postřekově. 3) Kroj tzv. „bulacký” – okolí Staňkova, který se nosil do konce 19. století.“²⁹

Na přelomu 50. let 19. století prošel chodský kraj velkou změnou. Objevily se krátké živůtky *lajblíčky* empírového střihu, bohatě vyšíváné korálky, penízky a dalšími ozdobami. Staré živůtky z okolí Domažlic si zachovaly svůj ráz: svislý šíp v zádech a šikmo sbíhavé přednice s háčky a kroužky, lemované stříbrnou portou, které se ale velice zkrátily. Zhotovovaly se většinou z hedvábného brokátu nebo se vyšívávaly, barokní výšivka byla ale provedena zlatým nebo stříbrným dracounem, skleněnými barevnými korálky, motivem bylo svislé řešení kytic.³⁰

Pro téma naší studie plně vyhovuje tradiční typologie chodských krojů na *horní* a *dolní*. Jak *dolské*, tak i *horní lajblíčky* v klasické formě jsou pokryty vzory korálkové aplikace. Jde o dva odlišné typy korálkové výzdoby. Vzhledem k její specifičnosti můžeme říct i o dva různé estetické přístupy, které harmonicky vycházely z celistvého estetického systému, který tvořil kraj každého regionu.

Nejdříve obrátíme pozornost ke kroji z okolí Domažlic. Bohatá korálková aplikace se vyskytuje na *lajblících* dolního Chodska od druhé poloviny 19. století, kdy se korálky a rokajl začínají šířit v lidovém oděvu různých regionů Čech a Moravy. Zvláštnost a specifika korálkové výzdoby domažlického kroje spočívá především v její barevné jasnosti, založené na velkých kontrastních poměrech a výrazné kompozici. Bohatá zářivá aplikace vytvářela na zadních dílech živůtků souvislou svítivou plochu, která respektovala základní stříhovou strukturu oděvní součástí. Dekor je zrcadlově rozložen podle středové osy, je sladěn s praktickou funkcí *lajblíku* a svou přítomností zároveň signalizuje, že tato oděvní součástka je určena pro sváteční, případně i obřadní užití. Drahomíra Stránská hodnotila korálkovou aplikaci chodského kroje jako vyšívánou „podle barokového způsobu”³¹, ale nejen ona, i pozdější badatelé střih *dolských*

Lajblík, zadní část. Dolní Chodsko, konec 19. až začátek 20. století. Muzeum Chodska v Domažlicích, inv. č. E 2. 546.

29 TAUBEROVÁ, M.: *Lidový šperk z Čech, Moravy a Slezska ze sbírek Národního muzea.* Praha 2012, s. 22.

30 STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje v Československu. Díl I. Čechy,* c. d., s. 119–120.

31 Tamtéž, s. 121.

Lajblík, zadní část. Dolní Chodsko, 1946. Muzeum Chodska v Domažlicích, inv. č E-890.

lajblíků označovali za empírový nebo ovlivněný empírem. Lidový artefakt však nelze nikdy označit za čistě rokokový, empírový, atd. je to vždycky jen inspirace „čistým“ slohem, užitá v jiných funkcích a kontextech.

Takovým způsobem v chodském kroji, zejména dolních vesnic, vznikaly zajímavé a originální varianty symbiózy uměleckých stylů a lidové kreativity. Stejně jako v jiných oblastech lidové hmotné kultury nejde o prosté přejímání prvků slohového umění, ale spíš o jejich tvůrčí transformaci, jak je pro regionální lidovou kulturu charakteristické. Barokizující dekor se projevuje jak v celkové kompozici, sladěné s formou oděvní součástky, tak i v bohatství aplikace. Kontrasty zlatého a stříbrného dracounu, flitrů a bulionu s červenými korálky, falešnými granáty a různobarevnými knoflíčky tvoří složité vzorové orna-

menty a kompozice. Na první pohled tyto aplikace vypadají jako celistvá a občas bezsystémová dekorace, pokrývající povrch látky. Avšak, jak už bylo řečeno, tento barokizující dekor je jasně podřízen empírovému střihu *lajblíku*. Při rozložení aplikace na jednotlivé elementy dostaneme základní schéma typické výzdoby krátkých živůtků dolského chodského kroje, které se více méně beze změn udrželo až do vymizení kroje z běžného života.

Korálky a rokajl hrály v dekoru *lajblíků* důležitou roli. Jde především o tak zvané falešné granáty, z kterých se tvořily květy, srdíčka a další ornamentální prvky, a našivaly se v rovných liniích podél švů. Každý *granátek* byl obklopen bulionem a často i drobným rokajlem modré, zelené nebo stejné červené barvy. Na dolských *lajblících* se dále objevují i sekané velké skleněné korálky. V korálkové aplikaci však převažuje červená barva. Velké korálky a rokajl tmavého, typicky *granátového* odstínu, harmonicky ladí s jasně červeným sukнем živůtků a vytváří vyvážený kontrast se zlatavými a stříbřitými tóny bulionu a flitrů. Barevnou škálu obohacují doteky zelených a modrých korálků.

Odlišnou situaci vidíme v kroji *horských vesnic*. Jak sám střih živůtků, tak i jejich výzdoba má odlišný charakter. Živůtek není zkrácený podle empírové módy, ale většinou respektuje přirozenou linii pasu. Místo červeného sukna je potažen tmavou

Živůtek, zadní část. Horšovotýnsko. Muzeum Chodska v Domažlicích, inv. č. E 4867.

látkou, často sametem a aplikace užívané na výzdobu jsou mnohem střízlivější. Místo bohatých zlatočervených kompozic z flitrů, bulionu, barevných korálek a falešných granátů vznikají aplikace z drobných porcelánových knoflíčků a rokajle. Jestliže korálková výzdoba dolského kroje představuje zajímavou symbiózu baroka a empíru, horský kroj je spíše specifickým propojením – barokních střihových forem, které jsou zdobeny dekorem blízkým rokoku či empíru. Jde tedy o velmi zajímavý fenomén, kdy dvě varianty regionálního oděvu čerpají slohové inspirace „obráceným“ způsobem.

Bílé porcelánové knoflíčky ani jiné aplikace tady nepokrývají celý povrch živůtku. Aplikace ze stříbrných flitrů a červeného rokajle je soustředěna v centrální části zad. Středem zad podél páteře prochází náznak šněrování z hedvábných stužek, zelené a červené, které je hustě přeshito knoflíčky a flitry a přizdobené korálky. Kolem zadních částí průramků jsou umístěny zrcadlově komponované vzory nejčastěji ve tvaru samostatných obrovských hvězdic, srdíček nebo kulatých stylizovaných květů. Knoflíčky a flitry jako jediný materiál pro aplikaci byly v porovnání s bulionem, dracounem, kulatými korálky a trubičkami nebo s rokajlem příliš masivní. Nebylo technicky možné tvořit ažurové ornamenty s jemnou stylizací, podobné ornamentu na *lajblících* dolního Chodska. Vyšivačky z horských vesnic

často nepotřebovaly k aplikaci žádný návod nebo vzorník. Aplikace se přišivaly bez předkreslení, a proto občas výzdoba horských živůtků vypadala hrubší než bohatá zlatočervená výšivka na dolských *lajblicích*.

V chudším horském regionu se k aplikacím na živůtcích užívaly levnější materiály a jejich výběr i kompozice dekoru byly mnohem omezenější. I tady se však objevuje rokajl jasně červené, zřídka i bílé barvy. Občas se v aplikaci vyskytují i falešné granáty, ale pouze jako okrajový doplněk.

Stříh horského živůtku zůstává prodloužený do pasu. Empírové zkrácení nebylo v tomto odlehlem koutě přijato. Ke změně siluety postavy, typické pro dolské vesnice, tady nedošlo. Složitost barokizujícího, někdy až přetíženého ornamentu včetně barevnosti materiálů nebyla přijata. Celkový dojem zůstává uměřený, střídlivý, avšak vysoce estetický a barevně vyvážený. Barevná kompozice černého podkladu a světlé výzdoby je kontrastnější, bližší renesanci a empíru. S určitou nadsázkou se dá ale konstatovat, že „barokovost“ nebo barokizace se projevuje ve snaze spojit v jedné kompozici více různorodých materiálových a dekorativních prvků. Na jednom živůtku se mohou vyskytovat drobné bílé knoflíčky s barevným proužkem, které se nejčastěji přizdobovaly červenou přízi, flitry, drobný rokajl a větší perličky-*granatky*. Volnou kompozici vertikálně dělila osa, vytvořená z červenozelené stuhy.

Korálky v chodských špercích

Chodské obyvatelstvo nenalezlo ve špercích přílišné zalíbení. Lucie Kalousová připomněla zmínku o korálkových špercích na Chodsku v práci Jana Františka Hrušky z roku 1920 o děvčatech školou povinných zavěšujících si „*na krk a šňůrku červených houročku, které se uvazovaly na ručku nemluvňatům proti určknutí*“.³² Nešlo tedy o šperk v pravém smyslu, ale o ochrannou magii. Červená barva je barva ochranná a červený korálek zabezpečuje dítěti zdraví a odolnost proti „nečistým silám“.

Kromě jednoduchých navlékaných náhrdelníků a náramků mezi typické chodské lidové šperky, které se vyrábějí s použitím korálků, patřila spínátka. Ladislav Lábek se rovněž zmiňoval o korálkové výzdobě spínátek: „*Výzdobu spínátek původně tvořilo jednoduché rytí, ale brzy se začala zdobit červenými skleněnými kaménky i pravými českými granátky nebo jejich skleněnými nápodobami [...]* Chodská spínátka, zdobená skleněnými korálky a někdy i granátky, připomínají svým tvarem a výzdobou stříbrná a mosazná spínátka z dolního Polabí a z oblastí Altesland, Blankenese a Finkenwerder.“³³ Badatel popsal i technologie vyrábění spínátek a způsoby aplikování korálků: „*Z Chodska jsou známé spinky pastýře Ondřeje Giebische v Mračnicích. Vyráběl cínová spínátka, do nichž vrtal malé dírky, kterými se protahovaly drátky s barevnými skleněnými korálky. Tato spínátka lil ještě před rokem 1900.*

32 KALOUSOVÁ, L.: *Chodský kroj na prahu 21. století*, c. d., s. 34.

33 LÁBEK, L.: *Lidové šperky západočeské. I.*, c. d., s. 6–7.

*Dodával je okolním vesnicím i obchodníkům, ale s jeho úmrtím jejich výroba zanikla.*³⁴

Helena Johnová poukázala v minulosti také na spínátka s korálky: „*Postupem času výrobci na přání chodských žen začali své výrobky zdobit množstvím barevných skleněných korálků navlečených na drátčích, které kolem roku 1900 původní tvar šperku většinou úplně zakryly.*”³⁵ Jak doložila Monika Tauberová, tři spinky posázené korálky vyrobené Ondřejem Giebischem a datované 90. léty 19. století obsahuje i sbírka Etnografického oddělení Národního muzea.³⁶

Brože s rokajlem a korálky. Horní Chodsko, 20 století. Soukromé muzeum krojů v Postřekově, bez inventárního záznamu.

Z uvedeného se zdá, že rok 1900, na který odkazují L. Lábek i H. Johnová, můžeme považovat za přelomový moment, kdy obliba korálků na chodských spínátkách dosáhla největšího rozvoje a popularity a poté už se dekorace tohoto šperku spojovala s jinými materiály a technikami.

Ke skupině lidových šperků s korálky na Chodsku patří i tak zvané blumky, dlouhé kovové jehlice na konci zdobené umělými perlami a lesklými skleněnými korálky. *Blumky* se rozšířily ve druhé polovině 19. století a nahradily starší druh jehlic do vlasů.³⁷ K této skupině můžeme rovněž přidat méně známé brože, které ovšem patří k nejmladší vrstvě chodského lidového šperku.

Závěr

Nehledě na vysoký a více než půldruhého století trvající zájem o chodský kroj, můžeme konstatovat, že i v tomto případě stejně jako v jiných regionech si badatelé vybírají jen určitá témata, zatímco jiná opomíjejí. Korálková aplikace dosud nenačází místa v odborných pracích badatelů. Od prvních etnologických popisů Boženy Němcové ve 40. letech 19. století do posledních studií současných autorů je korálková výzdoba odsouvána do pozadí a přehlížena. Většina textů se zmiňuje nanejvýš o součástkách obřadních oděvů, úpravě hlavy nevěsty a dětských křticích čepečcích. Korálkovou aplikaci však reprezentují především živůtky – *lajblíky*, užívané jako obvyklý, tedy každou neděli oblékaný sváteční oděv. Tato výzdoba se však

34 Tamtéž, s. 6–7.

35 JOHNOVÁ, H.: *Lidové šperky československé*. Věci a lidé 5, 1953–1954, s. 323.

36 TAUBEROVÁ, M.: *Lidový šperk z Čech, Moravy a Slezska ze sbírek Národního muzea*, c. d., s. 76.

37 Tamtéž, s. 43–44.

v interpretacích většiny autorů stává „neviditelnou“. Korálková aplikace jak v kroji dolních, tak i v kroji horských vesnic představuje specifické a pozoruhodné typy dekoru. Dolský *lajblík* empírového střihu v bohatství materiálu, ornamentu a barvách může být interpretován jako kombinace empírového střihu s barokizující výzdobou. Zářivost korálkové výšivky na *lajblících* z okolí Domažlic se harmonicky propojuje s celkovou architekturou krojů a je dokladem vysokého estetického vnímání svých tvůrkyň a nositelek. Prakticky opačná je kombinace „barokní“, do pasu prodloužené linie živůtku se střízlivou, „renesanční“ či „empírovou“ aplikací v kontrastu černého podkladu a světlé výzdoby v krojích z horských vesnic. Místo falešných granátků, zlatého a stříbrného dracounu a různobarevných korálek se objevují kompozice z bílých knoflíčků a flitřů, lehce přizdobené červeným rokajlem a přízí stejného odstínu. Červené korálky se vyskytují jak v *dolním*, tak i v *horském* kroji. V horských živůtcích pomáhají vytvářet kontrast mezi černým podkladem a bílým vzorem a v *dolských lajblících* odstiňují bohatství zlaté výšivky a červeného podkladu.

Korálkový šperk jako takový se na Chodsku nevyskytoval. Jedinou výjimkou jsou všeobecně oblíbené a ve většině oblastí běžně nošené jednoduché šňurky náhrdelníků a náramků s navlékanými granátky, zde ovšem určené spíš k magické ochraně dětí. Vedle toho se korálky a rokajl v různém poměru objevovaly i na dalších typech lidových šperků této oblasti. Jde o tradiční spinátka, často s povrchem obklopeným různobarevnými korálky, vlasové *blumky*, zdobené perličkami a rokajlovými kytičkami a brože jak staršího, tak i mladšího druhu.

Literatura

- ERBEN, K. J.: *Popis krojů lidu selského, tak nazvaných Chodů neb Buláků z okolí města Domažlic v Čechách*. Květy – Česká včela 2, 1867, s. 168, s. 171–179.
- HRUŠKA, J. F.: „*Křtiny dou!*“ *Obrázek zvykoslovný z Chodska*. Český lid 5, 1896, s. 237–242.
- HRUŠKA, J. F.: *O chodském kroji*. Plzeňsko 2, 1920, s. 9–24.
- CHOTEK, K.: *Lidová kultura a kroje v Československu*. Praha 1937.
- JINDŘICH, J.: *Chodsko*. Praha 1956.
- JOHNOVÁ, H.: *Lidové šperky československé*. Věci a lidé 5, 1953–1954, s. 323.
- KALOUSOVÁ, L.: *Chodský kroj na prahu 21. století*. Plzeň 2011.
- KAZIMOUR, J.: *Lidové kroje československé: popis, vyobrazení, střihy a výkresy 33 českých, moravských, slezských krojů národních*. Praha 1920.
- KUMPEROVÁ, I.: *Chodské kroje*. Domažlice 2010.
- KURCOVÁ, J. – NEJDL, J.: *Tradiční oděv na Chodsku. Pozvánka do muzea chodských krojů*. Rukopis z archivu muzea Chodska v Domažlicích.
- LÁBEK, L.: *Lidové šperky západočeské, I*. Plzeň 1937.

- STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, O.: *Národní kroje*. Praha 1919.
- STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje*. In: Československá vlastivěda. Řada II. Národopis. Praha 1936, s. 207–248.
- STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje v Československu. Díl I. Čechy*. Praha 1949.
- LANGHAMMEROVÁ, J.: *Současný lidový oděv na Chodsku a jeho vývoj ve 20. století*. In: Sborník Národního muzea, svazek XLIII, č. 1–2. Praha 1991, s. 1–72.
- LANGHAMMEROVÁ, J.: *České lidové kroje*. Praha 1994.
- LANGHAMMEROVÁ, J.: *Lidové kroje z České republiky*. Praha 2001.
- NOVÁKOVÁ, T.: *Kroj český*. In: Národopisná výstava československá 1895. Praha [1897], s. 151–169.
- ŠOTKOVÁ, B.: *Naše lidové kroje, jejich vzory, střihy a zpracování. 4. Kroj chodský (dolních vesnic)*. Praha 1951.
- ŠOTKOVÁ, B.: *Naše lidové kroje, jejich vzory, střihy a zpracování. 6. Kroj chodský (postřekovský)*. Praha 1951.
- ŠTĚPANOVÁ, I.: *Lidový oděv v Čechách 19. století*. Praha 1984.
- TAUBEROVÁ, M.: *Lidový šperk z Čech, Moravy a Slezska ze sbírek Národního muzea*. Praha 2012.
- TYRŠOVÁ, R.: *Lidový kroj v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1915.
- ZÍBRT, Č.: *Typy a kroje z Chodska*. Český lid 7, 1898, s. 395.

Audiovizuální zdroje

HRUŠKOVÁ, H.: *Krojová kultura Dolního Chodska ve svědectví pamětníků*. DVD nosič, 2010–2014.

Summary

Beadwork Applied to Folk Costumes in Chodsko as an Element of Folk Creativity

Although researchers showed their high interest in culture of the ethnographic area of Chodsko, there have survived few reports and interpretations relating to bead embellishment of Chodsko folk costumes. Nevertheless, beadwork evolved into an absolutely original type of decorations in this region. Alongside the newer type of folk costumes, created in the second half of the 19th century in the ethnographic area of Chodsko, beaded decoration in its originality continued being used for several generations even though the function of folk costumes changed. Many-coloured beadwork made of small false garnets, rocailles and sequins in compositions completed with so-called *dracoun* (a metal profiled wire wound around a core of textile) or bullion created different and specific combinations and modifications of style

influence, folk creativity and quite modern decorative materials both in the “lower” and “upper” villages of the ethnographic area of Chodsko.

Key words:

region Chodsko – beadwork – beads – folk costume – waistcoat – rocailles

Kysučania a I. svetová vojna

PhDr. Alojz Kontrik

Kysucké múzeum v Čadci, Moyzesova 50, 022 01 ČADCA (Slovenská republika)
kontrik@kysuckemuzeum.sk

Prvá svetová vojna (1914–1918), v medzivojnovom období označovaná ako *Veľká* či *Svetová vojna*, nebola iba dovtedy najväčším ozbrojeným konfliktom v dejinách ľudstva, ale významnou mierou poznačila geopolitické usporiadanie povojnovej Európy i životy miliónov obyčajných ľudí. V mnohých prípadoch rozvrátila staré rodinné zväzky a citové väzby, narušila medziľudské vzťahy, fyzicky aj psychicky poznamenala svojich účastníkov; mala dopad aj na hospodárske pomery v zázemí. Následky, ktoré zanechala v ľuďoch, vplyv na každodenný život, snahy vyrovnať sa s vojnovými traumami a zaradiť sa do povojnového života opisuje nielen historická spisba (a to najmä z pohľadu mikrohistórie či dejín každodennosti), diela predstaviteľov takzvanej *stratenej generácie*, ale v čoraz väčšej miere sa tejto problematike venuje aj súčasná etnológia. V tomto kontexte je zámerom prítomného príspevku priblížiť osudy Kysučanov počas vojnových rokov 1914–1918.

Na bojiskách I. svetovej vojny bojovali vojaci z Kysúc najmä ako príslušníci 71. pešieho pluku rakúsko-uhorskej armády, nazývaného tiež *drotársky regiment*.¹ Cieľom príspevku je poukázať na vplyv vojny na obyvateľov regiónu. Oboznamuje s vybranými aspektmi života príslušníkov 71. pešieho pluku na fronte, predovšetkým sa zameriava na problematiku vojenskej stravy a zásobovania; približuje ich hygienické a ubytovacie pomery, čiastočne aj životné pomery v zázemí a vplyv vojnových udalostí na lokálne spoločenstvá na Kysuciach. Na príkladoch demonštruje osudy vojakov na bojiskách či v zajatí. Stručne sa zmieňuje o najznámejšej udalosti, ktorá sa spája so 71. peším plukom (presnejšie jeho náhradným práporom) – o vzbure v Kragujevci, ktorá skončila popravou 44 účastníkov vrátane 8 Kysučanov. Príspevok sa snaží rozšíriť poznatky (nielen) slovenskej etnológie o doposiaľ nepublikované fakty týkajúce sa života vojakov na fronte a ich rodinných príslušníkov v zázemí.

V súlade s riešenou problematikou a vytýčenými cieľmi základnou metódou výskumu bolo štúdium písomných prameňov – archívnych dokumentov deponovaných v Kysuckom múzeu v Čadci, v Štátnom archíve v Bytči a jeho pobočke v Čadci, ako aj obecných kroník. Dôležitým zdrojom poznania bola korešpondencia vojakov s rodinnými príslušníkmi. Pri výskume boli využité aj elektronické pramene, ktoré však prezentovali už známe fakty o I. svetovej vojne a iba výnimočne priniesli nové

1 Do bojov zasiahli aj ako príslušníci 15. honvédskeho pluku so sídlom v Trenčíne, neskôr aj v radoch československých légii. Vzhľadom na stanovený rozsah sa však štúdia tejto problematike nevenuje.

Pamätník v Loče (Slovinsko), 71. peší pluk je uvedený na prvom mieste. 2013, archív Kysuckého múzea v Čadci (fotografiu poskytla PhDr. Marianna Oravcová, Ph.D.).

(1970)⁴. Zabúdať nemožno ani na memoárovú literatúru, predovšetkým na publikáciu A. Rybárika *V mene Jeho veličenstva* (pred rokom 1934), ktorá v beletrizovanej podobe zachytáva spomienky autora na boje na ruskom a talianskom fronte v radoch 71. pešieho pluku.⁵ Boje na Piave opisuje J. Fučík v monografii *Piava 1918* (2001)⁶.

K dejinám 71. pešieho pluku

71. peší pluk (nem. *Kaiserlicher und königlicher Infanterieregiment Nr. 71. Galgoczy*) bol najväčším a zrejme najznámejším zo všetkých útvarov spoločnej

zistenia. Popri štúdiu písomných dokumentov sa zrealizoval aj terénny výskum založený na metóde voľného neštandardizovaného rozhovoru, v rámci ktorého bolo oslovených 42 respondentov – rodinných príslušníkov niekdajších vojakov 71. pešieho pluku (najmä deti či vnuci).

Vzhľadom na skúmanú problematiku sa ukázala absencia odborných publikácií, resp. vedeckých štúdií zaoberajúcich sa priamo osudmi Kysučanov a ich pôsobením na jednotlivých frontoch. Platí to aj o obecných monografiách, ktoré danej téme venujú minimálnu až nulovú pozornosť. Z použitých diel preto spomeniem iba niektoré, predovšetkým *Vojenské dejiny Slovenska. III. zväzok (1711–1914)* od V. Dangla a V. Segeša (1996)², *Vzburu slovenských vojakov v Kragujevci* od M. Hronského (1988)³ a príspevok D. Halaja a M. Krcha *Vzbura náhradného práporu 71. pešieho pluku v júni 1918 v Kragujevci*

2 DANGL, V. – SEGEŠ, V.: *Vojenské dejiny Slovenska. III. zväzok. 1711–1914*. Bratislava 1996.

3 HRONSKÝ, M.: *Vzbura slovenských vojakov v Kragujevci*. Martin 1988.

4 HALAJ, D. – KRCHO, M.: *Vzbura náhradného práporu 71. pešieho pluku v júni 1918 v Kragujevci*. In: Vlastivedný zborník Považia X. Martin – Žilina 1970, s. 83–116. Umelecký pohľad na život vojakov na fronte a vzburu slovenských vojakov v Kragujevci prináša film režiséra P. Bieliky *Štyridsaťštyri* z roku 1957.

5 RYBÁRIK, A.: *V mene Jeho Veličenstva!* Žilina s. d.

6 FUČÍK, J.: *Piava 1918*. Praha 2001.

Pracka na opasok rakúsko-uhorskej armády.
1918, archív Kysuckého múzea v Čadci.

Odznak na čiapke vojakov 71. pešieho pluku.
1916, súkromný archív Alojza Kontrika.

cisárskej a kráľovskej (c. a k.) armády, ktorý bol formovaný a doplňovaný na území dnešného Slovenska. Vznikol 1. februára 1860 v Benátkach (v tom čase rakúska provincia) z častí radových peších plukov č. 8 (sídliť v Brne), č. 12 (so sídlom v Komárne) a č. 54 (sídliť v Olomouci). Prvým majiteľom pluku bol toskánsky vojvoda Leopold II.⁷ Kvôli vojne s Pruskom (1866) bol pluk premiestnený do Moravskej Třebovej. Po jej skončení bol dislokovaný do českého Terezína (1866), juhomoravského Brna (1871) a Louky pri Znojme (1877). V roku 1882 sa novým stálym sídlom jeho veliteľstva (vrátane dvoch poľných práporov a náhradného práporu) stal Trenčín.⁸ Početné stavy pluku boli pravidelne doplňované regrútmi (odvedencami) z 15 odvodových okresov, z toho 3 v Oravskej, 10 v Trenčianskej⁹ a 2 v Turčianskej župe. Z hľadiska národnostného zloženia v ňom dominovali Slováci, ktorí v roku 1914 tvorili takmer 85 % mužstva.¹⁰ Keďže prevažná časť odvedencov pochádzala zo stredného Považia a Kysúc, kde bolo rozšíreným zamestnaním drotárstvo, pluk bol familiárne nazývaný *drotársky regiment*.¹¹

26. júla 1914 bola na území habsburskej monarchie vyhlásená čiastočná mobilizácia a do Trenčína začali rukovať povolanci v počte asi 8000 mužov.¹² 31. júla nasledovala všeobecná mobilizácia, v rámci ktorej museli narukovať všetci muži

7 Posledným majiteľom pluku bol od roku 1891 podmaršal Anton von Galgóczy, ktorý ho vlastnil do roku 1918.

8 DANGL, V. – SEGEŠ, V.: *Vojenské dejiny Slovenska. III. zväzok. 1711–1914*, c. d., s. 93–94, 124–126, 139–140.

9 Od roku 1913 sa počet odvodových okresov v Trenčianskej župe zvýšil na 11.

10 DANGL, V.: *Vývoj, organizácia, vnútorná štruktúra a dislokácia pozemných síl rakúsko-uhorskej armády na území Slovenska v rokoch 1868–1914*. In: Sešity príspevků k sociálné politickej a historickej problematice vojenství a armády č. 4–5. Praha 1977, s. 102–104.

11 DANGL, V. – SEGEŠ, V.: *Vojenské dejiny Slovenska. III. zväzok. 1711–1914*, c. d., s. 217.

12 HRONSKÝ, M.: *Vzbura slovenských vojakov v Kragujevci*, c. d., s. 25.

Strieborná medaila za statočnosť, averz. 1918,
súkromný archív Alojza Kontrika.

do veku 37 rokov. Trenčianska posádka (tvoril ju 71. peší pluk a honvédskej 15. peší pluk) bola do stavu najvyššej bojovej pohotovosti uvedená 6. augusta 1914.¹³ 9. augusta 1914 odišiel cez Žilinu a Čadcu prvý transport 71. pešieho pluku do haličského Tarnówa, spolu asi 3500 mužov. V prvých mesiacoch vojny k pluku postupne nastúpilo asi 16000 vojakov.¹⁴ Denne prešlo cez Čadcu 50–60 vlakov, niekedy až 70.¹⁵ V trojdňovom boji pri Krašniku (označovanom ako *krvavý kúpel*) prišiel pluk o 40 % pôvodného stavu mužstva i podstatnú časť veliteľov, najmä na nižších postoch.¹⁶ Aj v tejto súvislosti veliteľ pluku plk. Žigmund Prey vysoko vyzdvihol hrdinstvo slovenských vojakov, z ktorých mnohí boli vyznamenaní za statočnosť (zlatou a bronzovou medailou napr. Šimon Gomola z Čierneho pri Čadci).

V dňoch pred Vianocami (22.–23. decembra 1914) sa pluk zúčastnil ťažkých pozíčných bojov pri Štitnikoch a Ščerbakove. Už v týchto bojoch sa časť slovenských vojakov dostala do ruského zajatia, medzi nimi Ondrej Gomola z Čierneho, Alojz Kováč-Bubák z Riečnice a ďalší. Boli umiestňovaní do zajateckých táborov (najmä na Sibíri) alebo pracovali v poľnohospodárstve a lesoch pri rúbaní dreva. Mnohí zajatci spomínali na bitku *nagajkou* (koženým bičom s krátkou drevenou rúčkou) a nadávky zo strany kozákov: „*Vy vragy. Vy Vengry, vy ubijali naši bratry!*“¹⁷ Rusi spočiatku považovali vojakov slovenskej národnosti za Maďarov. Keď zistili, že sú Slovania, správali sa k nim priateľivejšie. Šťastie mali tí, ktorí sa ocitli vo vojenských nemocniciach v Charkove, Kazani, Moskve alebo Petrohrade, lebo boli vymenení za ruských zajatcov, prípadne drotári, ktorých do roku 1917 posielali na práce do ruských drotárskych dielní, vlastnených o. i. drotárskymi majstrami pôvodom

13 Popri mobilizácii ľudských zdrojov bol nariadený aj odvod koní (aj s postrojom). Sedliakom boli ponechané iba slabé a zmrzačené kone, čím prudko vzrástla cena ťažných zvierat. *Pamätná kniha obce Rudina od roku 1933*, s. 18.

14 ORSÁG, J.: *Kragujevac (55 rokov od vzbury 71. pešieho trenčianskeho pluku)*. Trenčín 1973, s. 6.

15 *Pamätná kniha Čadca od roku 1933*, s. 35.

16 HRONSKÝ, M.: *Vzbura slovenských vojakov v Kragujevci*, c. d., s. 28.

17 *Pamätná kniha obce Čierne od roku 1933*, s. 90.

z Kysúc.¹⁸ Napriek tomu mnohí vojaci v zajatí podľahli zraneniam, chorobám, hladu, zime a vyčerpaniu, ako napr. Ján Čuboň z Turzovky v Bogoridic v Tulskej gubernii.

V ruskom zajatí sa ocitol aj Ján Homola z Čadce-Podzázvozu. Na Sibíri strávil niekoľko rokov. Keďže bol zručný, vyrábal z dreva kopytá a šil obuv pre spoluväzňov aj dozorcov. Vďaka tomu nemusel ťažko pracovať v okolitých horách. Z ruského zajatia si domov okrem trpkéj skúsenosti priniesol hru – *lutriu*, *l'utriu* (ruské loto), ktorú sa naučil od strážcov. Pozostávala z 90 malých drevených *kolkov* – kolíkov, na ktorých koncoch boli čísla od 1 do 90. Dopĺňali ich karty z tvrdého kartónu s číslami napísanými v desiatich stĺpcoch po troch riadkoch. Pred začatím hry si jednotliví hráči zakúpili karty, obvykle v cene 1 až 10 kopejok. Drevené kolíky sa vložili do vrečka, odkiaľ ich určený hráč postupne vyťahoval. Po vytiahnutí kolíka si hráči na karte zakryli pole s daným číslom, ak sa tam nachádzalo. Ak sa niekomu podarilo zakryť všetky čísla v jednom riadku, zakričal: „Dost!“ a vyhral peniaze v banku.

Na Ukrajine strávil pluk aj takmer celý rok 1915. V novembri 1916 boli vojaci 71. a 72. pešieho pluku presunutí (*vagonírovaní*) na taliansky front. Ich cesta k rieke

Pamiatka na gulášovú partiu. 1916, archív Kysuckého múzea v Čadci.

¹⁸ Najznámejšiu dielňu mali v Moskve bratia Hunčíkovci z Vysokej nad Kysucou.

Isonzo (slovinsky Soča) viedla cez Čadcu, na čo vo svojom diele spomína priamy účastník bojov Andrej Rybárik: „*Čadca... Víťala ich ako slavobrána domova, ale cvalom ich hnala hneď ďalej k neznámemu cieľu.*“¹⁹ Na talianskom fronte bol 71. pluk nasadený do bojov v priestore Gorice, konkrétne pri Vertojbe, kde jeho príslušníci zajali 4 dôstojníkov a 135 mužov. Zaujímavosťou bolo, že veliteľ údernej skupiny velil svojim mužom po slovensky („*in slowakischer Sprache*“), čím zmiatol talianskych vojakov, ktorí ovládali nemčinu.²⁰ V roku 1917 sa pluk zúčastnil troch bitiek na Soči – desiatej, jedenástej a dvanástej. V lete 1918 boli jeho jednotky nasadené pozdĺž rieky Piavy až k jej ústiu do Jadranského mora. Pri ofenzíve dohodových mocností v októbri 1918 padla asi tretina príslušníkov 71. pluku do talianskeho zajatia. Obrovské boli straty na životoch, v dôsledku čoho boje na Piave našli svoj odraz v slovenskom slovesnom folklóre.

Vzbura náhradného práporu 71. pešieho pluku v Kragujevci

Najznámejšou udalosťou, viažucou sa k 71. pešiemu pluku, bola vzbura slovenských príslušníkov náhradného práporu v srbskom Kragujevci. Jej vypuknutiu predchádzalo uzatvorenie separátneho mieru medzi ruskou vládou a ústrednými mocnosťami v Brest-Litovsku 3. marca 1918. K náhradnému práporu 71. pešieho pluku v srbskom Kragujevci prišlo na jar 1918 asi 3000 navrátilcov z ruského zajatia. Nazývali sa *heimkehreri* alebo *staré mužstvo* na odlišenie od odvedencov zo zázemia.²¹

Výcvikovní dôstojníci práporu sa snažili upevniť morálku navrátilcov častými cvičeniami a trestami, čo situáciu ešte vyostrovalo. Okrem disciplinárnych trestov boli od dôstojníkov a poddôstojníkov udeľované sankcie, ktoré neboli súčasťou vojenských predpisov, obvykle za *buričské* slová či konanie. Prísnej cenzúre podliehali hlavne listy. Ak mali nevhodný obsah, neboli odoslané. Výnimkou nebolo perzekvovanie za verše zakázanej piesne, ktorú na fronte zložili práve príslušníci 71. pešieho pluku: „*Vojna naša, vojna naša, prenešťaťná strašlivosť, môžeš už raz prestať, už ťa máme dost.*“²² Tresty sa spájali s ponížovaním až šikanovaním vojakov. Keď pri obede rozliali polievku alebo kašu, museli ju zlízať zo zeme. Odstrašujúci charakter mali mať aj *tresty hanby*. Potrestaný si musel kľaknúť a smerom k obnaženej zadnici iného vojaka, predovšetkým Róma (*cigána*), zakričať: „*Bože môj, však som sprostý!*“²³

Medzi vojakmi sa množili aj sťažnosti na kasárenskú stravu, pri ktorej vydávaní často vznikali hádky a bitky. Vojaci neraz hodili kuchára do horúcej polievky.

19 RYBÁRIK, A.: *V mene Jeho Veličenstva!*, c. d., s. 162.

20 ANDROVIČ, Š.: *Z vojenských dejín Trenčína*. Trenčianske noviny, 1995, č. 14, s. 5.

21 HRONSKÝ, M.: *Vzbura slovenských vojakov*, c. d., s. 98.

22 HALAJ, D. – KRCHO, M.: *Vzbura náhradného práporu 71. pešieho pluku v júni 1918 v Kragujevci*, c. d., s. 83.

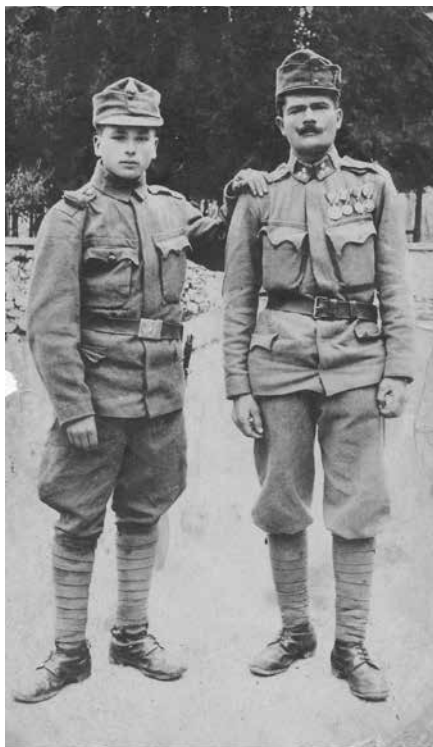
23 Tamtiež, s. 86.

Problémom bola nielen nedostatočná *menáž, mináž* (spoločná vojenská strava), keď osem vojakov dostávalo spoločne jeden chlieb denne, ale aj jej nízka kvalita a výživová hodnota. Takmer pravidelne sa varila zeleninová kaša s tekvicou – *gergemiza*, obmieňaná nanajvýš jedlami z kapusty, cibule a kukuričnej kaše.²⁴ Nespokojnosť a pocit krivdy vyvolávalo aj to, že návratilci zo 71. pluku dostali po preverení iba 4 týždne dovolenky, kým príslušníci 15. honvédskeho pluku aj 2–3 mesiace.

Všetko to viedlo k tomu, že 2. júna 1918, asi o pol desiatej večer, sa niekoľko vojakov (bývalých zajatcov v Rusku) vracajúcich sa z nedelnej vychádzky dostalo do konfliktu so *šikovateľom (feldvéblom)* Antonom Bednárom, ktorý vojaka Martina Riljaka určil na ráno *na raport*. Jeho spolubojovníci sa ho zastali a poddôstojníka fyzicky napadli. Zasahujúci dozorný dôstojník útvaru nadporučík Ervín Deutsch bol ťažko ranený. Vzbúrenci zakrátko obsadili kasárne a snažili sa strhnúť na svoju stranu nováčikov.²⁵ V kasárenskom sklade zbraní sa vzbúrenci zmocnili asi

500 pušiek, ťažšie zbrane (najmä guľomety) nenašli. Krátko pred pol jedenástou sa o vypuknutí vzbury dozvedel veliteľ práporu podplukovník Artur Marx, ktorý ihneď začal s protiopatreniami. Nechal obsadiť most na prístupovej ceste k arzenálu, čo znamenalo faktický krach vzbury kvôli nedostatku munície. Približne o polnoci z 2. na 3. júna bol nariadený útok na kasárne. Okolo pol piatej ráno prenikli prví obliehajúci na nádvorie kasární a zakrátko zlikvidovali posledné ohniská odporu. Na strane vzbúrencov padlo 5 a bolo zranených 10 vojakov, z toho 3 ťažko.²⁶

Ihneď po potlačení vzbury začalo vyšetrovanie a zatýkanie vzbúrencov. 4. júna začal zasadať mimoriadny vojenský (stanný) súd. Definitívne rozsudky boli

Pavol Halgašík zo Zákopčia (vľavo), Kragujevac – Srbsko. 1918, Archív Kysuckého múzea v Čadci.

24 Tamtiež, s. 83–89.

25 HRONSKÝ, M.: *Vzbura slovenských vojakov*, c. d., s. 65–79.

26 HALAJ, D. – KRCHO, M.: *Vzbura náhradného práporu*, c. d., s. 90–111.

vynesené 8. júna 1918. Celkovo bolo súdených 59 mužov, 15 z nich súd vylúčil zo svojej pôsobnosti pre nedostatok dôkazov. V prípade zostávajúcich 44 obžalovaných boli dôkazy uznané za dostačujúce a obžalovaní boli odsúdení na degradáciu, odobratie vyznamenaní a trest smrti. Odsúdení mohli napísať posledné listy na rozlúčku a v zákonnej lehote 72 hodín po vynesení rozsudku mali byť popravení. Za miesto exekúcie bola určená stará srbská vojenská strelnica na Stanovljanskom poli. Odsúdení boli 8. júna 1918 zastrelení v dvoch skupinách po 22 mužov. Medzi nimi bolo 8 Kysučanov:²⁷

1. vojak Adam Bičánek z Olešnej, 23-ročný
2. vojak Vincent Čimbora z Krásna nad Kysucou, 23-ročný
3. vojak František Ďurkáč z Korne, 22-ročný, vyznamenaný bronzovou medailou *Za chrabrosť*
4. vojak Pavel Kubica zo Zborova nad Bystricou, 23-ročný
5. vojak Peter Platoš-Mart'ák zo Zákopčia, 24-ročný
6. vojak Alojz Vojár zo Zákopčia, 24-ročný
7. desiatnik Jozef Žoviak z Riečnice, 28-ročný, vyznamenaný striebornou medailou *Za chrabrosť*
8. čatár Ján Hudec z Riečnice, 30-ročný.

Je paradoxné, že jeden z popravených Kysučanov, Pavel Kubica zo Zborova nad Bystricou, zomrel omylom – namiesto skutočného účastníka vzbury Pavla Kubicu z Višňového. Keď sa dotýčný dozvedel, že ho majú zatknúť, vypálil si na nohu ranu koreňom moru španielskeho. Keď mu sčernela, odišiel na ošetrovňu, kde ho jeho známy schoval. Namiesto neho zatkli jeho menovca, ktorý ako nováčik slúžil v kuchyni a vzbury sa nezúčastnil. Aj keď nepatril k navrátilcom z ruského frontu, odsúdili ho na smrť zastrelením. Skutočnému vinníkovi ho síce bolo ľúto, ale mlčal, aby si zachránil život.²⁸

Poprava účastníkov kragujevskej vzbury bola najmasovejšou exekúciou vykonanou v rakúsko-uhorskej armáde počas I. svetovej vojny.²⁹ Rodiny popravených sa o osude svojich najbližších dozvedeli až s oneskorením. Navyše, pplk. Marx poslal Župnému úradu v Trenčíne prípis, aby ich príbuzným bolo zastavené vyplácanie vojnovkej podpory, keďže vzbúrenci sa dopustili vlastizrady. Satisfakcie sa dočkali až v roku 1923 pri príležitosti 5. výročia vzbury, keď prezident Československej republiky T. G. Masaryk venoval pozostalým 384 000 Kč.³⁰

27 ČAPLOVIČ, M.: *Štyridsaťštyri príslušníkov 71. pešieho pluku c. a k. armády popravených 8. júna 1918 v Kragujevaci*. Obrana, 2008, č. 8, s. 38–39.

28 FERKO, V.: *Martin na čiernom koni*. Martin 1992, s. 117–125.

29 HRONSKÝ, M.: *Vzbura slovenských vojakov*, c. d., s. 105–117.

30 HALAJ, D. – KRCHO, M.: *Vzbura náhradného práporu*, c. d., s. 110–113.

Životné podmienky na fronte

Pomery, v akých sa ocitli Kysučania na bojiskách I. svetovej vojny, obvykle charakterizoval nedostatok potravy, jej nízka kvalita i nedostatočné výživové hodnoty (najmä v neskorších rokoch), zlé hygienické a ubytovacie podmienky, ale aj nepriemerane prísne tresty.

Strava

Množstvo a kvalita jedla, ktoré vojaci dostávali, záviselo od hodnoty, ale aj od dĺžky trvania vojny (od roku 1916 sa v rakúsko-uhorskej armáde začali objavovať zásobovacie problémy). Základnou potravinou v armáde bol vojenský chlieb v tvare kocky, ktorý sa balil do bavlneného vrečka. Pripravoval sa z obilnej a zemiakovej múky, vajec, *zberaného* mlieka, soli, škoric, klinčekov a kvasníc. Vojaci tento čierny hranatý chlieb nazývali *komisár* alebo *vojenský chlebiček*. Kvôli nedostatku surovín sa v priebehu I. svetovej vojny začal nahrádzať kukuričným chlebom, ktorý rýchlo stvrdol a drobil sa, takže im ho sypali do nastavenej čiapky. V posledných mesiacoch vojny sa do chlebového cesta primiešavala nasekaná slama, drvená stromová kôra alebo piliny.

Pri odchode *do poľa* dostal každý vojak ako *železnú zásobu* 1 základnú a 2 rezervné konzervy, ktoré sa smeli zjesť až na rozkaz *feldvébla*, ktorý ich stav pravidelne kontroloval. Vojaci sa museli postaviť do radu a každý držal v predpažených rukách svoje 2 rezervné konzervy. Ak mu ich ukradli alebo ich napriek zákazu skonsumoval, bol potrestaný vyviazaním na najbližší strom. V zákopoch prvej bojovej línie sa toto porušenie predpisov trestalo zastrelením, preto sa niektorí snažili *šikovateľ'a* oklamať tým, že konzervu otvorili zospodu, aby zhora vyzerala neporušená.³¹ V snahe strážiť si jedlo pred druhými, resp. dopĺňať ho z nearmádnych zdrojov, si vojaci časom vytvorili špecifické mechanizmy, pravidlá a regulatívy. Roty sa delili na kamarátske skupiny – akési *rodiny*, ktorých členovia sa zdržiavali vo vzájomnej blízkosti a dohliadali na tanistry s obživou. Ak niekto zo skupiny zohnal jedlo (obvykle chlieb a konzervy zomrelých vojakov – vlastných aj nepriateľských; zemiaky, ovocie a zeleninu ukradnutú na poli či v záhrade civilného obyvateľstva, ukradnuté či darované vajcia, hydinu, mäsové a mliečne výrobky a i.), skonsumovala ho celá skupina spoločne, pričom sa spravodlivo rozdelili. Našli sa aj *špekulanti*, ktorí boli členmi 2 aj viacerých *rodín*, aby sa v každej priživil, ale často sami nič nedoniesli.³²

V zákopoch na ruskom a talianskom fronte tvorilo denný prídel stravy pollitra vody, pollitra *čiernej kávy* z praženej repy a pollitra polievky na obed, obvykle fazuľovej (pri slávnostnejších príležitostiach hovädzej). Spočiatku bývala aj s kúskom

31 V spomienkach účastníkov prvej svetovej vojny sa ojedinele vyskytujú aj také údaje, že dôstojník vojaka zabil svojvoľne, bez akýchkoľvek následkov pre seba. Aj to dokumentuje takmer bezprávne postavenie Slovákov v rakúsko-uhorskej armáde.

32 RYBÁRIK, A.: *V mene Jeho Veličenstva!*, c. d., s. 151–164.

Poľná fľaša. 1918, archív Kysuckého múzea v Čadci.

kusom chleba alebo mäsovou konzervou. Presne stanovený bol aj prídel tabaku, ktorého množstvo postupne klesalo. Stal sa nedostatkovým tovarom a tým stúpala jeho cena. Okrem fajkového tabaku sa obľube tešil žuvací tabak – *cvibak*. Z hnedého papiera, ktorý dôstojníci fasovali na latrínu, si radoví vojaci šúľali cigarety naplnené fajkovým tabakom. Takéto cigarety nazývali *mad'arky*.³³ Tabaku pripisovali

mäsa, ktoré sa neskôr stalo nedostatkovým tovarom a z vojenského jedálnečka sa takmer vytratilo. V prvých mesiacoch vojny bola súčasťou hlavného teplého jedla aj varená ryža dochutená trochu ovocnej zaváraniny, neskôr sa rozšírili falošné klobásky či *jelitá* (jaternice) plnené hrachovou kašou. Bežný prídel potraviny dopĺňala polovica vojenského chleba a sucháre na 10 dní. Podľa možností sa *menáž* varila v poľnej kuchyni. Na odľahlé bojiská sa prepravovala v kotloch umiestnených v drevených truhlách vyplnených súknom, aby jedlo zostalo čo najdlhšie teplé. S narastajúcou dĺžkou vojnového konfliktu sa strava stávala čoraz nekvalitnejšou a jednostrannou.

Potraviny (aj nájdené či ukradnuté) vojaci nosili v tanistre, vodu v *blachovej* (plechovej) poľnej fľaši. Na pitie slúžila aj voda z prameňov a studní, v zime z roztopeného snehu a ľadu. Jej konzumácia však bola zakázaná kvôli rôznym chorobám, najmä hnačkám, dyzentérii, brušnému týfusu, cholere a pod. Aj z toho dôvodu bol smäd každodenným sprievodcom vojakov na fronte. Strava sa navyše stala nástrojom na zvyšovanie upadajúcej bojovej morálky (najmä na talianskom fronte). Od roku 1917 velitelia lákali vojakov do bojových akcií kusom slaniny (neraz zasmradnutej), pollitrom rumu (často riedeným vodou),

³³ Tamtiež, s. 153–161.

aj ochranné a profylaktické účinky. Verili, že ich ochráni pred chorobami, rovnako ako cesnak a cibuľa. Používali sa aj náhrady tabaku z usušených jahodových alebo malinových listov či lopúchov.

Hoci prídely potravín boli čím ďalej menšie, vojaci na frontových líniiach museli nimi šetriť, pretože zásobovanie (*trén*) často meškalo. Nastavovali pasce a drôtené oká na odchyt vtákov a zvierat. Obľúbená bola polievka z mladých vrán, ale aj ukradnutej hydiny, z kostí uhynutých vojenských koní či zrekvirovaného hovädzieho dobytká. Zbierali sa zemiaky na poliach a piekli v pahrebe. Kradla sa zelenina a ovocie, v Taliansku aj víno. Z úľov sa vyberali plásty medu. Niekedy vojaci ukradli prasiatko, zarezali ho, obložili slamou a tak upiekli. Ak mali viac času, piekli ho na ražni, museli však dávať pozor, aby oheň neprezradil ich pozície (v noci sa nesmel zapalovať ani v zime). Pri prechode frontu oberali svojich mŕtvych spolubojovníkov i nepriateľov o všetko jedlo, vodu a potrebné odevné súčiastky. Zjedli aj zakrvavený chlieb. Počas bojov na Piave si obohacovali chudobný a jednotvárny jedálniček lovom rýb pomocou granátov. Mŕtve či ohlušené ich vyberali rukami, uvarili alebo upiekli.

Nielen na ruskom fronte v zime vládol veľký nedostatok jedla a vojaci umierali na podchladenie a od hladu. Aktom zúfalstva bolo zabitie zraneného koňa, z ktorého vyrezali veľké kusy mäsa a uvarili si polievku, prípadne mäso napichli na prúty a upiekli. Neraz konzumovali aj jeho krv, ktorú pili ako jediný dostupný teplý nápoj. V čase pokoja zbraní z nej varili polievku. Hlad bol taký neznesiteľný, že chytali a piekli túlavé psy a mačky. Vojaci, ktorí mali na starosti kone, tajne kradli otruby s trochou cukru, aby sa zasýtili. Na talianskom fronte z konských výkalov vyberali nestrávené zrná kukurice, očistili ich a zjedli. Neznesiteľné podmienky vojaci riešili aj samovraždou či úmyselným zranením – počas streľby vystrkovali zo zákopov ruky alebo nohy. Podľa umiestnenia a závažnosti zranenia ostatní vojaci na nich kričali: „*Máš desaťtisícovú ranu!*“ (alebo *dvadsaťtisícovú ranu!*). Ľahké zranenie bolo ohodnotené ako stokorunové. Tieto hodnoty boli odstupňované podľa toho, ako dlho bude zranený v nemocnici. *Miliónová gulka* bola vyhradená pre členok na nohe, keďže krivajúceho vojaka väčšinou poslali domov.³⁴

Hygiena a ubytovanie

Okrem hladu vojakov sužovala aj nedostatočná hygiena, vši a blchy. V letných mesiacoch sa snažili umývať a prať odev v potokoch, prípadne ho vyvárať v kotle, čo však nemalo potrebný dezinfekčný účinok. V zime nezaberalo ani zahrabávanie odevu do snehu, aby vymrzol. Najúčinnjšie bolo chytanie parazitov naslinenými prstami alebo zahrabanie košeľe na niekoľko hodín do mraveniska. Aj to však chránilo pred nepríjemným hmyzom iba dočasne. Nepríjemnými spoločníkmi vo

34 Tamtiež, s. 150–160.

vojenských táboroch a zákopoch boli tiež potkany. Vojaci ich zabíjali bodákmi, pažbami pušiek, lopatkami aj kameňmi, vzhľadom na ich premnoženie však šlo o neúčinné praktiky. Nevyhovujúce hygienické pomery mali u mnohých za následok takzvanú *zákopovú horúčku* prenášanú všami či *zákopovú nohu* spôsobenú dlhodobým stáťím vo vode pri teplote okolo bodu mrazu.

Rovnako katastrofálne boli ubytovacie pomery. V prvých týždňoch vojny, kým ešte neboli vykopané zákopy, vojaci spávali na slame alebo tráve vo vojenských stanoch. Stavali ich tak, že na pušky nasadili bodáky a na ne pripli pospájané *šiatre*. Pušky opreli o zem, vzpriamili ich a dolné okraje stanov priviazali na drevené kolíky, ktoré vrazili do zeme. V nasledujúcich mesiacoch a rokoch už vojaci trávili celé dni v zákopoch, ktorých steny boli spevnené drevenými brvnami a vypletené konármi. Na zem sa podľa možnosti kládla podlaha z kusov dreva alebo aspoň nalámané konáre (najmä ak ich zaplavovala dažďová alebo podzemná voda). Istú ochranu pred nepriazňou počasia predstavovali dosky a haluze, ktoré sa kládli krížom cez zákopy. Na ne sa kvôli lepšiemu maskovaniu a tepelnej izolácii nahrnula hlina. Na východnom fronte sa takto upravené úkryty nazývali *liščie jamy*; na talianskom fronte ako úkryt slúžili *kaverny*.

Ak nepršalo ani nemrzlo, v zákope stačilo rozprestrieť na zem celtovinu. Na nej si chlapi rozvinuli deku a ľahli si jeden vedľa druhého, aby sa navzájom zohrievali. Rozviazali si topánky a pod hlavu podložili tanistry. Nanajvýš sa prikryli vojenským kabátom alebo pokrovcom. V zimných mesiacoch fasovali malé kovové piecky alebo si ich zhotovili provizórne – z tehál z rozstrieľaných domov. V Rusku sa zohrievali aj kožuchmi bez rukávov, ktoré si šili z koží uhynutých či ukoristených zvierat, najlepšie oviec alebo zajacov.³⁵ Súčasťou zákopov boli aj latríny. Budovali sa tak, že sa zákop na jednom mieste rozšíril. V tejto časti sa umiestnila dlhá žrd', ktorá sa priviazala kôrou zo stromu, aby dobre držala. Pod ňou bola vyhlbená jama. Vojaci sedeli na žrdi a často spolu debatovali, využívajúc chvíľu na vykonanie základnej telesnej potreby k oddychu a pofajčeniu si. Ak pobyt na latríne absolvovali pričasto a ich nadriadení nadobudli pocit, že sa týmto spôsobom vyhýbajú boju, mohli ich poslať *na raport*, teda na vojenské služobné hlásenie, kde bol dotyčnému udelený trest. Dialo sa tak po každom porušení predpisov či prichytení pri krádeži.³⁶

Vplyv I. svetovej vojny na rodinný život a lokálne spoločenstvo

Veľká vojna výrazne zasiahla aj do života ľudí v zázemí. Dlhodobá odlúčenosť mužov od domova spôsobila narušenie všetkých základných funkcií rodiny: reprodukčnej, výchovnej, ekonomickej, ochrannej, regeneračnej i socializačnej. Jediné spojenie vojakov s domovom po celé mesiace až roky bolo zabezpečované

35 Nosil sa na uniforme pod kabátom.

36 RYBÁRIK, A.: *V mene Jeho Veličenstva!*, c. d., s. 107.

prostřednictvím poľnej pošty, a tak celá starostlivosť o hospodárstvo, domácnosť a výchovu detí ostala na žene. Prebrala funkciu gazdu – organizátora príslušných poľnohospodárskych prác, čím sa zvyšovala jej spoločenská prestíž. Avšak ženská ručná práca s využitím málo efektívnych a zastaraných techník obrábania pôdy (motykové hospodárstvo) mala za následok nízke poľnohospodárske výnosy. Začal sa prejavovať nedostatok potravín, pretože otcovia zanechali rodiny bez príjmu a pomoci pri poľných prácach. Ženy, deti a starci nestačili v dostatočnej miere pokryť všetky potreby rodiny a vykonávať potrebné práce v poľnohospodárstve, lese a domácnosti. To spolu s rekviráciami obilia, zemiakov, dobytká, sena a slamy zhoršovalo už tak zlú ekonomickú situáciu kysuckých rodín a malo za následok hlad a choroby, ktorým podľahli najmä malé deti, starci, slabí a chorí.

Zhoršujúca sa hospodárska situácia v celoštátnom meradle vyvolala zavedenie prídelového hospodárstva, v rámci ktorého boli potraviny takmer výlučne *na lístky*. Prídel na týždeň v roku 1916 bol 4 kg múky, neskôr 1 kg *varovej*, 1 kg chlebovej a 1 kg kukuričnej múky. V roku 1918 sa kvalitnejšia múka vydávala iba na lekársky predpis v množstve 20 dkg.³⁷ V mlynoch sa mlelo len na mlecie výkazy. Ak v nich príslušné orgány našli obilie bez výkazu, bolo zrekvirované bez náhrady. Situáciu sa snažili využiť špekulanti, rôzni priekupníci a najmä dedinskí obchodníci, ktorí tovar odmietali predávať, ale vymieňali ho za vajcia, maslo a hydinu. Najmarkantnejší bol nedostatok múky, cukru, petroleja a plátna, teda artiklov, ktoré obchodníci schovávali a potom predražené predávali. Navyše po vypuknutí vojny zmizli z obehu zlaté a neskôr aj strieborné mince. Ľudia si ich schovávali a súčasne ich štát stiahol z obehu. Po určitom čase vymizli aj niklové a bronzové mince. Nahradila ich papierová koruna a dvojkoruna, posmešne nazývaná *Jančí Banko*. Nielen vojaci si nimi pripaľovali fajky alebo do nich šúľali cigarety.³⁸ V roku 1918 sa drobné mince razili zo železa. Školopovinným deťom bolo nariadené, aby zbierali šrot, handry a papier, ale aj šípky, jahodové a ostružinové listy a lipový kvet na čaj pre vojakov.³⁹

Nefahkú situáciu rodín odvedencov štát zmierňoval tým, že ich manželky alebo nemajetní rodičia dostávali od *berného* (daňového) úradu príspevok na výživu vo výške 85 halierov denne; deti mladšie ako 8 rokov mali nárok na polovičnú dávku. Pre niektoré rodiny bol tento príspevok väčší ako príjem muža, kým bol doma, preto si v ojedinelých prípadoch priali, aby zostal na fronte čo najdlhšie.⁴⁰ Príspevky sa však často priznávali nespravodlivo a ich vyplácanie bolo spojené s úplatkami a vydieraním. Pomoc relativizoval aj nedostatok potravín, problém s ich zaobstarávaním a prídelový systém. Spomenúť možno aj upisovanie vojnových (*válečných*) pôžičiek, čo sa neraz dialo pod nátlakom. Najmä ak gazda predal prasa či jalovicu,

37 *Pamätná kniha obce Raková od roku 1934*, s. 67–68.

38 *Pamätná kniha obce Rudina*, c. d., s. 22.

39 *Pamätná kniha obce Zákopčie od roku 1934*, s. 44.

40 *Pamätná kniha obce Rudina*, c. d., s. 21.

bol vystavený tlaku, aby časť sumy upísal štátu. Tí, ktorí podľahli, po vojne o svoje peniaze prišli v dôsledku rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku Československa.

Dlhotrvejúca vojna postupne narušila aj tradičné mravné hodnoty na dedine. Množili sa krádeže (najmä potravín, ale aj paliva), narastala závišť, nenávisť a udavačstvo (hlavne ak niektorá rodina načierno zabila prasa či kravu, aby sa vyhli ich zrekvirovaniu). Manželská vernosť strácala na hodnote, lebo dôležité bolo prežiť a užiť početnú rodinu. Tak sa stávalo, že manželka vojaka otehotnela s iným mužom, ktorý jej pomáhal na hospodárstve (paholci, susedia, mužov švagor alebo iný mužov príbuzný), prípadne jej iným spôsobom uľahčoval živobytie (obchodníci, notári a pod.). Hoci za svoje konanie bola zo strany lokálneho spoločenstva vystavená odsúdeniu a výsmechu, jej konanie bolo vnímané s väčším porozumením ako v mierovom období. Aj vojaci sa dopúšťali nevery, v ich prípade to však okolie vnímalo menej kriticky aj vďaka všeobecne rozšírenému názoru, že na mužovi neveru (teda neželané tehotenstvo) nevidno, ale na žene vždy. Odlúčenie mužov od rodín malo za následok aj narušenie vzájomných vzťahov medzi otcom a deťmi. Hlavne mladšie ho po návrate domov nespoznávali a museli si naňho zvykať.

Hrôzy I. svetovej vojny a zhoršujúca sa ekonomická situácia v zázemí ovplyvnili aj intenzitu prežívania náboženskej viery. Takmer všetci obyvatelia Kysúc boli rímsko-katolíckeho vierovyznania. Hoci nechápali, ako Boh mohol dopustiť utrpenie, ktoré postihlo najmä chudobných ľudí, iba minimu z nich to narušilo vieru a vzťah k cirkvi a ľuďom natoľko, že prestali chodiť do kostola, resp. bohoslužby navštevovali nepravidelne alebo si dali úradne potvrdiť vystúpenie z cirkvi. Naopak, v najťažších chvíľach hľadali útechu vo viere, preto ich negatívne zasiahli rekvirácie zvonov z kostolov a kaplniek. Len na Kysuciach ich bolo zrekvirovaných a pretavených na delá vyše 100. Z niektorých kostolov zmizli aj orgánové registre a cínové píšťaly.⁴¹ Takéto konanie sa síce stretlo s nesúhlasom, ale nenarazilo na väčší odpor.

I. svetová vojna do istej miery ovplyvnila aj piesňový folklór vznikom regrútskych a vojenských piesní, ktoré vznikali ako subjektívny obraz dobových udalostí a v súčasnosti poskytujú obraz života počas vojny. Regrútske zábavy sa však nekonali. Pred odchodom na front muži prepísali majetok na manželky, aby sa vyhli dedičskému konaniu a príslušným poplatkom. Tí, čo prežili, sa vracali šťastní a súčasne zhrození z udalostí, ktoré zažili. Mnohí boli poznačení psychicky alebo fyzicky a iba s problémami sa začleňovali do povojnového života.

Záver

I. svetová vojna poznačila viaceré oblasti každodenného života obyvateľov Kysúc, ako mužov na bojiskách, tak aj civilného obyvateľstva v zázemí. 71. peší pluk,

41 Štátny archív v Bytči, pobočka Čadca, fond Okresný úrad Čadca 1923–1945, Zoznamy predmetov skonfiškovaných počas vojny, inventárne číslo 8813, signatúra 1923 adm., číslo kartónu 97.

v ktorého radoch bojovala väčšina odvedených Kysučanov, patril k osvedčeným až elitným jednotkám c. a k. spoločnej armády. Bol často citovaný v rozkazoch najvyššieho velenia a jeho príslušníci dostali mnohé vyznamenania. Mužstvo bolo známe svojou húževnatosťou a bojovými kvalitami. Svojou odvahou sa stalo vzorom modernej Armáde SR, ktorá sa po roku 2000 prihlásila k bojovým tradíciám 71. pešieho pluku.

Keď v roku 1914 vypukla I. svetová vojna, väčšina zainteresovaných predpokladala, že nepotrvá dlhšie ako niekoľko mesiacov. Aj radoví vojaci odchádzali na front s predstavou, že do Vianoc budú so svojimi rodinami. Ako sa boje predlžovali, zhoršovalo sa zásobovanie, narastala nespokojnosť vojakov s pomermi na bojiskách, aroganciou veliteľov aj nezmyselnými stratami na živote. Zhoršovala sa aj ekonomická situácia v zázemí. Rodiny trpeli nielen v dôsledku narukovania svojich najbližších, z ktorých časť sa nikdy nevrátila, resp. bola zmrzačená a tým vyradená z prác na hospodárstve, ale boli postihnuté aj hladom, slabými úrodami a narušením rodinných zväzkov. Prítomný príspevok si nenárokujú podarť komplexný pohľad na osudy Kysučanov počas I. svetovej vojny, ale možno ho chápať ako východisko ďalšieho bádania pri riešení danej problematiky.

Prameny a literatúra

- ANDROVIČ, Š.: *Z vojenských dejín Trenčína*. Trenčianske noviny, 1995, č. 14, s. 5.
- ČAPLOVIČ, M.: *Štyridsaťštyri príslušníkov 71. pešieho pluku c. a k. armády popravených 8. júna 1918 v Kragujevci*. Obrana, 2008, č. 8, s. 38–39.
- DANGL, V.: *Vývoj, organizácia, vnútorná štruktúra a dislokácia pozemných síl rakúsko-uhorskej armády na území Slovenska v rokoch 1868–1914*. In: Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády č. 4–5. Praha 1977, s. 102–104.
- DANGL, V. – SEGEŠ, V.: *Vojenské dejiny Slovenska. III. zväzok. 1711–1914*. Bratislava 1996.
- FERKO, V.: *Martin na čiernom koni*. Martin 1992.
- FUČÍK, J.: *Piava 1918*. Praha 2001.
- HALAJ, D. – KRCHO, M.: *Vzbura náhradného práporu 71. pešieho pluku v júni 1918 v Kragujevci*. Vlastivedný zborník Považia X., 1970, s. 83–116.
- HRONSKÝ, M.: *Vzbura slovenských vojakov v Kragujevci*. Martin 1988.
- ORSÁG, J.: *Kragujevac (55 rokov od vzbury 71. pešieho trenčianskeho pluku)*. Trenčín 1973.
- Pamätná kniha Čadca od roku 1933.*
- Pamätná kniha obce Čierne od roku 1933.*
- Pamätná kniha obce Raková od roku 1934.*
- Pamätná kniha obce Rudina od roku 1933.*

Pamätná kniha obce Zákopčie od roku 1934.

RYBÁRIK, A.: *V mene Jeho Veličenstva!* Žilina s. d.

Štátny archív v Bytči, pobočka Čadca, fond Okresný úrad Čadca 1923–45, Zoznamy predmetov skonfiškovaných počas vojny, inventárne číslo 8813, signatúra 1923 adm., číslo kartónu 97.

Summary

People from the Region of Kysuce and World War I

The World War I affected the life of thousands of men from the region of Kysuce (north-western Slovakia) who were fighting and dying at the Russian, Serbian and Italian fronts. However, the war marked also the life in the hinterland areas. It influenced the life of individual families and their social situation, it influenced the formation of new cultural tradition to a certain extent too. The aim of the text is to point out the influence of the World War I on the inhabitants of Kysuce. It explains some selected aspects of the life of the 71st infantry members at the front; it focuses on military diet and food supply, speaks about their hygienic conditions and accommodation as well as about the life background in the hinterland areas. It briefly mentions the rebellion in Kragujevac, which ended in the execution of 44 participants, including 8 people from the region of Kysuce.

Key words:

World War I – Kysuce – life in battlefield – life in hinterland areas – 71st infantry – rebellion in Kragujevac

K životním podmínkám Čechů v Rusku v průběhu I. světové války¹

PhDr. Nad'a Valášková, CSc.

Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00 PRAHA 1
valaskova@eu.cas.cz

Příspěvek se zabývá českými krajaný, vojáky a zajatci v průběhu I. světové války v Rusku a jejich některými životními podmínkami v situaci, kdy se značná část Čechů dostala do pozice příslušníků nepřátelského státu – Rakousko-Uherska, s kterým Rusko bylo ve válečném stavu. Postavení Čechů v Rusku se lišilo nejen z hlediska vojenského (vojáci a zajatci), ale také z hlediska státní příslušnosti civilního obyvatelstva – usedlých krajanů, z nichž větší část měla již ruskou státní příslušnost, označovanou termínem *ruské poddanství*, avšak několik tisíc Čechů v Rusku stále mělo státní příslušnost rakouskou.

O I. světové válce, o probíhajících bojích v Rusku, o vojácích-legionářích existuje bohatá literatura; méně informací je o zajatcích. Zejména po roce 1989 vyšly další knihy memoárového charakteru a deníky legionářů, částečně i zajatců. Publikované zápisky, náhodou nalezené či v rodinách léta uchovávané, dokumentují těžké poměry válečného života jak v evropské části Ruska, tak i v asijské části včetně obávané Sibiře, jejíž samotné slovo vyvolávalo u mnohých Čechů a Slováků nepříznivé konotace.²

- 1 Příspěvek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378076.
- 2 Například o českých osobnostech z řad legionářů a bojích, kterými prošli, vyšla obsažná publikace jednoho z jejich kyjevských potomků a jeho manželky – MURATOV, A. – MURATOVA, D.: *Sud'by čechov v Rossii, XX vek. Put' ot Kijeva do Vladivostoka*. Praha 2012. Vzájemným vztahům Čechů, Poláků a Ukrajinců za I. světové války se věnoval ZAHRADNÍČEK, T.: *Jak vyhrát cizí válku. Češi, Poláci a Ukrajinci 1914–1918*. Praha 2000. Velkou pozornost Čechům, jejich krajauským organizacím a legionářům věnoval PICHLÍK, K.: *Bez legend: zahraniční odboj 1914–1918: zápas o československý program*. Praha 1991. PICHLÍK, K. – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ J.: *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha 1996. FIC, V. M.: *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918. I. díl*. Praha 2006; *II. díl*. Brno 2007; *III. díl*. Brno 2008; *IV. díl*. Brno 2014. SAVICKÝ, I.: *Osudová setkání: Češi v Rusku a Rusové v Čechách. 1914–1938*. Praha 2007. VACULÍK, J.: *Dějiny volyňských Čechů. II. (1914–1945)*. Praha 1998. O zajatcích je to z posledních let například kniha JIRÁSEK, J.: *Můj zápisník od počátku světové války r. 1914 a doba mého zajetí v Rusku a v Sibiři*. Červený Kostelec 2009 (k vydání připravila Věra Vlčková). V dodatcích této knihy V. Vlčková podala některé informace i o zajateckých táborech v Rusku. Otfesné zážitky z ruského zajetí (i ve známém shromažďovacím zajateckém táboře v Darnici u Kyjeva) měl též herec Zdeněk Štěpánek, jak je zaznamenáno v knize LAŇKA, D.: *Zdeněk Štěpánek: něžný bouřlivák*. Praha 2007. Obecně o rakousko-uherských zajatcích v Rusku pojednal například NACHTIGAL, R.: *Russland und seine österreichisch-ungarischen Kriegsgefangen (1914–1918)*. Remshalden 2003.

Při prvním všeruském sčítání lidu v Rusku v roce 1897 se k české a slovenské národnosti přihlásilo 50 385 osob.³ Před vypuknutím I. světové války v roce 1914 odhady se pohybovaly již kolem 60 000 osob, ale i více.⁴ Češi v ruském impériu se různili svým sociálním postavením (zemědělci, inteligence, řemeslníci, hudebníci, podnikatelé atd.) i délkou pobytu v Rusku. Nejvíce Čechů přijelo v 60.–80. letech 19. století (usazovali se zejména ve Volyňské gubernii, na nynější jižní Ukrajině, na Krymu a na severních svazích Kavkazu v okolí Novorossijska). Někdy byli označováni jako *starousedlíci* na rozdíl od tzv. *novousedlíků*, kteří přicházeli od konce 19. století. Rozdíly byly také z hlediska státní příslušnosti, která ve válečných letech byla důležitým faktorem z právního, a tudíž i existenčního hlediska. Když car Alexandr III., který nastoupil na trůn po atentátu na Alexandra II. v roce 1881, začal prosazovat politiku Rusko Rusům (např. zákon omezující nabývání půdy cizinci), část Čechů, zejména ve Volyňské gubernii, zažádala z existenčních důvodů o *ruské poddanství* (někteří přijali i pravoslaví). Tato část krajanů podléhala ruské vojenské povinnosti a muži museli nastoupit do ruské armády, jak tomu bylo již za rusko-japonské války v letech 1904–1905, což se odrazilo i v „pololidových“ písních Čechů ve Volyňské gubernii.⁵

Jak bylo uvedeno, z právního hlediska již na počátku války Češi a Slováci v Rusku – občané Rakousko-Uherska – se ocitli v pozici nepřátelských osob. Avšak významnou roli sehrála rovněž etnicita – slovanský původ, na jehož základě byly zmírněny nebo zcela anulovány některé ruské zákony a nařízení namířené proti cizincům – příslušníkům Rakousko-Uherska, Německa a Turecka.

V tomto ohledu důležitou roli sehrály krajské spolky. České krajské organizace, které se před válkou zaměřovaly hlavně na udržování vědomí české národní příslušnosti, českého jazyka, lidové kultury apod., získaly během války spolu s nově založenými česko-slovenskými spolky další význam a kompetence. V řadě případů spolky usnadňovaly existenční postavení svých členů, ale i nečlenů. Představitelé spolků se snažili zajišťovat jejich ochranu před deportací z dosavadních bydlišť, před zabavením majetku, organizovali peněžní sbírky (například při oslavách Vánoc, památky Jana Husa) atd. Český výbor pro pomoc obětem války v Kyjevě zřídil fond České družiny a vypsál válečnou daň, kam Češi upisovali peněžní částky. Spolky organizovaly i materiální sbírky pro krajanů v nouzi, pro legionáře a zajatce. Alespoň pro část zraněných legionářů snažily se zajišťovat jejich rekonvalescenci. Svaz česko-slovenských spolků na Rusi, který sjednocoval jednotlivé spolky,

3 *Pervaja všeobščaja perepis naselenija Rossijskoj imperii 1897*. Sankt Petěrburg 1904. Údaj o počtu Čechů a Slováků publikoval VACULÍK, J.: *K postavení Čechů na Ukrajině ve dvacátých a třicátých letech*. In: Češi v cizině 6, Praha 1992, s. 72–84.

4 Podrobněji o vystěhovalectví Čechů do ruského impéria viz VALÁŠKOVÁ, N.: *Češi v Rusku*. In: Češi v cizině 9, Praha 1996, s. 26–47; MURATOV, A. – MURATOVA, D.: *Sudby čechov v Rossii, XX vek. Puť ot Kijeva do Vladivostoka*, c. d., s. 8, uvádějí počet Čechů k 100 000. Tento počet, který se občas vyskytuje i v další literatuře, je zřejmě příliš vysoký.

5 SKRYPKA, V. M.: *Písně volyňských Čechů ze tří válek*. Český lid 53, 1966, č. 1, s. 50–52.

poskytoval také nezbytné informace zejména prostřednictvím svých novin, kterými od roku 1915 byly petrohradské noviny *Čechoslovák*, které vycházely jednou týdně pod redakcí Bohdana Pavlu (1883–1938) a Florianu Zapletala (1884–1969). První číslo vyšlo 17. června 1915, čili necelý rok po vypuknutí války a po říjnové (listopadové) revoluci v roce 1917 noviny vycházely v Moskvě včetně posledních 5 čísel – 117–121 v roce 1918. Od května 1917 noviny se staly oficiálním orgánem odbočky Československé národní rady v Rusku (odbočka ČSNR).⁶ Již v prvním čísle redakce uvedla, že válečné události uspišily rozhodnutí, aby noviny začaly vycházet v Petrohradě, kde sídlí ústřední ruské úřady, se kterými je potřeba jednat. *Čechoslovák* navazoval na noviny *Čechoslovan*, jež dříve vycházely v Kyjevě a zanikly hlavně z finančních důvodů.⁷ Formování česko-slovenských spolků a pozdější odbočky Československé národní rady na Rusi, politické postoje jejich členů, konflikty, rozdíl v názorech na česko-slovenskou státnost a formování československých armádních jednotek jsou zpracovány v historických pracích (viz poznámku č. 2).⁸ Zde si povšimnu jen některých poznatků o životě krajanů, vojáků a zajatců (i z národopisného aspektu) ve válečných podmínkách, jak byly reflektovány zejména v uvedených novinách *Čechoslovák* v letech 1915–1917.

Zástupci českých a slovenských spolků hned na začátku války projevíli ruskému carovi Mikuláši II. (1868–1918) loajlnost, argumentující společným slovanským

6 Data dále uvádím podle gregoriánského kalendáře, který je ve srovnání s juliánským kalendářem (tzv. starým stylem) napřed o 13 dní. Pokud je uvedeno datum podle juliánského kalendáře, je s poznámkou *starého stylu*.

7 Podrobněji o českém tisku na Ukrajině viz DRBAL, A.: *Česká periodika na Ukrajině*. Slovanský přehled 97, 2011, č. 3–4, s. 343–365.

8 Ve dnech 10.–18. září 1914 se uskutečnila v Petrohradě schůze českých a slovenských spolků, na které byl ustaven Svaz českých spolků na Rusi. První sjezd svazu se uskutečnil 7.–11. března 1915 v Moskvě, kde byl vytyčen politický program: „... *samostatný stát se slovanským králem v čele*...“. Na sjezdu svaz byl přejmenován na Svaz česko-slovenských spolků na Rusi. Změnu názvu spolku povolilo ruské ministerstvo vnitra dne 15. června 1915 starého stylu pod číslem 1877 (*Čechoslovák*, č. 2, I. 7. 1915, s. 5). II. sjezd se uskutečnil 25. dubna–2. května 1916 v Kyjevě, kde došlo k rozkolu mezi kyjevskými a petrohradskými krajanmi. Na III. sjezdu svazu konaném v Kyjevě 6.–13. května 1917 byla založena Československá národní rada v Rusku (i v novinách *Čechoslovák* označovaná jako Odbočka Československé národní rady v Rusku) jako odbočka Československé národní rady v Paříži za výrazné účasti českých a slovenských vojáků a zajatců. Podporovala program T. G. Masaryka za vytvoření samostatného československého státu a formování československých vojenských jednotek na rozdíl od dřívější Československé národní rady v Rusku (z důvodu únorového převratu v Rusku vládou nepotvrzenou) vedené poslancem Říšské rady Josefem Dürichem a místopředsedou Československé národní rady v Paříži, který se orientoval na Rusko. Odbočka ČSNR byla strukturována do několika odborů, v jejichž kompetenci byly záležitosti vojenské, zajatecké, finanční, propagační aj. V roce 1917 po III. sjezdu odbočka ČSNR vydala knihu v ruštině, v níž zhodnotila dosavadní revoluční úsilí Čechů a Slováků v Rusku, zveřejnila stanovky odbočky ČSNR, náplň jednotlivých odborů, úkoly do budoucna atd. Viz *Revolucionnyja stremenija Češkoslovackago Naroda. Češkoslovackij Nacionalnyj Sjezd*. Petrograd 1917. Svaz (kterému zůstaly v kompetenci jen krajaňské záležitosti) zanikl v roce 1917 a odbočka ČSNR v roce 1918.

původem a snahou vymanit se z rakouského područí. Spolu s dalšími slovanskými představiteli obraceli se na různé vládní úřady s žádostmi o výjimky z nařízení namířených proti cizím státním příslušníkům.

Prvním z nich bylo nařízení o deportaci a zabavení majetku příslušníků nepřátelských států, to znamená také části Čechů a Slováků. Válka vypukla 28. července 1914 a toto carské nařízení vyšlo již v srpnu 1914, další vládní direktiva o likvidaci nemovitostí nepřátelských osob vyšla v únoru 1915. Byť se podařilo z těchto nařízení slovanské příslušníky vyjmout, v praxi docházelo k různým přehmatům. Ačkoliv krajanů – ruských poddaných – se toto nařízení netýkalo, stávaly se případy, že pro místní úředníky fakt české nebo slovenské národnosti se stal důvodem k deportaci a zabavování majetku krajanů, buď z neznalosti nařízení či z jiných příčin. Již na začátku války část Čechů rakouských příslušníků byla vypovězena z dosavadních bydlišť do vzdálených gubernií Ruska. V článku o potížích Čechů v Rusku, otištěném v novinách *Čechoslovák*, se uvádí, že byť některé carské zákony a nařízení jim vycházejí vstříc, místní úřady leckdy nikoliv. Ruský lid považuje výjimky ze zákonů či z nařízení pro Čechy – *avstrijce* (Rakušany) za „nemravnou protekci“. Příčinu takového postoje pisatel viděl v tom, že nikdo tento lid neučil, kdo jsou Češi. Ale potíže Čechům dělala i část ruské inteligence „z příčin nejrůznějších“. ⁹ Konkrétněji se v novinách psalo o problémech některých volyňských Čechů. ¹⁰ A byly zde otiskovány rady, jak v takových případech postupovat, aby se krajané mohli vrátit do svých gubernií nebo do gubernií mimo válečnou zónu a aby jejich majetek byl vymazán ze seznamu k zabavení.

Jedním z důležitých dokladů byla pro krajanů legitimace, potvrzující jejich českou nebo slovenskou příslušnost. Ruské úřady poskytly kompetenci Svazu česko-slovenských spolků na Rusi a několika spolkům sdruženým ve Svazu ověřovat žadatele a vydávat jim uvedené legitimace. Seznam 11 spolků (v Petrohradě, Moskvě, v Kyjevě 2 spolkům, v Jekatěrinoslavu, Rostově na Donu, Charkově, Oděse, Zubovštině na Volyni, Varšavě a Rize) s touto kompetencí byl 12. srpna 1915 uveřejněn v novinách *Čechoslovák*. ¹¹

Představitelé Svazu zasahovali i v případech věznění krajanů. Například zákaz příjezdu do Petrohradu se týkal všech rakousko-uherských příslušníků (a příslušníků dalších nepřátelských států) bez určitých dokladů, a to bez ohledu na národnost. Pro

9 *Čechoslovák*, č. 10, 26. 8. 1915, s. 3.

10 Stížnosti některých volyňských Čechů, že *volostní* (okresní) písaři je zapisují jako rakouské poddané, ačkoliv už mnoho let jsou ruskými poddanými (*Čechoslovák*, č. 2, 1. 7. 1915, s. 7). Další informace z Volyně se týkala národnosti – upírá se českým evangelíkům slovanský původ, staví je na roveň Němcům. Svaz proti těmto praktikám zakročil. Noviny dále uváděly, že ve Volyňské gubernii probíhá likvidace německého pozemkového vlastnictví – cena půdy hodně klesla, půdu nejvíce skupují křesťanské selské banky. Krávy se prodávají po 20 až 25 rublech, koně po 60 až 70 rublech. Vysídleno bude asi 50 tisíc Němců z Volyně (*Čechoslovák*, č. 7, 5. 8. 1915, s. 6). Válečné události a útrapy českého obyvatelstva na Volyni, kde byla jejich nejvyšší koncentrace, viz VACULÍK, J.: *Dějiny volyňských Čechů. II. (1914–1945)*, c. d., s. 5–31.

11 *Čechoslovák* č. 8, 12. 8. 1915, s. 6.

příjezd do Petrohradu bylo nutno podat žádost o povolení vstupu do města. Někteří krajané bez takového povolení byli zadrženi a vězněni a představitelé Svazu podnikali kroky, aby byli propuštěni. Redakce informovala krajany, že musí mít povolení od místních úřadů na výjezd z místa pobytu, povolení pro vstup do města od *glavnonačalstvijuščego* – hlavního vedoucího a legitimaci, která potvrzovala slovanský původ. A redakce opětovně vyzývala krajany, aby vstupovali do krajanských spolků, a tak mohli získat potvrzení o českém či slovenském původu a tím do určité míry mohli chránit sebe, svou rodinu a svůj majetek.¹²

Některá vládní nařízení se týkala i dětí. Fedor Kovařík, profesor gymnázia v Poltavě, později v Konstantinogradu, a popisovatel uvedených novin, ve své knize napsal, že z kyjevského okrsku obdržel přísný oběžník, že děti rakouských a německých příslušníků mají být ihned vyloučeny ze všech vzdělávacích ústavů. Přesto děti na gymnázium nechal a při návštěvě v Kyjevě se dozvěděl „*ovšemže jen ústně*“, ať děti ve škole zatím nechá.¹³ Vládní nařízení o návštěvě škol dětmi rakouských příslušníků vyšlo „*6. okt'brja*“ – října 1914 starého stylu a stanovilo nepřijímat tyto děti do škol, a pokud už jsou ve školách, „*prekratit*“ – ukončit jejich docházku, a to s výjimkou dětí, jejichž rodiče podali žádost o ruské poddanství.¹⁴ Později se opět podařilo získat výjimku pro děti slovanského původu a pro děti turecké křesťanského vĕrovyznání.

Řada vládních nařízení se týkala omezeného výběru vkladu z bank příslušníků nepřátelských států (výběr maximálně 500 rublů měsíčně), povinnosti platit dvojnásobnou průmyslovou daň, likvidace obchodních podniků, omezování vydávání živnostenských listů atd. Jak redakce novin *Čechoslovák* z 15. července 1915 (č. 4, s. 4) informovala, Svaz podal ruské ministerské radě písemnou rozpravu, týkající se zákonů a nařízení namířených proti rakouským poddaným, pokud z nich ještě Češi a Slováci nebyli vyjmuti. Mezi jiným šlo i o pozemkové vlastnictví, které bylo důležité pro mnohé Čechy.

Že se snahy představitelů Svazu pomáhat krajanům prostřednictvím získání výjimek z vládních nařízení a zákonů do značné míry dařily, svědčí i informace v novinách *Čechoslovák* ze 17. března 1916, že většině krajanů se z vyhnanství již podařilo vrátit. Někteří ještě tam však zůstali, jelikož se nemají v důsledku války kam vrátit nebo nemají peníze na cestovní lístky. Dostávají jen státní finanční podporu „*kazennyj pajok, aby nezemřeli hlady*“ a Svaz podle svých možností poskytoval žadatelům na cestovní lístky alespoň půjčky.¹⁵

12 *Čechoslovák*, č. 2, 1. 7. 1915, s. 6.

13 KOVAŘÍK, F.: *Zážitky a dojmy ruského Čecha za císařství*. Praha 1932, s. 273.

14 *Čechoslovák*, č. 12, 9. 9. 1915, s. 7.

15 *Čechoslovák*, č. 38, 17. 3. 1916, s. 4. Svaz například poskytl české rodině půjčku na cestovní lístky, aby se mohla vrátit až z Orenburgu (jižně od Uralu u kazašských hranic).

Vojáci

Z krajanů, rakousko-uherských dobrovolníků, se již v srpnu 1914 rekrutovali první vojáci České družiny jako součást ruské armády (slavnostní přísaha tzv. starodružinníků v ruských vojenských stejnokrojích a s českými prapory se uskutečnila v Kyjevě 11. října 1914). Po vyjednávání s ruskou vládou a zvyšování počtu vojáků v dalších letech (z řad krajanů-dobrovolníků rakousko-uherských občanů, krajanů – *ruských poddaných*, kteří podléhali mobilizaci a ze zajatců-dobrovolníků) se v průběhu válečných let družina postupně transformovala do větších vojenských útvarů – Střeleckého pluku, Československé brigády a Československého armádního sboru – po válce označovaných jako legie. Podmínkou vstupu do armády v Rusku bylo podání žádosti a udělení ruské státní příslušnosti, neboť ruská vláda si byla vědoma politických a mezinárodně-právních důsledků v případě povolení budovat armádu na svém území ze státních příslušníků nepřátelského státu.¹⁶ K hromadnému podávání žádostí krajanů o *ruské poddanství* docházelo již v prvních měsících po vyhlášení války z důvodu hrozby nuceného vystěhování z dosavadních bydlíšť¹⁷ a někdy i přání vstoupit do armády. Když se však objevovaly zvěsti o možném podepsání míru, ukončení války a o vidině návratu domů, množily se obavy a dotazy ohledně vojenské povinnosti těchto krajanů v Rusku. V novinách *Čechoslovák* čtenáři našli odpovědi, že podle ruských nařízení muži – *ruští poddaní* ve věku do 30 let musí po skončení války dosloužit v Rusku dobu, která by jim scházela do povinnosti 3 let a 8 měsíců. Redakce je uklidňovala, že nařízení vydávaná ve válečné době nejsou vždy dokonalá a může dojít k výjimkám a úpravám.¹⁸ Nakonec bolševická revoluce v roce 1917 a následná občanská válka poměry v Rusku změnila. O *ruské poddanství* žádali někteří Češi i v souvislosti s nařízeními omezujícími vlastnická práva k nemovitostem. Vyskytly se případy, že jednotlivci, kteří podali žádost o získání *ruského poddanství*, si svůj úmysl rozmysleli nejen z důvodu poválečné vojenské služby, ale i v důsledku ústupu ruských vojsk na jaře 1915 na východ a úvahou o možném návratu do Čech.¹⁹ V březnu 1916 redakce *Čechoslováka* připomínala, že všichni dobrovolníci vstupem do Střeleckého pluku nabývají právo na ruské státní občanství a podmíněně dodala: „(jež bude ovšem v případě uskutečnění našeho

16 FIC, V. M.: *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918. I. díl.*, c. d. 2008, s. 274–275.

17 MURATOV, A. – MURATOVA, D.: *Sudby čechov v Rossii, XX vek. Puť ot Kijeva do Vladivostoka*, c. d., s. 25 uvádějí, že již v srpnu 1914 představitel české kolonie v Moskvě vystoupil s projektem korporativního přestupu svých členů k ruskému poddanství a formování vojenské části v rámci ruské armády, což bylo v dané situaci nutností, protože muži ve věku 18–45 let podléhající v Rakousko-Uhersku povinnosti vojenské služby měli být v Rusku internováni a ostatní vystěhováni ze země.

18 *Čechoslovák*, č. 11, 2. 9. 1915, s. 5.

19 Například dva Češi z Kyjeva, kteří podali žádost o získání ruského poddanství, uvedli, že mají v Čechách jmění, proto se rozhodli ponechat si rakouskou příslušnost a odmítli přísahu. „Byli poslání postrkem do jakutské oblasti.“ – *Čechoslovák*, č. 9, 19. 8. 1915, s. 7. Z mrazivé Sibíře zřejmě se sotva vrátili živí. O dalších asi dvaceti případech psaly noviny *Čechoslovák* v č. 11, 2. 9. 1915, s. 1.

státu zaměněno státním občanstvím českým).“ Tito dobrovolníci získávají všechna práva ruského vojáka (dovolenou, podporu v případě poranění, nemoci, invalidity, vyznamenání atd.)²⁰ a také mají právo podat žádost o sociální podporu pro své příbuzné v Rusku (manželku, děti, rodiče, pokud dobrovolník byl jejich živitelem atd.).²¹ Praxe však byla komplikovanější, když Svaz byl okolnostmi leckdy nucen finančně podporovat pozůstalé v Rusku po zabitých českých a slovenských vojácích v jejich svízelné situaci.

Po bitvě u ukrajinské obce Zborov v Haliči v červenci 1917, kde československé jednotky porazily část rakousko-uherské armády, se úřady Prozatímní vlády příznivěji stavěly ke vstupu zajatců-dobrovolníků do československých jednotek. Nábor do vojenských útvarů se prováděl jak mezi českými a slovenskými civilisty, tak i mezi zajatci, kteří pak tvořili podstatnou část československých legií.²² Noviny *Čechoslovák* psaly, že od 15. května 1917 náborová komise odbočky Československé národní rady v Rusku vyslala několik set vojenských emisarů, kteří navštívili 1924 míst s cílem získat dobrovolníky a také informovat ruskou veřejnost o Čechích a Slovácích, kteří ve válečném konfliktu jsou na straně Ruska.²³

Po podepsání brest-litevského míru 3. března 1918, kdy sovětská vláda uzavřela separátní příměří s Německem a Rakousko-Uherskem, čeští a slovenští legionáři museli pro návrat domů podstoupit známou strastiplnou cestu z Ukrajiny přes Sibír do Vladivostoku, odkud byli repatriováni do vlasti.²⁴

Zajatci

S pokračováním války přibýval počet zajatců v Rusku. V novinách *Čechoslovák* z 29. července 1915 se uvádí, že v Rusku po roce od začátku války je odhadem na 700 tisíc zajatců, z toho rakouských 400 tisíc, 200 tisíc německých a asi 100 tisíc

20 Tamtéž, č. 37, 10. 3. 1916, s. 5.

21 Tamtéž, č. 110, 25. 9. 1917, s. 5.

22 VACULÍK, J.: *Dějiny vołyňských Čechů. II. (1914–1945)*, c. d., s. 18, uvedl, že v jednatelské zprávě přednesené v květnu dr. Václavem Vondrákem na III. sjezdu Svazu česko-slovenských spolků na Rusi bylo konstatováno, že „podle depeše z hlavního stanu z 30. dubna 1917 byl nábor dobrovolníků do československého vojska z řad zajatců definitivně potvrzen.“

23 FIC, V. M.: *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918. I. díl*, c. d., s. 105 pozitivně hodnotil české a slovenské noviny, které usnadňovaly práci náborových komisí: „Práci komise nesmírně zjednodušoval list *Čechoslovák*, vydávaný v češtině jako oficiální orgán odbočky České národní rady v Rusku, a *Slovenské hlasy*, které v Petrohradu vydával ve slovenštině V. Hurban.“

24 Jen malá část zajatců-dobrovolníků z Ruska a Rumunska (asi 2 000) se dostala ve čtyřech transportech koncem roku 1917 a začátkem roku 1918 severní cestou z Archangelska a Murmanska do Francie, kde se měli zapojit do bojů. VÁCHA, D.: *Českoslovenští dobrovolci na cestě z Ruska do Francie. Severní cestou na západní frontu – sonda do válečné každodennosti*. Slovanský přehled 99, 2013, č. 1–2, s. 187–215. FIC, V. M.: *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918. I. díl*, c. d., s. 106–112.

tureckých.²⁵ Postavení válečných zajatců z právního hlediska vycházelo z mezinárodní Haagské úmluvy z roku 1907, ze IV. úmluvy o obyčejích a zákonech války pozemní a z její přílohy Řád války pozemní, která chránila válečné zajatce, obyvatele okupovaných území a jejich majetek. V Řádu bylo zakotveno lidské zacházení se zajatci, jejich evidence a jejich poválečná repatriace a rovněž byl zaveden pojem informační kanceláře, jejíž úlohu za I. světové války plnil Mezinárodní výbor Červeného kříže zřízením Mezinárodní kanceláře pro pomoc a zpravodajství ve prospěch zajatců. Úmluva byla založena na humánních principech a přijalo ji také Rusko.²⁶ Byla však často porušována v různých státech, zejména když narůstal počet zajatců a válčící země někdy neovládaly poskytnout zajatcům ani základní životní potřeby. Po vstupu do války Rusko vydávalo vlastní nařízení *O zajatcích*, které car Mikuláš II. podepsal 20. října (7. října starého stylu) 1914, v základech vycházelo z Haagské úmluvy, ale byly tam i rozdíly, například pokud šlo o výši a charakter trestů zajatců, o nucenou práci zajatců (s výjimkou důstojníků), o odměňování za práci.²⁷

Čeští a slovenští zajatci v rakousko-uherských vojenských pláštích byli v Rusku označováni jako *avstrijcy*, jak bylo uvedeno, a podle toho na ně nahlíželo domácí obyvatelstvo. B. Nikonov je podle barvy pláště nazval *Modří lidé* a konstatoval, že je jich všude plno – ve vesnicích i ve městech.²⁸ Jedním z úkolů krajanských spolků bylo seznamovat širokou ruskou veřejnost s českou kulturou a především zdůrazňovat, že Češi jsou také Slované spřízněni s Rusy. V tomto směru redakce *Čechoslováka* apelovala i na zajatce. Důležitou roli sehrávala hudba a zejména české lidové písně, které zajatci zpívali při různých příležitostech – při pochodech, kulturních vystoupeních v táborech, ve městech atd., což vyvolávalo pozitivní reakce u místního obyvatelstva.²⁹ V jednom článku v uvedených novinách autor psal o rozhovoru ve vlaku s ruským spolecestujícím, který chválil české vojáky (byli mezi nimi i bývalí zajatci), s nimiž se setkával ve městě. Říkal, že na cvičení jdou spořádaně se zpěvem, v tramvaji ustoupí dámám místo, jsou zdvořilí.³⁰

25 *Čechoslovák*, č. 6, 29. 7. 1915, s. 4.

26 JUKL, M.: *Řád války pozemní – významný příspěvek Haagské konference 1907*, dostupné z www.cervenykruz.eu/cz/mhp_vyroci/100Haag.pdf (přistoupeno 10. 2. 2015). Jedním z iniciátorů Haagské konference byl ruský kníže F. F. Martens (1845–1909), spolupracovník ruského Červeného kříže, humanista, právník a diplomat.

27 GERGILEVA, A. I.: *Vojennoplennyje Pervoj mirovoj vojny na territorii Sibiri*. Krasnojarsk 2007, s. 20–26.

28 *Čechoslovák*, č. 7, 5. 8. 1915, s. 3.

29 Například v dopise redakci novin *Čechoslovák*, č. 35, 26. 2. 1916, s. 5 v rubrice *V táborech našich zajatců* Jožka Koutňak popsal táborový život zajatců z pražské domobrany v Ust'-Kamenogorsku nedaleko čínských hranic, kde vycházel týdeník *České Noviny*, hájící zájmy zajatců na Sibíři. Kromě jiného napsal, že byt' se dosyta nenajedí, pořádají různé kulturní akce, což příznivě působí i na vztahy s místním obyvatelstvem – „... kluci kirgizští a tatarští, pádící ulicemi na koních, vesele si prozpěvují „Má roztomilá Baruško“ nebo „Když jsem já šel do Vršovic.““ A místní zdraví: „Nazdar.“

30 Tamtéž, č. 112, 11. 10. 1917, s. 6.

Životní poměry zajatců se velmi lišily, byť vycházela konkrétní ruská nařízení, jak má být o ně postaráno (co se týče potravin, oblečení, obutí, finančních příspěvků, korespondence, pohybu mimo tábor, pracovní povinnosti v tábore i mimo tábor, odměňování za práci atd.).³¹ Někteří se mohli relativně volně pohybovat v rámci vesnice či města, jiní byli přísně izolováni v zajateckých táborech, umírali na epidemie, podvýživu ve vlhkých ubytovnách, zaplavených všudypřítomným hmyzem, v nezvyklých klimatických podmínkách (např. silné mrazy, vysoké teploty) atd.³² Podle nařízení *O zajatcích* z října 1914 zajatci pracovat museli (s výjimkou důstojníků), avšak v rozporu s Haagskou úmluvou neměli dostávat za práci odměnu; dostávali pouze státní finanční příspěvek – „*kazennyj pajek*“ (stávalo se však, že někteří ruští strážní peníze si sami ponechali, takže zajatci si nemohli koupit ani kousek chleba). Teprve v dodatku k předchozímu nařízení z 21. března (8. března starého stylu) 1915 bylo umožněno, aby zajatci dostávali za práci peníze.³³ Byla to jednak potřeba uvést ruské nařízení do souladu s Úmluvou a jednak bylo v zájmu ruského hospodářství motivovat zajatce k lepšímu výkonu, jelikož ruských pracovních sil byl nedostatek. Někteří zajatci si tak mohli vydělat (a někteří z nich platili i národní daň).³⁴ Ze mzdy jim byla strhávána částka za stravu, ošacení atd. Jiní dřeli hladoví, neboť odměňování leckdy záleželo na rozhodnutí místních zaměstnavatelů. Zajatci pod dozorem pracovali jak ve státním a obecním sektoru, tak i u soukromníků. I kvalifikovaní zajatci pracovali na stavbách silnic, železnic, při kopání základů budov, v zemědělství, v lesním hospodářství, při úklidu měst atd.³⁵ Koncem roku 1915 v novinách *Čechoslóvák* byla otištěna zpráva, že „*Svaz oznamuje, že po dohodě s příslušnými orgány podařilo se dosáhnouti schválení návrhu o umístění zajatých krajanů odborníků na pracích v továrnách.*“³⁶ Postupně se tisíce zajatců uplatnily v průmyslových provozech po celém Rusku (známá je zejména práce asi 1 700 českých zajatců v muniční továrně v Taganrogu u Azovského moře) a také u českých podnikatelů

31 Viz například CHOBOT, L.: *Mista zajetí a internace 1914–1921. Zajatecké tábory v Rusku 1914–1921*, dostupné z [www.evzi.estranky.cz/clanky/mista-zajeti-a-internace-1914–1921/](http://www.evzi.estranky.cz/clanky/mista-zajeti-a-internace-1914-1921/) (přístupeno 10. 2. 2015).

32 MORITZ, V. – WALECZEK-FRITZ, J. v práci *Váleční zajatci v Rakousku-Uhersku v letech 1914–1918* (Národopisná revue 24, 2014, č. 4, s. 281–292) na s. 281 uvádějí, že pobyt zajatců v Rakousku-Uhersku byl v literatuře s oblibou dáván do kontrastu s poměry v ruském zajetí, které byly popisovány jako obzvláště špatné, s vysokou úmrtností.

33 GERGILEVA, A. I.: *Vojennoplennyye Pervoj mirovoj vojny na territorii Sibiri*, c. d., s. 22.

34 *Čechoslóvák*, č. 98, 11. 6. 1917, s. 5. Redakce otiskla tabulky daní odstupňované podle výše příjmů za uplynulý rok, jak byly stanoveny v květnu 1917 na III. sjezdu Svazu. Národní daň měli měsíčně platit jak usedlí krajané (zemědělci pokud neměli příjem, platili daň podle výměry polnosti a z množství chmele), tak i vojáci a zajatci (ti také z požitků – z ceny za stravu, ošacení, obutí atd., které dostávali v táborech nebo od zaměstnavatele). Například krajané-kolonisté z příjmů do 300 rublů za měsíc platili 4%, vojáci 5% a zajatci 12,5%.

35 Snad jedinou knihou o zajatcích, kteří pracovali při úklidu města (konkrétně ve Feodosii na Krymu), jsou vzpomínky JENNE, A.: *V gordském dvoře. Vzpomínky z ruského zajetí*. Praha 1927.

36 *Čechoslóvák*, č. 18, 21. 10. 1915, s. 4.

například v Kyjevě (někteří tam pracovali již dříve jako pro výrobu nezbytní odborníci). Po únorovém (březnovém) převratu v roce 1917 neklid mezi pracujícími zajatci v Kyjevě vyvolala zpráva, že budou propouštěni a na jejich místa budou dosazeni nezaměstnaní místní dělníci.³⁷ O práci zajatců v zemědělství projevovali zájem například i Češi na Volyni, kde po mobilizaci mužů zůstávali na hospodářství většinou jen ženy, děti a staří lidé. Na dotazy usedlých krajanů, kam se mají obrátit v případě, že chtějí vzít k sobě příbuzného nebo známého zajatce, redakce odpověděla, že musí podat žádost k hlavnímu výboru generálního štábu a upozornila, že krajan (jen ruský poddaný), bere na sebe zodpovědnost za zajatce a zajistí mu veškeré zaopatření (bez podpory státu).³⁸

Většina zajateckých táborů byla velkokapacitní³⁹ a koncentrace velkého počtu zajatců různých národností, s různými postoji k válce a bojujícím stranám vyvolávala konflikty, proto byla snaha je separovat. Čeští zajatci se snažili i o vlastní kuchyni, kde by si sami vařili stravu, která by alespoň částečně odpovídala jejich stravovacím zvyklostem v Čechách.⁴⁰

Zajatci neměli právo dostávat noviny, avšak představitelé Svazu zajistili, aby zajatí Češi a Slováci dostávali noviny *Čechoslovák*. Zřejmě proto, že zajatcům noviny byly zabavovány, téměř v každém čísle ve čtvercovém rámečku bylo otiskováno v ruštině oznámení, že tyto noviny byly vládními úřady pro zajatce povoleny. Někteří zajatci si je předpláceli, nemajetným je redakce posílala a hradila z finančních sbírek členů spolků. Noviny se předčítaly i půjčovaly. Zajatci, kteří žili v odlehklých, izolovaných vesnicích, bez kontaktu s dalšími českými zajatci, psali redakci o radosti a morálním povzbuzení, když se jim noviny po dlouhé době dostaly do rukou. V rubrice *Nálada mezi zajatými krajaný* byly otiskovány dopisy zajatců do redakce novin z gubernií Omské, Poltavské, Samarské, Tobolské, Voroněžské, Vjatské, atd.

Pošta zajatců byla cenzurována a noviny *Čechoslovák* v srpnu 1915 informovaly, že pokud zajatci chtějí urychlit doručení svých dopisů, nezbyvá než psát rusky, francouzsky nebo německy, jelikož při cenzuře českých dopisů pracuje jen jeden cenzor. A co se týče finančních zásilek z domova, zajatci je mohou dostávat prostřednictvím Červeného kříže. Užitečné bylo také sdělení, že informace o zajatcích lze získat

37 Tamtéž, č. 98, 11. 6. 1917, s. 5.

38 Tamtéž, č. 20, 5. 11. 1915, s. 5.

39 K roku 1917 bylo v Rusku přes 400 zajateckých táborů, z nich nejvíce v centrálním a jižním Rusku, méně na Sibiři. Ale zajatci byli ubytováni pod dozorem i mimo tábory, například v místě, kde byli nasazeni na práci, důstojníci někdy i u soukromníků. GERGILEVA, A. I.: *Vojennoplennyje Pervoj mirovoj vojny na territorii Sibiri*, c. d., s. 33–34.

40 *Čechoslovák*, č. 14, 23. 9. 1915, s. 4. Například čeští zajatci, kteří pracovali v dílnách při výstavbě altajské železnice na Sibiři spolu s Němci a jinými zajatci, napsali, že každý *barák* v táboře si vaří sám, za stravu platí 30 kopejek a „i vepřovou se zelím a knedlíkem míváme.“ Za práci si vydělají 1 rubl za den.

v Centrálním zpravodajském úřadu o zajatcích v Moskvě.⁴¹ Ale redakce umožňovala Čechům i Slovákům zkontaktovat se také prostřednictvím rubriky *Hledají se*. Jak přibývalo zajatců, rubrika se rozrůstala na celou stránku a někdy i na více stránek. Hledali se příbuzní, známí, přátelé. Za inzerci se platilo, a aby zajatci ušetřili aspoň několik kopejek, zpáteční adresu udávali spolu z jednoho tábora, z jednoho místa.

Kromě materiálních útrap doléhala na zajatce, ale i na ostatní krajany nejistota ohledně jejich budoucnosti, zejména když na jaře 1915 začal ústup ruské armády. V listopadu 1915 redakce otiskla příspěvek zajatce nazvaný *Sny českých zajatců*, v němž pisatel uvedl, že když se ruská vojska valila přes Karpaty, snili zajatci o českém státě – o samostatném království či republice. „*Zima odešla, ruská vojska odstoupila z Karpat a situace se na poli válečném podstatně změnila... To, co bylo tak hezké, najednou jakoby zmizelo do neznáma ... Přichází druhá zima našeho zajetí. Vrábí nám ona šťastné, prosněné chvíle minulé zimy?*“⁴²

Zajatci se lišili svými postoji k válce. Byli tam zajatci, kteří se dostali do zajetí v průběhu boje, a ti, kteří nechtěli bojovat v rakousko-uherské armádě a vzdali se dobrovolně. V táborech se objevovaly tzv. *černé knihy*, kam jednotlivci zapisovali jména těch zajatců, kteří měli protirakouské postoje, a rozšiřovali se zvěsti, že po návratu do Čech je budou věšet.⁴³ Německé tajné seznamy vedly během války i rakousko-uherské policejní orgány, které vyšly v němčině. Po válce v roce 1919 byly vydány v českém překladu pod názvem *Album veležrádců: veležrádné rejdy Čechů za hranicemi* s předmluvou Floriana Zapletala.⁴⁴

V roce 1917 počty českých a slovenských zajatců se odhadovaly na 250 tisíc. V dubnu tohoto roku se v novinách *Čechoslovák* psalo o čtvrtmilionové armádě československých zajatců v Rusku.⁴⁵ Početná převaha zajatců, z nichž část se organizovala, se projevila i v práci Svazu česko-slovenských spolků na Rusi a v odbočce Československé národní radě v Rusku s orientací na program vytýčený T. G. Masarykem.⁴⁶ Podle zprávy Vladimíra Chalupy ze zajateckého odboru odbočky ČSNR ze září 1917 čeští a slovenští zajatci založili 748 organizací v různých částech Ruska.⁴⁷

41 Tamtéž, č. 10, 26. 8. 1915, s. 5.

42 Tamtéž, č. 22, 19. 11. 1915, s. 6.

43 Tamtéž, č. 14, 10. 9. 1915, s. 2.

44 MURATOV, A. – MURATOVA, D.: *Sud'by čechov v Rossii, XX vek. Put' ot Kijeva do Vladivostoka*, c. d., s. 39.

45 Tamtéž, č. 88, 21. 4. 1917, s. 4. FIC, V. M.: *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918. I. díl*, c. d., s. 105 uvádí, že souhrnné záznamy komisařů, kteří dělali náborů zajatců do československých jednotek, „na nichž jsou zaregistrováni všichni zajatci českého a slovenského původu, ukazují, že od začátku války v roce 1914 do konce února roku 1918 bylo v 1128 zajateckých táborech internováno asi 137.193 mužů.“ Lze ale předpokládat, že vzhledem k neúplnosti registrace zajatců v Rusku – toto číslo by mohlo být vyšší, a na druhé straně odhad 250 000 je patrně nadsazen.

46 PICHLÍK, K.: *Čeští krajané v Rusku a první československý odboj*. In: *Češi v cizině* 8, Praha 1995, s. 61–66.

47 *Čechoslovák*, č. 110, 25. 9. 1917, s. 5.

Po uvedeném převratu v Rusku v roce 1917 a odstoupení cara Mikuláše II. z trůnu se poměry pro zajatce částečně změnilly. Po několikaměsíčním uvolnění poměrů v zajateckých táborech a demokratizačních náladách vydala Prozatímní vláda nařízení o zostření dozoru nad zajatci a o maximální denní mzdě pro zajatce (20 až 50 kopejek). Svaz česko-slovenských spolků na Rusi požádal o zmírnění tohoto nařízení, a tak generální štáb vydal 2. července 1917 starého stylu (ministerstvem války potvrzeno 30. července 1917 starého stylu) nová pravidla o úlevách pro zajaté Čechy, Slováky a Poláky. Svaz požadoval, aby zajatci měli povoleno dostávat knihy a noviny, zřizovat knihovny, účastnit se bohoslužeb s dozorem, mít důvěrníky, mít právo se spolčovat, zakládat pokladny s finančními prostředky pro vzájemnou pomoc, vybrat si svého kuchaře, aby určité kategorie zajatců měly povoleno bydlet v soukromí atd.⁴⁸ Ale jak redakce poznamenala, v Rusku nejsou normální poměry a dodržování nových pravidel je jen na dobré vůli místních činitelů.⁴⁹ V září 1917 objevila se v novinách informace, že „*Po vydání Pravidel přímo vychrtily se žádosti o povolení k ženění, hlavně od neorganizovaných zajatců.*“⁵⁰

V říjnu 1917 noviny *Čechoslovák* otiskly výzvu Josefa Martínka z Volyně, aby mu zajatci zaslali své drobné výrobky, aby bylo možné vytvořit sbírku těchto předmětů jako doklad jejich zručnosti a života v zajetí. Kromě jiného napsal: „*V tato drobná dílka uměleckého průmyslu, v ony vyřezávané, tepané drobnosti, v ony zajmavé tisky, vše prováděné většinou nástroji krajně primitivními, je zapsán kus historie české duše lidové. A je to radostný vklad, ta víra v léčivou moc práce... Místo jich je v Národopisném muzeu v Praze.*“⁵¹

Noviny *Čechoslovák* víc než dva a půl roku plnily důležitou informační roli pro krajany, vojáky a zajatce v Rusku, čímž nepochybně usnadnily do určité míry život Čechů a Slováků v tamních válečných podmínkách. Zároveň se snažily podněcovat a udržovat jejich víru v uskutečnění cíle – osvobození Čechů a Slováků z rakousko-uherské nadvlády a vytvoření nezávislého Československa, k čemuž měly přispět i propagované československé vojenské jednotky v Rusku. S tímto záměrem byly otiskovány články o českých dějinách oslavujících hlavně husitský odboj a povětšinou negativní aktuální zprávy o dění v Čechách a na Slovensku ve válečné atmosféře za rakousko-uherského policejního dozoru. Na straně druhé byla tendence otiskovat

48 Plné znění nových pravidel pro zajaté Čechy a Slováky bylo otištěno v *Revolucionnyja stremlenija*, c. d.

49 *Čechoslovák*, č. 104, 1. 8. 1917, s. 4–5; č. 110, 25. 9. 1917, s. 5.

50 Tamtéž, č. 110, 25. 9. 1917, s. 5; GERGILEVA, A. I.: *Vojennoplennyje Pervoj mirovoj vojny na territorii Sibiri*, c. d., s. 66, cituje dopis Stéphen J. Pichona, který se nacházel na Sibíři v Tomsku, adresovaný veliteli francouzské vojenské mise v Petrohradě generálu Henrimu A. Niesselovi z 8. února 1918, v němž se zmiňuje, že značné množství zajatců – Rakušanů, Rumunů, Čechů atd. – se žení nebo vstupuje do volných svazků s místními ženami, které jsou zajatcům nakloněny, neboť jsou pracovitější a více společenská než místní rolníci. Tito zajatci založili tam domov, dobře vydělavají a kolonizují Sibíř.

51 *Čechoslovák*, č. 112, 11. 10. 1917, s. 4.

spíše pozitivní zprávy o dění v Rusku, čili jak redakce napsala: „*poukazovat na pěkné stránky ruského života*.“⁵² Bylo to v situaci prokazování určité loajality vůči carské a Prozatímní vládě, kdy v rámci ideje panslavizmu se od nich očekávala podpora a pomoc. Jak bylo uvedeno, začátkem roku 1918 noviny *Čechoslovák* přestaly vycházet, takže informace o následných událostech včetně návratu domů desetitisíců Čechů a Slováků se staly předmětem zájmu dalších českých tiskovin, které se objevily zejména po únorovém (březnovém) převratu v Rusku a také novin, které začaly vycházet v Československu.⁵³

Návrat domů

Podle statistických odhadů bylo v Rusku kolem 1 800 000 rakousko-uherských zajatců.⁵⁴ Některé odhady připouštějí až kolem 2 100 000 těchto zajatců.⁵⁵ Zatímco po podepsání brest-litevského míru se českoslovenští legionáři vraceli domů východním směrem přes Sibiř, vlakové soupravy s rakousko-uherskými zajatci včetně části Čechů a Slováků směřovaly na západ. Do konce května 1918 se do Rakousko-Uherska vrátilo na 1 milion rakousko-uherských zajatců.⁵⁶ Řada zajatců však ještě jen čekala na návrat. Začátkem března 1920 noviny *Československý legionář*, uveřejnily zprávu o tom, že československá delegace jednala v Kodani se zástupcem sovětské vlády Maximem M. Litvinovem o vrácení československých zajatců z Ruska v počtu kolem 20 až 30 tisíc, z nichž většina se nacházela ve středním Rusku a v Turkestánu. Československá delegace usilovala o návrat zajatců do jara, aby se zajatci mohli doma zúčastnit zemědělských prací.⁵⁷

52 Tamtéž, č. 80, 20. 1. 1917, s. 1.

53 Byly to noviny *Slovanský věstník, Revoluce, Československý voják, Svoboda* aj. DRBAL, A.: *Česká periodika na Ukrajině*, c. d., s. 350–351.

54 SIGNUM belli: *Velká válka*, dostupné z <http://1914.valka.cz/pages/statistika.php> (přistoupeno 19. 8. 2014).

55 Viz například NACHTIGAL, R.: *Russland und seine österreichisch-ungarischen Kriegsgefangen (1914–1918)*, c. d., s. 80–81; GERGILEVA, A. I.: *Vojennoplennyje Pervoj mirovoj vojny na territorii Sibiri*, c. d., s. 27–30 uvádí, že vojenské úřady v Rusku při povinné registraci zajatců (byla několi-kastupňová, ale nedůsledná) zaznamenávaly na kartotéční lístek osobní údaje zajatce, vojenské číslo, hodnost, příslušnost k armádě, státní občanství a náboženství (a další změny pobytu, které Centrální informační kanceláři o zajatcích v Moskvě měly hlásit místní vojenské úřady, kde se zajatci nacházeli), takže národnost rakousko-uherských zajatců lze fakticky jen odhadovat. V praxi však často byli rozlišováni slovanští zajatci od Němců, rakouských Němců, Maďarů a Turků. Přestože byla tendence slované zajatce umisťovat převážně v evropské části Ruska, s přibývajícím počtem zajatců byli i slovanští zajatci umisťováni i na Sibiři (s. 33). V článku *Zajatým Čechům a Slovákům (Čechoslovák, č. 4, 15. 7. 1915, s. 4)* se uvádí, že Čechům a Slovákům byly v Rusku dány určité výhody. Neopísali je do dalekých sibiřských krajů, ale ponechali je v evropské části Ruska nebo v přední části Sibiře a ve střední Asii. Přesto, jak redakce napsala, vyskytly se pokusy o útek.

56 SIGNUM belli: *Velká válka*, dostupné z <http://1914.valka.cz/pages/statistika.php> (přistoupeno 19. 8. 2014).

57 *Československý legionář*, č. 10, 6. 3. 1920, s. 6.

Část českých a slovenských zajatců se vracela domů spolu s legionáři. Podle zprávy přednosta repatričního oddělení Československé republiky majora V. Housky, přednesené na zasedání branného výboru senátu, bylo do dubna 1921 repatriováno z Ruska 198 510 československých příslušníků, z toho na vojenské části (legie) připadlo 89 720 osob, zbytek tvořili zajatci a civilní osoby včetně žen a dětí. Dalších přibližně 20 tisíc osob na repatriaci z Ruska v té době ještě čekalo.⁵⁸ Repatriace osob československé příslušnosti pokračovala v menším měřítku i v dalších měsících, kdy přijížděli zejména zajatci a také ženy a děti.⁵⁹

Po I. světové válce zůstala na Ukrajině v bývalé Volyňské gubernii většina volyňských Čechů, byť mnozí projevíli zájem přesídlit do Československa. Krajané zůstali také na jižní Ukrajině, na Krymu aj. Avšak poválečné hospodářské poměry v Československu nebyly natolik příznivé, aby přesídlenci ve větším měřítku mohli zde založit prosperující existenci.⁶⁰ V Rusku po válce zůstali i někteří zajatci, kteří se usadili podél transsibiřské magistrály, ale i jinde, založili si tam živnosti a rodiny.⁶¹ Jejich potomci žili pak v různých postsovětských republikách.

Literatura

Čechoslovák, roč. 1–3, 1915–1917.

Československý legionář, roč. 2–3, 1920–1921.

DRBAL, A.: *Česká periodika na Ukrajině*. Slovanský přehled 97, 2011, č. 3–4, s. 343–365.

FIC, V. M.: *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914–1918*. I. díl. Praha 2006; II. díl. Brno 2007; III. díl. Brno 2008; IV. díl. Brno 2014.

GERGILEVA, A. I.: *Vojennoplennnye Pervoj mirovoj vojny na territorii Sibiri*. Krasnojarsk 2007.

CHOBOT, L.: *Místa zajetí a internace 1914–1921. Zajatecké tábory v Rusku 1914–1921*, dostupné z www.evzi.estranky.cz/clanky/mista-zajeti-a-internace-1914-1921/ (přístupeno 10. 2. 2015).

58 Tamtéž, č. 26, 24. 6. 1921, s. 2.

59 Například noviny *Československý legionář* z 3. 6. 1921 (č. 23, s. 3) informovaly, že francouzská loď Pejho připlula z Vladivostoku s 237 československými příslušníky, bývalými zajatci a československá loď Legie přivezla 892 československé osoby, z nichž bylo 197 žen a 73 dětí.

60 VALÁŠKOVÁ, N.: *Návraty do Československa po první a druhé světové válce*. In: Brouček, S. – Grulich, T. (eds.): *Návratová emigrace z České republiky po roce 1989 a návratová politika*. Praha 2014, s. 152–160.

61 O zajatcích na Sibíři viz GERGILEVA, A. I.: *Vojennoplennnye Pervoj mirovoj vojny na territorii Sibiri*, c. d., s. 40–47, která uvádí, že vztah místního obyvatelstva k zajatcům v Sibíři na začátku války byl poměrně vstřícný, avšak s velkým růstem počtu zajatců, nedostatečnými ubytovacími zařízeními a šířícími se nemocemi vznikaly větší problémy.

- JENNE, A.: *V gordském dvoře. Vzpomínky z ruského zajetí*. Praha 1927.
- JIRÁSEK, J.: *Můj zápisník od počátku světové války r. 1914 a doba mého zajetí v Rusku a v Sibiři*. Červený Kostelec 2009 (k vydání připravila Věra Vlčková).
- JUKL, M.: *Mezinárodní humanitární právo – 3. část. Řád války pozemní – významný příspěvek Haagské konference 1907*, dostupné z www.cervenkykriz.eu/cz/mhp_vyroci/100Haag.pdf (přistoupeno 10. 2. 2015).
- KOVARÍK, F.: *Zážitky a dojmy ruského Čecha za císařství*. Praha 1932.
- LAŇKA, D.: *Zdeněk Štěpánek: něžný bouřlivák*. Praha 2007.
- MURATOV, A. – MURATOVA, D.: *Sudby čechov v Rossii, XX vek. Put' ot Kijeva do Vladivostoka*. Praha 2012.
- MORITZ, V. – WALLECZEK-FRITZ, J.: *Váleční zajatci v Rakousku-Uhersku v letech 1914–1918*. *Národopisná revue* 24, 2014, č. 4, s. 281–292.
- NACHTIGAL, R.: *Russland und seine österreichisch-ungarischen Kriegsgefangenen (1914–1918)*. Remshalden 2003.
- PERVAJA všeobščaja perepis naselenija Rossijskoj imperii 1897. Sankt Petěrburk 1904.
- PICHLÍK, K.: *Bez legend: zahraniční odboj 1914–1918: zápas o československý program*. Praha 1991.
- PICHLÍK, K.: *Čeští krajané v Rusku a první československý odboj*. In: *Češi v cizině* 8, Praha 1995, s. 61–66.
- PICHLÍK, K. – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ J.: *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha 1996.
- REVOLJUCIONNYJA stremlenija Češkoslovackago Naroda. Češkoslovackij Nacionalnyj Sjezd. Petrograd 1917.
- SAVICKÝ, I.: *Osudová setkání: Češi v Rusku a Rusové v Čechách. 1914–1938*. Praha 2007.
- VACULÍK, J.: *Dějiny volyňských Čechů. II. (1914–1945)*. Praha 1998.
- VACULÍK, J.: *K postavení Čechů na Ukrajině ve dvacátých a třicátých letech*. In: *Češi v cizině* 6, Praha 1992, s. 72–84.
- VÁCHA, D.: *Českoslovenští dobrovolci na cestě z Ruska do Francie. Severní cestou na západní frontu – sonda do válečné každodennosti*. *Slovanský přehled* 99, 2013, č. 1–2, s. 187–215.
- VALÁŠKOVÁ, N.: *Češi v Rusku*. In: *Češi v cizině* 9, Praha 1996, s. 26–47.
- VALÁŠKOVÁ, N.: *Návraty do Československa po první a druhé světové válce*. In: Brouček, S. – Grulich, T. (eds.): *Návratová emigrace z České republiky po roce 1989 a návratová politika*, Praha 2014, s. 152–160.
- SIGNUM belli: *Velká válka*, dostupné z <http://1914.valka.cz/pages/statistika.php> (přistoupeno 19. 8. 2014).
- SKRYPKA, V. M.: *Pisně volyňských Čechů ze tří válek*. *Český lid* 53, 1966, č. 1, s. 50–52.

ZAHRADNÍČEK, T.: *Jak vyhrát cizí válku. Češi, Poláci a Ukrajinci 1914–1918*. Praha 2000.

Summary

On life conditions of the Czechs in Russia during World War I.

The paper deals with Czech countrymen, soldiers-legionaries and prisoners of war during World War I in the Russian Empire and their life conditions at the time when a significant number of Czechs became citizens of an enemy state (Austria-Hungary) with which Russia was at war. The position of Czechs in Russia differed based on their military status (legionaries and prisoners of war) and citizenship as only a part of Czechs had a status of Russian serfs (mostly those who immigrated between 1860s and 1880s).

During the war Czech countrymen associations who had hitherto focused on maintaining the awareness of the Czech nationality, language, folk culture, etc. acquired, along with newly established Czech-Slovak associations, further significance and competence. The associations made life easier for their members, protected them from expulsion from their homes, from confiscation of their property, raised funds and organised in-kind support, and the like. The Alliance of Czech-Slovak associations in Russia, which allied individual associations, also provided vital information, namely by means of its newspaper titled *Čechoslovák* (Czechoslovakian) which was published in Saint Petersburg (1915–1917).

Key words:

World War I – Russian Empire – Czech countrymen – soldiers-legionaries – Czechs prisoners of war – Czech-Slovak associations in Russia – life conditions

Důsledky I. světové války v rodinných vzpomínkách

PhDr. Miloslava Turková, CSc.

Společenskovědní modul Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy, U Kříže 8, 158 00 PRAHA 5: – Jinonice
mitucel@seznam.cz

S rokem 2014 byla spjata připomínka stého výročí zahájení I. světové války, válečného konfliktu nebývalých rozměrů, který byl dlouho označován jako *Velká válka*. Teprve následná „velká“ válka, jejíž počátek se datuje 1. zářím roku 1939, přisoudila posléze I. světové válce její pořadové označení a pro období let 1939 až 1945 se vžil název II. světová válka. Válečné konflikty kromě vlastních bojů na jednotlivých frontách, kdy dochází bezprostředně ke ztrátě mnoha životů, ať už přímo na bojištích, nebo následně v důsledku nejrůznějších zranění, ovlivňují – a to dlouhodobě – jinak relativně klidný život v zázemí. Nejenže je ve válečném stavu nedostatek hmotných statků, což se týká zejména problémů se zásobováním potravin, ale válečné konflikty ovlivňují i život rodin a zasahují rovněž do širších příbuzenských vztahů. Mladí muži, kteří jsou nuceni odejít bojovat, zanechávají doma nejen rodiče, prarodiče, sourozence i další příbuzné, ale v řadě případů i své přítelkyně, snoubenky, manželky a také své děti. A nikdo z nich neví, zda se ještě někdy setkají. A to je velký zásah do stávajících i případných budoucích příbuzenských vztahů.

Oba největší válečné konflikty 20. století, obdobně jako veškeré válečné situace menšího¹ rozsahu, mají své „velké dějiny“, ale i „dějiny malé“. Velká historie je vkládána do učebnic dějepisu, malé dějiny jsou zpravidla osobního charakteru a jsou součástí tradovaných rodinných příběhů. V tzv. velkých dějinách, které jsou v rámci problematiky I. světové války důkladně zpracovány a zhodnoceny z různých úhlů pohledu, se dílčí otázky oněch malých dějin poněkud ztrácejí. Vojenská strategie a rozhodování nejvyšších představitelů té které válčící strany však nemá vliv pouze na ty, kteří jsou bezprostřední součástí frontových linií, ale výraznou měrou ovlivňuje i situaci těch, kteří prožívají každodennost rodinného (partnerského) života bez těch, kteří se stali přímými aktéry válečného konfliktu.

A zatímco situace a příběhy velkých dějin první světové války jsou více či méně známy odborné i laické veřejnosti, konkrétní příběhy, okolnosti a osudy jednotlivců či rodin jsou zmapovány v menší míře.² Jeden z dílčích příběhů předávaný

1 I když Václav Junek dokládá, že není malých válek, protože všechny organicky předcházely anebo následovaly ty velké. JUNEK, V.: *Malé/velké války 20. století a dál*. Praha 2012.

2 Ve větší míře se „objevují“ písemné vzpomínky jednotlivců zejména z řad československých legionářů při příležitosti významných výročí od vzniku či ukončení I. světové války. Člověk je dějinnou

z generace na generaci v konkrétní příbuzenské skupině bude představen na příkladu dvou (na počátku příběhu) mladých lidí, které rozdělil v době I. světové války (přesně na jaře roku 1915) povolávací rozkaz. Sledovány budou jejich osudy, respektive jejich tradování v rodinných vzpomínkách s odstupem téměř jednoho století, a to v období od I. světové války až do počátku 21. století. Rodinný příběh předávaný v základních rysech z generace na generaci se po téměř sto letech ve výsledku ukázal v poněkud jiném světle³, než byl dlouhodobě v rodinných vzpomínkách (vyprávěních) tradován. V této souvislosti je třeba uvést, že „jako každá sociální skupina má i rodina kolektivní paměť, která dává převzatým a osvojeným vzpomínkám (řečeno spolu s Paulem Ricceurem) jednotlivých členů kulturní, sociální a historický rámeček, protože jsou vzpomínky individuální a kolektivní zároveň.“⁴ A dále platí, že pokud „kolektivní paměť čerpá svou sílu a trvání z toho, že se opírá o určitý soubor lidí (v našem případě o širší příbuzenskou skupinu s ústřední postavou hlavní aktérky), jedná se stále o jedince, kteří vzpomínají, a to jako členové skupiny.“⁵

Základním výzkumným cílem⁶ bylo pokusit se zjistit, zda „nové“ informace o příběhu hlavních aktérů, které se objevily až na počátku 21. století v písemné i ústní podobě, nevyvolaly u generace vnuků nějaké oživení zájmu o rodinnou (příbuzenskou) minulost. Případně, zda hlubší vzpomínání v „nových“ souvislostech nepřivedlo alespoň jednotlivce k nějakým střípkům vzpomínek, jež si dříve tato generace nevybavovala a které by mohly základní kostru tradovaného příběhu nějakým způsobem doplnit. Všichni zástupci třetí generace se od nejtútlejšího věku každého z nich účastnili opakovaně nejrůznějších rodinných, respektive příbuzenských setkávání, při nichž se vyprávělo a vzpomínalo, kdy zaznívaly drobné příhody

---

bytostí s přesahem do minulosti i do budoucnosti. V průběhu života jednotlivce se utváří rodinná identita a s ní související potřeba vlastního přesahu. Zřejmě i z těchto důvodů spatřují světlo světa i některé písemné vzpomínky, dosud uložené, respektive založené a zapomenuté v rodinných dokumentech. Tak se děje i v souvislosti s výročním 100 let, které uplynuly od zahájení bojů I. světové války.

- 3 Vyprávěné příběhy obsahují významové vzorce zprostředkované jazykem a „skutečnost“ je tvořena z příběhů, o kterých se v rodinách mluví tím, že si ji členové rodiny interpretují předem očekávaným způsobem. Srov. NEUBAUEROVÁ, K.: *Rodinná vyprávění*. Dostupné z <http://www.katkaen.cz/news/rodinna-vypraveni/> (přistoupeno 2. 4. 2015).
- 4 WELZER, H. – MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: „Můj děda nebyl nácek“. *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha 2010, s. 20.
- 5 HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*. Praha 2009, s. 91. V jiných souvislostech, vycházejí z Halbwachse a Assmanna (ASSMANN, J.: *Kultura paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha 2001) vymezil dva typy kolektivní paměti J. Najbert (NAJBERT, J.: *Didaktická aplikace orální historie. Rodinná paměť ve výuce tzv. normalizace: velké a malé příběhy moderních dějin*. MEMO 1, 2011, s. 98–120), když rozlišil paměť kulturní a paměť komunikativní (rodinnou). V našem pojetí se podle tohoto konceptu jedná o paměť komunikativní (rodinnou).
- 6 Výzkum byl inspirován stým výročním počátku I. světové války a proběhl v prvních osmi měsících roku 2014.

ze života předků a kdy se dějiny rodiny mohly prolínat s dějinami společnosti⁷ (zde tradovaný rodinný příběh s průběhem první světové války).

K dosažení vytyčeného cíle byla využita kvalitativní výzkumná strategie, kdy autorka textu (jedna ze zástupkyň třetí generace) realizovala rozhovory se všemi dosud žijícími představiteli generace vnuků, kteří jsou nyní ve věku mezi 60 a 70 lety.⁸ Technika polostrukturovaných rozhovorů se ve věcné rovině opírala o text dopisu, jenž dostala vnučka hlavní aktérky po smrti svého otce od jeho bratrance. Údaje v tomto dopisu uváděné byly pro generaci vnuků informacemi zcela neznámými. Forma rozhovorů byla dvojího typu. Jednalo se jak o rozhovory individuální s každým pamětníkem zvlášť, tak i o rozhovory skupinové s více jednotlivci zároveň, kdy byl vytvořen prostor pro případné vzájemné doplňování vzpomínek na setkávání a naslouchání rodinným vyprávěním. Všechny uskutečněné rozhovory probíhaly uvolněně, plynule a všichni zúčastnění byli pravděpodobně pod vlivem médií důkladně a v mnoha rovinách prezentovaného stého výročí od zahájení I. světové války velmi aktivní při vzpomínání na rodinná setkávání a na nich probírané rodinné příběhy. Jednotlivé rozhovory nebyly na přání účastníků nahrávány, nýbrž bezprostředně po jejich ukončení byly rekonstruovány v písemné podobě. Pro následnou analýzu byly využity i osobní vzpomínky autorky, která se shodně jako ostatní pamětníci účastnila většiny rodinných, respektive příbuzenských setkávání, zejména těch konaných při svátečních příležitostech.

Tradovaný rodinný příběh

Nejprve je třeba alespoň ve stručnosti představit konkrétní příběh sestavený z útržků vzpomínek pamětníků z širšího rodinného kolektivu, především z řad zástupců⁹ třetí generace v rámci jedné konkrétní příbuzenské skupiny, jejíž hlavní aktérkou byla na počátku I. světové války mladá žena, kterou nazvěme Anežka.¹⁰ Tato generace vnuků (dnešních šedesátníků-sedmdesátníků) čerpala své vzpomínky především ze svého dětství a mládí, kdy se za života Anežky účastnili rodinných a příbuzenských setkávání. Samozřejmě je třeba vzít v úvahu, že „*zážitky z raného dětství jejich aktéři vyprávějí, jako by si je sami „pamatovali“*“, *jakkoliv je mnohem*

7 NEUBAUEROVÁ, K.: *Význam vědomí rodinné historie*. Dostupné z <http://www.katkaen.cz/vyznam-vedomi-rodinne-historie/> (přistoupeno 2. 4. 2015).

8 Celkově se ve třetí generaci jedná o sedm osob narozených v rozpětí druhé poloviny 40. a první poloviny 50. let 20. století. Z toho je pět vnoučat hlavní aktérky (šestý nejstarší vnuk již zemřel) a dvě vnoučata její mladší sestry. Při rekonstrukci příběhu byly použity i vzpomínky dvou dětí bratra hlavní aktérky Anežky, tedy zástupců druhé generace, ale z hlediska věku jsou tyto dva pamětníci ve stejné věkové kategorii jako všichni představitelé generace třetí. Souhrmně se jedná o vzpomínky devíti pamětníků.

9 A také dvou představitelů druhé generace, daty narození spadajících však do věkového rozpětí generace třetí.

10 Toto označení je stejně jako všechna další v textu užívaná jména pseudonymem.

*pravděpodobnější, že si je „pamatuji“ díky zpracování od dalších členů rodiny.*¹¹ Tak tomu je s největší pravděpodobností i v našem případě. Počátek představovaného příběhu koresponduje s počátkem I. světové války. Tehdy se seznámili mladá žena (Anežka) narozená v posledním desetiletí 19. století a zhruba stejně starý Vojtěch, oba ze středních Čech, kde žili v malých obcích poblíž Prahy od sebe málo vzdálených. Do jejich brzy intenzivního vztahu zasáhl negativně odchod Vojtěcha na frontu na jaře roku 1915. Anežka, sama nemanželské dítě s odlišným příjmením, než měli její dva ze strany otce nevlastní sourozenci, porodila v listopadu roku 1915 nemanželského syna Vojtěcha, kterého pojmenovala (křestním jménem, příjmení bylo matčino) po jeho otci¹², o němž neměla v době synova narození žádné informace. Za pomoci širší rodiny dítě vychovávala po celou válku sama. Když se jeho otec nevrátil ani řadu měsíců po skončení I. světové války, provdala se Anežka za vdovce se třemi dětmi a rázem se starala o početnou rodinu a žila opět v malé středočeské obci nedaleko původního domova. Z nového svazku se narodily další děti, dospělosti se však dožili pouze dva synové Zbyněk a Bořek. Dcerky, které si Anežka tolik přála, umíraly krátce po narození. Vyvdané děti, které byly starší než vlastní děti Anežčiny, se poměrně brzy osamostatnily, opustily společný domov a vytratily se i z následujících rodinných setkávání. Anežka nadále žila s manželem a svými třemi vlastními syny, živilo je malé zemědělské hospodářství. Její nejstarší (nemanželský) syn Vojtěch zejména v době, kdy se začal učit řemeslu, často pobýval u Anežčiny matky (své babičky) a jejího manžela (nevlastního dědečka) v malém městečku nedaleko matčina bydliště, kde bylo sídlo podniku, který ho přijal do učení. Posléze Anežka všechny své syny postupně vypravila do samostatného života (před II. světovou válkou Vojtěcha, těsně po ní Zbyňka a nedlouho po té i nejmladšího Bořka). Všichni tři synové postupně založili své vlastní rodiny. Vojtěch zakotvil ve městě, kde žila Anežčina matka a také oba Anežčini sourozenci. Prostřední syn zůstal i s rodinou bydlet s rodiči, po otcově úmrtí pak řadu let s matkou a nejmladší syn se později po sňatku odstěhoval do Prahy. Všichni synové měli po dvou dětech, nejstarší a nejmladší syna a dceru, prostřední dva syny. I po osamostatnění synů se širší rodina Anežky pravidelně scházela u příležitosti rodinných i výročních svátků, což se týkalo nejen všech členů rodin Anežčiny synů, ale často i (např. při oslavě jmenin a zejména v případech slavení tzv. kulatých narozenin některého člena širší příbuzenské skupiny) rodin jejich sourozenců. Při těchto příležitostech se v rámci rodinných vyprávění, respektive z různých útržků rozhovorů a dílčích zmínek, dozvídala nejmladší

11 SPALOVÁ, B.: *Rodinné paměti v pohraničí. Familiarismus v pohledu do minulosti*. Biograf, 58, 2012/2013, 72 odst. Dostupné z <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v58> (přístupeno 10. 9. 2014).

12 Anežčin syn pojmenoval svého syna stejným křestním jménem a totéž jméno dostal později i jeho vnuk, tedy pravnuke Anežky a Vojtěcha. V tomto ohledu byla tedy dodržována jakási „rodinná“ tradice v pojmenovávání prvorozených chlapců v rodině, i když v ní první nositel tohoto jména chyběl. Srov. PELCOVÁ, N.: *Filozofická a pedagogická antropologie*. Praha 2004.

(třetí) generace mimo jiné to, proč Anežčin nejstarší syn nese jiné příjmení než oba mladší synové. Toto bylo ve zkratce možno shrnout do vyjádření, že „*Vojtěchův otec zůstal ve válce*.“ Alespoň v tomto smyslu tuto situaci vnímala generace Anežčiných vnoučat, a to od jejich nejtútlejšího dětství¹³ až do dospělosti, kdy všechna vnoučata postupně založila své vlastní rodiny. A Anežka se dožila ještě i prvních pravnoučat a krátce po dovršení osmdesáti let zemřela. Po její smrti zůstal v Anežčině domku žít jeden vnuk, mladší dítě Anežčina prostředního syna. Po úmrtí Anežky již kontakty celé širší rodiny nebyly tak časté jako za jejího života, nicméně nebyly zcela zprerthány. Vzhledem k lokální blízkosti bydlišť jednotlivých členů širší rodiny se často jednalo a jedná o náhodná setkání, ale čas od času i o setkání organizovaná. V obou případech se to týká nejen vlastních Anežčiných potomků, ale i potomků jejích sourozenců. A až do počátku 21. století, kdy zemřel v roce 2003 Anežčin nejstarší syn Vojtěch (oba mladší synové zemřeli o několik let dříve), byla v prostředí třetí generace tradována ona věta, „že *Vojtěchův otec se nevrátil z I. světové války*.“

Druhý „život“ příběhu

Teprve nějakou dobu po Vojtěchově úmrtí¹⁴ poslal Vojtěchův bratranec, syn Anežčiny mladší sestry a poslední pamětník¹⁵ těch rodinných událostí, které nemohly být osobně známy třetí generaci, Vojtěchově dceři dopis. V něm napsal, že má u sebe od své maminky (Anežčiny mladší sestry) prstýnek, který vyrobil z nábojnice a několika červených „kamínků“ Vojtěchův otec a přivezl po skončení I. světové války, když se vrátil z legií v Rusku, „své“ Anežce. To už však Anežka byla vdaná a prstýnek si uložila u své sestry. A podle dopisu Vojtěchova bratrance bylo přáním Anežčiny sestry předat po Vojtěchově úmrtí prstýnek jeho potomkům. A při předávání onoho prstýnku vyprávěl tento poslední pamětník (tehdy ve věku přes osmdesát let) „celý“ příběh Vojtěcha a Anežky, tak jak ho znal od své maminky a částečně také ze svých vzpomínek, neboť se narodil pouze o pět let později než syn Vojtěcha a Anežky. Mezi těmito vzpomínkami zazněla i informace, že Vojtěch o návratu svého otce věděl a několikrát ho i jako „-náctiletý“ navštívil. Nicméně to podle vyprávění jeho bratrance „nějak nedopadlo“. A Vojtěch¹⁶ o tom, podle vzpomínek všech ostatních

13 Podle M. Halbwachse představují dětské vzpomínky specifický fenomén, nicméně, jak dodává, stejnou iluzi můžeme odhalit také u řady vzpomínek z dospělosti. Srov. HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*, c. d., s. 70.

14 Ve druhé polovině prvního desetiletí 21. století.

15 Tento bratranec byl jedním z posledních členů druhé generace, nicméně z hlediska věkové kategorie již tím úplně posledním, kdo mohl vzpomínat na události po návratu Vojtěchova otce. Ti zbývající z druhé generace, kteří jsou v současnosti ještě naživu, se svým věkem radí spíše ke generaci třetí, která již nebyla svědkem shora popsaných okolností a nemůže na tuto dobu přímo vzpomínat. Veškeré povědomí, veškeré „vzpomínky“, které mají tito zástupci druhé generace, jsou pouze zprostředkované, shodně jako u generace třetí.

16 Stejně jako jeho matka a další zástupci první i druhé generace, kteří zřejmě jako Vojtěchův bratranec tuto část rodinného příběhu znali.

pamětníků, nikdy nemluvil, a to ani při různých rodinných oslavách a sešlostech, kdy se rodinné příběhy vyprávějí nejčastěji a kdy tato vyprávění přispívají k upevnování mezigeneračních vztahů a zvýraznění kontinuity mezi nimi.¹⁷ A dokonce o případných kontaktech s vlastním biologickým otcem Vojtěch nemluvil ani uvnitř vlastní nukleární rodiny se svými dětmi,¹⁸ přičemž o kontaktech s babičkou z otcovy strany se v rámci některých rodinných vzpomínek alespoň okrajově zmiňoval.

Nastíněný rodinný příběh shrnující rodinnou (příbuzenskou) paměť na důsledky I. světové války na příkladu jednoho příbuzenského kolektivu dokládá to, na co upozorňuje H. Bergson ve svých teoriích o paměti, tedy skutečnost, že život je neustále spojený se vzpomínkami, které ale nikdy nevystupují jako celek, ale jsou tvořeny jednotlivými selektivními částmi.¹⁹ M. Halbwachs jako hlavní představitel teorie kolektivní paměti navázal na H. Bergsona²⁰ a odlišil kolektivní paměť od paměti individuální především proto, že kolektivní paměť má sociální povahu. Biologicky člověk nemá podle M. Halbwachse paměť žádnou. Získává ji až v průběhu procesu socializace. I z toho důvodu si nepamatujeme všechny zážitky z nejtělejšího dětství, protože v té době ještě nejsme sociálními bytostmi, jsme jen biologickým tělem, a tudíž nejsme schopni raně vjemy a zážitky o nic opřít.²¹

Chceme-li si potvrdit nebo vyloučit určitou verzi události, se kterou jsme sice částečně obeznámeni, ale některé její okolnosti nám zůstávají zastřeny, obracíme se podle M. Halbwachse²² na různá svědectví. To po obdržení dopisu a dalších dílčích informací od Vojtěchova bratrance udělala i jeho dcera. Nicméně v té době již nejen první, ale i většina ze zástupců druhé generace rodinného kolektivu (až na výjimky) nežila. A ti zbývající byli věkově na úrovni generace třetí a jejich svědectví stejně jako u generace vnuků zůstávalo při neformálních diskusích o dopise, jenž Vojtěchova dcera dostala, na oné tradované verzi, že „*Vojtěchův otec se z války nevrátil.*“ A v tomto ohledu nebyly zjištěny žádné další detaily ani v podrobných individuálních i skupinových rozhovorech, které realizovala autorka tohoto textu.

Rodinná paměť podle H. Welzera, S. Mollerové a K. Tschuggnalové – autorů stěžejního díla, které se zabývá kolektivní pamětí v rodinách, „*nepředstavuje jasně vymezený a přímo adresovatelný soupis událostí, nýbrž se skládá z komunikativního zpřítomnění epizod, které stojí ve vztahu k rodinným příslušníkům a o nichž tito*

17 NEUBAUEROVÁ, K.: *Rodinná vyprávění*. Dostupné z <http://www.katkaen.cz/news/rodinna-vypraveni/> (přístupeno 2. 4. 2015).

18 I když v době, kdy se v souvislosti s dopisem Vojtěchova bratrance začaly vzpomínky pamětníků znovu oživovat, již nejstarší vnuk Anežky a Vojtěchův syn nežil a na jeho vzpomínky jako nejstaršího zástupce třetí generace se nebylo možné zeptat.

19 BERGSON, H.: *Hmota a paměť*. Praha 2005, s. 175.

20 Ale i na E. Durkheima.

21 HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*, c. d., s. 65.

22 Tamtéž, s. 50.

*společně mluví.*²³ Toto pojetí rodinné paměti v mnoha ohledech odpovídá tradování příběhu sledované příbuzenské skupiny, jehož počátky spadají do I. světové války a uchovaly se ve zjednodušené, respektive modifikované formě, až do dnešních dnů u v podstatě celé třetí generace napříč jednotlivými dílčími rodinnými skupinami bratranců a sestřenic a dalších blízkých příbuzných. Mezi nimi se průběžně a opakovaně o „problému“ společně sice mluvilo, ale jen ve shora popsané rovině, tj. že Vojtěch a jeho rodina nese jiné příjmení než jeho bratři a jejich rodiny a proč.²⁴ Jednalo se o „*zpřítomnění minulosti, které se děje zpravidla náhodně a neúmyslně – rodiny nepořádají žádné hodiny dějepisu, nýbrž z různých příčin tematizují minulé... například při rodinných oslavách.*“²⁵ Tak tomu bylo i u Anežčiny rodiny, a to zejména při příležitosti slavení poutě a také posvícení, kdy se scházel u maminky, babičky a tety Anežky co nejšířší okruh příbuzných při společném svátečním obědě, odpolední kávě a hlavně výborných pouťových, respektive posvícenských koláčích. Zejména u příležitosti těchto výročních svátků docházelo v širokém příbuzenském kolektivu, ale i v menších (genderových či věkových) skupinkách k nejrůznějším diskusím jako například při oblíbených nohejbalových „turnajích“, které se konaly „na hřišti“ – prostoru s udusanou hlinou na uzavřeném dvorku. Probírala se zcela náhodně nejrůznější témata, vzpomínalo se na minulost, na dětství Anežčiny vlastních i nevlastních dětí, vyprávělo se o těch, kteří už rodinu opustili, ale hovořilo se i o současnosti. Některá témata se dokola opakovala, jiná se objevovala pouze někdy a nejmladší generace tomu všemu obvykle věnovala jen málo pozornosti.²⁶ Ale o tom, že by se Vojtěchův otec vrátil z legií po válce domů, se podle vzpomínek dnes žijících pamětníků nemluvilo nikdy. Z pozice účastníků rodinných setkání toto téma bylo tabu.

Tato společná zkušenost „*připamatování v rozhovoru*“ je podle H. Welzera, S. Mollerové a K. Tschuggnallové „*něčím naprosto samozřejmým – nepotřebuje žádné úmysly, žádný z mluvčích nemusí sledovat nějaký cíl, nemá pevně daný výsledek, nic nemusí být prodiskutováno, téma může být libovolně měněno nebo*

23 WELZER, H. – MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: „*Můj děda nebyl nácek*“. *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*, c. d., s. 17.

24 Vzhledem k tomu, že i sama Anežka jako nemanželské dítě měla před sňatkem jiné příjmení než její sourozenci, nebyla tato okolnost podle vzpomínek pamětníků nijak řešena či příbuzenskou skupinou probírána, jednalo se o skutečnost, která se do rodinných vyprávění nijak nepromítala.

25 WELZER, H. – MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: „*Můj děda nebyl nácek*“. *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*, c. d., s. 17–18.

26 V současnosti tento někdejší nezájem nejednoho ze zástupců třetí generace (dnes již šedesátníků–sedmdesátníků) velmi mrzí. Uvědomují si a litují „*že už není, koho se zeptat.*“ Na souvislost role věku se zájmem (nezájmem) o rodinnou minulost upozornila (sice v poněkud jiné situaci) i jedna respondentka z výzkumu realizovaného v rámci bakalářské práce Eriky Malíkové. Srov. MALÍKOVÁ, E.: *Rodinná paměť Američanů s českými kořeny. Strážci paměti a význam jejich aktivity*. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha 2010, s. 34.

ukončeno.²⁷ A překážku ve vyprávění nepředstavuje ani to, že vzpomínky mohou být – a také bývají – mylné.

Komunikativním zpřítomněním minulého nebývá při těchto rodinných setkáváních jen předávání zážitků a událostí, ale jedná se též o společnou praxi, „*kteřou se rodina definuje jako skupina, která má specifické dějiny, na nichž se podílejí jednotliví členové a které se – alespoň v jejich vnímání – nemění.*“²⁸ A v tomto smyslu také nastíněná setkávání probíhala. A konala se zcela pravidelně každoročně, a to i v dobách, kdy v obci, kde Anežka žila, vymizely obvyklé pouťové či posvícenské atributy jako houpačky, kolotoče, střelnice atd., a to až do konce Anežčina života.

Každoroční setkávání v určité sváteční dny se stalo rodinným rituálem, který nepotřeboval podporu veřejné události lokální společnosti. Rituály plní v rodině funkci komunikační a stabilizační. Rituál vyžaduje kolektivní spolupráci, podporuje rodinnou jednotu a umožňuje vzpomínat na společně sdílené zážitky.²⁹ Vědomí rodinné kontinuity je pro každého jednotlivce důležité. K uchování tohoto vědomí slouží nejen rituály a obyčeje, jež se v rodině udržují, ale především s nimi související vyprávění, protože právě vypravěčství vždy konstituovalo, a i dnes stále ještě konstituuje, rodinnou kontinuitu.³⁰ Prostřednictvím vyprávění přisuzuje životní příběh role a vytváří hodnocení od těch nejbližších. Hodnocení rodiny je vázané na „rodinný kodex“,³¹ jehož prostřednictvím se formuje rodinná paměť a předávají se rodinná přesvědčení, rodinné legendy a mýty. Rodinný mýtus jako ustálená nedotknutelná verze bývá vyprávěn bez ohledu na to, zda odpovídá skutečnosti.³² K rodinným vyprávěním – přesněji řečeno, k tomu, co se v rodinách nevypráví – patří však i různá striktně dodržovaná rodinná tabu³³ – tedy rodinné osudy, které se netradují³⁴. V našem případě z pohledu třetí generace to byl právě důsledně zamlčovaný návrat Vojtěchova otce z legii.

Při následných náhodných i organizovaných setkáváních příslušníků širší rodiny po úmrtí ústřední postavy docházelo rovněž k rozhovorům, vzpomínání atd., ale tato

27 WELZER, H. – MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: „*Můj děda nebyl nácek*“. *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*, c. d., s. 18.

28 Tamtéž, s. 18.

29 NEUBAUEROVÁ, K.: *Vědomí rodinné historie jako součást sebepečení*. Magisterská diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Praha 2009, s. 21–22.

30 PROKEŠOVÁ, V.: *Význam rodinných vyprávění o zesnulých členech a jejich vypravěčství v rodině*. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Brno 2008, s. 1–2.

31 Tímto termínem se označuje soubor rodinných etických norem zformovaných na základě zkušeností. Srov. MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha 1993, s. 38.

32 NEUBAUEROVÁ, K.: *Vědomí rodinné historie jako součást sebepečení*, c. d., s. 34–35.

33 Rodinná tabu se mohou týkat široké škály problémů – od potratů, přes sebevraždy, psychická onemocnění, trestné činy až po nejrůznější tragické osudy. V souvislosti s našim příběhem je pozoruhodné, že otázka nemanželských dětí zde jako tabu chápána nebyla, ale nenaplněný vztah otce a syna byl pravděpodobně chápán jako výrazné a nepřekročitelné tabu.

34 NEUBAUEROVÁ, K.: *Rodinná vyprávění*. Dostupné z <http://www.katkaen.cz/news/rodinna-vypraveni/> (přistoupeno 2. 4. 2015).

vyprávění již nedosahovala (s výjimkou cílených rozhovorů v rámci skutečného výzkumu) takové pestrosti a košatosti, jako tomu bylo při rodinných sešlostech, dokud Anežka žila. Ale stále i v dalších letech po jejím úmrtí po celou dobu života jejího a Vojtěchova syna byl „jejich příběh“ setrvale vyprávěn a třetí generací přebírán, jak se nakonec ukázalo, jako neúplný, respektive zkrácený.³⁵ Nicméně, jak zdůrazňují H. Welzer, S. Mollerová a K. Tschuggnallová, odvolávající se na Angelu Kepplerovou, jednota rodinných dějin nespočívá v celistvých příbězích, ale v kontinuitě podnětů a aktů společného vzpomínání. A jak podle nich zdůrazňuje Angela Kepplerová, vyprávěné příběhy nemusí v žádném případě být úplné, konzistentní či lineární – právě naopak se často skládají (jako v našem případě) spíše z fragmentů a v těchto útržcích skýtají styčné body pro podpůrné, přerušující a korigující komentáře a doplnění.³⁶ Korigujícím faktorem se v tomto případě stalo svědectví Vojtěchova bratrance.

K neuvěřitelně dlouhé kontinuitě rodinných vyprávění, včetně základní osy příběhu vysvětlující (i když ne zcela v souladu s realitou) existenci odlišného příjmení nejstaršího Anežčina syna, přispěly dvě okolnosti. První z nich spočívala (a stále více méně funguje) především ve velmi dobrých rodinných a příbuzenských vztazích, kdy opakovaná rodinná setkávání poskytovala a poskytují dostatek prostoru pro předávání rodinných vyprávění z generace na generaci. Jak uvádí M. Halbwachs „kontinuálního sdílení informací lze dosáhnout jen tehdy, jsme-li dlouhodobě součástí stejného společenství.“³⁷ K těmto fungujícím vztahům napříč generacemi i jednotlivými základními (manželskými) rodinami přispěla bezesporu i skutečnost, že k rozpadu partnerských vztahů docházelo ojediněle. Z Anežčiny synů se (ale až ve vyšším věku, když jeho děti dospěly) rozvedl pouze nejmladší syn a v generaci vnuků rovněž pouze jeden vnuk z celkově šesti vnoučat.³⁸

Druhou pozitivní okolností ve smyslu uchování kontinuity předávání Anežčina rodinného příběhu z generace na generaci je skutečnost, že všichni (a to bez výjimky) členové širšího příbuzenského společenství se narodili a celý život prožili (prožívají) v jednom regionu, ve středních Čechách poblíž Prahy, někteří dokonce v jednom městě a většina v jednom okrese. Ti relativně nejvzdálenější žili (žijí) v hlavním městě. I tento dlouhodobý pobyt na poměrně malém teritoriu, zejména v případě té části

35 Stal se z něj rodinný mýtus jako ustálená nedotknutelná verze příběhu, který bývá vyprávěn bez ohledu na to, zda odpovídá skutečnosti. Srov. NEUBAUEROVÁ, K.: *Rodinná vyprávění*. Dostupné z <http://www.katkaen.cz/news/rodinna-vypraveni/> (přístupeno 2. 4. 2015). A nebyť svědectví Vojtěchova bratrance, které se dostalo na světlo světa až po Vojtěchově smrti téměř po sto letech od počátku rodinného příběhu, zůstala by tato část pro třetí generaci zamlčena navždy.

36 WELZER, H. – MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: „*Můj děda nebyl nácek*“. *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*, c. d., s. 19.

37 HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*, c. d., s. 61.

38 Na skutečnost, že ke ztrátě kolektivní paměti přispívá rozpad manželství a vznik nových vztahů, kdy se příbuzenská síť částečně zpřetrhá, upozornila i Petra Karásková ve své bakalářské diplomové práci. Srov. KARÁSKOVÁ, P.: *Současná česká rodina a konstrukce příbuzenské paměti*. Bakalářská diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Plzeň 2012, s. 6.

příbuzenské skupiny žijící ve všech třech generacích v jednom městě, posílil jejich „komplexní společenství“ a společné vzpomínky i příběhy.³⁹ A jak uvádí M. Halbwachs, „*neexistuje kolektivní paměť, která by nebyla ukotvena v prostorovém rámci*.“⁴⁰

V současné době, kdy už uplynulo celé jedno století od počátku příběhu Anežčiny rodiny (i od zahájení I. světové války) a kdy před několika lety zemřel poslední pamětník na počáteční období tradovaného rodinného příběhu, je nereálné zjistit, nakolik mylně⁴¹ vnímala třetí generace Anežčina rodu vyprávění a vzpomínky předků. Stejně jako už z dnešního pohledu neposoudíme, zda a nakolik první a druhá generace svá vyprávění upravovala či redukovala, ať už záměrně či mimoděk. Jinak řečeno, zůstává otázkou, zda mladí tak špatně (mylně) poslouchali či staří tak dobře „mlžili“ a obrušovali hrany. Mohlo se však jednat (a všechny okolnosti tomu nasvědčují) i o důsledně a dlouhodobě dodržované rodinné tabu, kdy ti, kteří „věděli“ o svým způsobem rodinné tragedii, kterou již nebylo možné napravit, usilovali o její zapomenutí a netradování v rámci širokého spektra rodinných příběhů A to nejen kvůli Anežce, ale i kvůli jejímu synovi.

Anežčina rodina vykazovala jak po celý její život, tak i po její smrti vysokou míru soudržnosti. Ta se projevovala především udržováním blízkých rodinných a příbuzenských vztahů. Vzhledem k tomu se Anežka pravděpodobně obtížně vyrovnávala se situací po návratu Vojtěchova otce z legií. Byla vdaná, starala se o širokou rodinu a to v zásadě nemohla nijak změnit. Něco jiného ovšem byl nenaplněný vztah jejího syna s jeho vlastním otcem. Jak lze soudit z dopisu Anežčina synovce (Vojtěchova bratrance), pokus o navázání vztahu mezi synem a otcem byl zřejmě s jejím souhlasem učiněn, nicméně pravděpodobně bez podstatného výsledku, či byl předčasně ukončen. A tento neúspěch se zřejmě stal tím zásadním tabu, které se pak v rodinném (příbuzenském) kolektivu důsledně dodržovalo. Nenaplnění vztahu rodič-dítě bylo tak větším rodinným traumatem než Vojtěchův nemanželský původ. Konečně i sama hlavní aktérka byla nemanželského původu a tuto skutečnost rodina nijak neřešila, ani neutajovala.

I v tomto konkrétním případě platí, že předávané rodinné příběhy „*tvorí rámec, který zajišťuje, že se všichni zúčastnění domnívají, že si na tytéž události pamatují tímž způsobem*“⁴² [...] a že rodinná paměť je syntetizujícím funkčním celkem, který právě prostřednictvím fikce souhrnu společných vzpomínek, zajišťuje koherenci a identitu intimního vzpomínkového společenství zvaného rodina.⁴³ A pro rodinné příslušníky je důležité zajistit právě tuto koherenci stejně jako uchovat identitu.⁴⁴

39 HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*, c. d., s. 73–74.

40 Tamtéž, s. 200.

41 A překážku k vyprávění nepředstavují ani mylné vzpomínky. Srov. WELZER, H. – MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: „*Můj děda nebyl nácek*“. *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*, c. d.

42 Provedený výzkum toto jednoznačně potvrdil. Výpovědi pamětníků čerpané ze vzpomínek na rodinná setkávání byly velmi podobné, stereotypní.

43 WELZER, H. – MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: „*Můj děda nebyl nácek*“. *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*, c. d., s. 17–18.

44 Tamtéž.

K uvědomění si rodové kontinuity a ujasnění vlastní pozice ve struktuře příbuzenských vztahů slouží mimo jiné vyprávění rodinných příběhů a jejich předávání dalším generacím, a to i tehdy (jako v tomto případě), když se tento přenos v některých parametrech více či méně odlišuje od původně prožívané reality.

V této souvislosti je třeba uvést, že sice informace od Vojtěchova bratrance posunuly dlouhodobě tradovaný rodinný příběh do trochu jiné polohy, nicméně v podrobně probíraných vzpomínkách třetí generace se nenašla žádná (ani drobná) zmínka, která by kostru příběhu nějakým způsobem mohla doplnit. Nebýt sdělení posledního pamětníka, věkově vrstevníka Anežčina nemanželského syna, zůstal by tento rodinný příběh i nadále tradován v neúplné podobě.

Zcela na závěr je třeba konstatovat, že výzkumem shromážděná data z rozhovorů s pamětníky třetí generace, kdy její zástupci jednotlivě i společně vzpomínali na rodinná vyprávění při příležitostech setkávání příbuzenského kolektivu ve svém dětství a mládí, nepřinesla ani dílčí odlišnosti od dlouhodobě tradovaného rodinného příběhu Anežky a Vojtěcha. I když se všichni oslovení pod vlivem dříve neznámých okolností snažili vzpomínat i na případné drobnosti či náznaky, diskutovali spolu o svých zážitcích a zkušenostech z různých rodinných (příbuzenských) akcí, nepřinesla tato jejich snaha jiné vzpomínky než ty pevně zakořeněné, a to, že se v rodině tradovalo, že „*Vojtěchův otec zůstal ve válce.*“⁴⁵

Literatura

- ASSMANN, J.: *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha 2001.
- BERGSON, H.: *Hmota a paměť*. Praha 2005.
- HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*. Praha 2009.
- JUNEK, V.: *Malé/velké války 20. století a dál*. Praha 2012.
- KARÁSKOVÁ, P.: *Současná česká rodina a konstrukce příbuzenské paměti*. Bakalářská diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Plzeň 2012.
- MALÍKOVÁ, E.: *Rodinná paměť Američanů s českými kořeny. Strážci paměti a význam jejich aktivity*. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha 2010.
- MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha 1993.
- NAJBERT, J.: *Didaktická aplikace orální historie. Rodinná paměť ve výuce tzv. normalizace: velké a malé příběhy moderních dějin*. MEMO 1, 2011, s. 98–120.

⁴⁵ V tomto „netradování“ hrála pravděpodobně velkou roli síla tabu, kdy starší generace, která byla obeznámena s realitou příběhu, považovala nenaplnění vztahu rodič-dítě za tak závažný a eticky nepřijatelný problém, jenž není třeba (ani ve vzpomínkách) předávat dál.

- NEUBAUEROVÁ, K.: *Rodinná vyprávění*. Dostupné z <http://www.katkaen.cz/news/rodinna-vypraveni/> (přistoupeno 2. 4. 2015).
- NEUBAUEROVÁ, K.: *Vědomí rodinné historie jako součást sebezpojetí*. Magisterská diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Praha 2009.
- NEUBAUEROVÁ, K.: *Význam vědomí rodinné historie*. Dostupné z <http://www.katkaen.cz/vyznam-vedomi-rodinne-historie-/> (přistoupeno 2. 4. 2015).
- PELCOVÁ, N.: *Filozofická a pedagogická antropologie*. Praha 2004.
- PROKEŠOVÁ, V.: *Význam rodinných vyprávění o zesnulých členech a jejich vyprávěčství v rodině*. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Brno 2008.
- SPALOVÁ, B.: *Rodinné paměti v pohraničí. Familiarismus v pohledu do minulosti*. Biograf, 58, 2012/2013, 72 odst. Dostupné z <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v58> (přistoupeno 10. 9. 2014).
- WELZER, H. – MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: „*Můj děda nebyl nácek*“. *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha 2010.

Summary

Aftermath of World War I in Family Memories

In addition to fights at particular front-lines, war conflicts influence the otherwise quite calm life in the hinterland areas as well. This manifests itself not only in material poverty of the people living in the hinterland areas, but also by infringements of close and wider family relationship. The young men, who must go fighting, leave at home not only their parents, grand-parents, brothers and sisters and other relatives, but very often also their girl-friends, fiancées, wives as well as children. No one of them knows whether they will meet again. This is a big intrusion into existing and possible future family relations, of course.

On a particular example, the text follows two young people separated by the call-up order during World War I (in spring 1915), their fates, better said how their fates were passed on in family memories with in the space of almost one century, namely from the World War I up to the outset of the 21st century. The reflexion of this family story passed down from generation to generation in its basic outlines, showed itself in a quite different light after almost one hundred years, than it was passed on through family gatherings and repeated narrations over a long period.

Key words:

family tradition – family narrations – kinship – generation – family gatherings – family memories – passing on – taboo

Dřevěná obuv¹

Josef Turinský

Celodřevěné dřeváky se u nás nazývaly *dřevěňky*, posměšně *holubi*. Nejčastěji bývaly z bukového dřeva, také z borového, ale to méně. Výroba těchto *dřevěňků* se prováděla na Šumavě v okolí Č. Krumlova a Brloha. V těchto *dřevěňkách* chodívali všichni muži v naší vsi, hospodáři, synové, čeledínové. Nosili je po dvoře, do stáje, na pole i do lesa v minulém století. Podle vyprávění 87leté zdejší rodačky z čp. 10, provdané Lokapourové v Lišově i jiných starých lidí nosívali je muži i v létě na pole, pokud nechodili bosí. Babička ona říkávala: „*Když bylo pole vzdálený to byla doba, než se tam v těch „dřevěňkách“ sedlák dohrabal...*“

V minulém století se nosily dřevěňky všeobecně a ještě ve světové válce (do let 1920). Po roce 1900 začínali hospodáři ojediněle nosit do pole polovysoké boty tak zvané *holštíblata*. Od těch let se také začínaly nosit do pole a na louky tak zvané *podělávky*, jež měly a dosud mají spodky dřevěné a nárty kožené. Vlastně nastávala v této obuvi změna v nošení v letech 1900–1910, kdy *dřevěňky* se nosily jenom v zimě, kdežto na jaře, v létě i na podzim se nosily jmenované již *podělávky*, a to hlavně po dvoře a do stáje, i když snad ojediněle do pole, do lesa a jinam do práce byly boty. *Dřevěňky* se nosily nejraději v zimě, že v nich nezáblo a nohy byly v suchu.

Asi tak po letech 1910 nosili *dřevěňky* většinou lidé (muži) starší, výměnkáři a ojediněle také je nosili muži mladší v zimě. I já sám jsem je v zimě nosíval mezi 16. až 37. rokem, tj. mezi lety 1934–1955. Starší muži byli na dřevěňky zvyklí, a tak je mnohý nosil až do smrti. Kdo nosil *dřevěňky* po třicátých letech do polí nebo do lesa, byl považován za „šetrného“. Kolem roku 1950 chodil v *dřevěňkách* jeden lesní dělník z naší vsi v zimě do lesa (za suché zimy), ale nedělal to pro chudobu, nýbrž ze šetrnosti a lidé říkali, že to dělá pro „mamon“, neboť v roce 1953 měnil vysokou sumu tisícovek. Letošní zimu jsem viděl v *dřevěňkách* chodit jednoho rolníka „na odpočinku“ a velice si je chválil, že je v nich teplo a nohy v suchu. Myslím, že by je nosilo ještě více lidí podomácku, ale nelze je koupit, asi je nevyrobějí.

Ženy rovněž nosily u nás *dřevěňky* v minulém století, ale přestaly je dříve nosit než muži a nahradily je výše jmenovanými *podělávkami*. *Dřevěňky* nosily v zimě, a to po dvoře a do stáje služebná děvčata ojediněle ještě za I. světové války, i za druhé války ojediněle je nosily služky i některé dcery hospodářů.

Děti v minulém století chodily v *dřevěňkách* neb v *dřeváčkách* v naší vesnici i v okolí všeobecně, a to hlavně do školy, ve všední den i do kostela. Podle

1 Archiv České národopisné společnosti Praha, fond Příspěvky dopisovatelů. TURINSKÝ, J.: *Dřevěná obuv*. Rukopis, 1961, 5 s. Signatura: T 25, číslo jednací 2477. Redakční příprava Helena Šenfeldová a Daniel Drápala. Autor pocházel z obce Horní Slověnice (okr. České Budějovice).

vypravování mé babičky, nar. roku 1854 v Dunajovicích, jež chodila k nám do Slověnic do školy v letech 1860 až 1868, děti chodily v zimě jedině v *dřevěnkách*, ať byl sníh, nebo ne. V době adventu chodily každý den na roráty a učitel je všechny společně vedl do kostela před hlavní oltář. „*Šla nás taková dlouhá řada a všichni v dřevěnkách, a jak jsme šly po prkenné podlaze, to bylo dupání, jako když jde stádo koní.*“

V *dřevěnkách* čili *klenutákách* chodily děti ještě za první války. Všichni staří dědové vzpomínají na *dřevěnky* v dobrém, jak se v nich pěkně po ledě klouzalo. Můj otec vzpomíná, že když bylo na sucho umrzlo, vzaly se dřeváky do ruky a utíkalo se do školy v punčochách a ze školy zase. Ale to se nesmělo dělat, když se to dověděla maminka, byl za to notný výprask. Dále jsem se také dověděl, jaký mívaly zdejší děti potrap ve škole s *dřevěnkama*. Totiž každé správné *dřevěnky* byly na nártech na pokraji hořejší hrany podbité nebo podlepené ovčí kožešinou, aby ta hrana netlačila do nohou. Tak se někdy stalo, že dveře vedoucí ze silnice do školní chodby zůstaly otevřené. Toho využil vždy nějaký pes po vsi se potulující a zaběhnul se podívat do školní chodby, kde byly v dlouhé řadě nastavené *dřeváčky* dětí. Dobrý psí čich prozradil, na kterých *dřeváčkách* je kůže cítit ještě masem, pes bez dlouhého rozmýšlení uchopil jeden *dřeváček* do svých zubů a hajdy ze školní budovy ven do své boudy v některém stavení. V boudě nastalo ohřejzávání a olizování kůže a po chvíli, když již to nebylo masem cítit, nechal pes *dřeváček* ležet v boudě a alou zase do školní chodby pro jiný. Podruhé si vybral zase z jiného páru, a potom, vždyť on nebyl sám pes, který se po vsi potuloval, bývalo prý takových mlounů víc. Konec vyučování, děti se hrnou po schodech dolů a již nastává panika dětí mezi *dřeváčky*. Tomu chlapci schází pravý, tomu děvčátku zase levý a jinému scházejí oba dva, a teď si představme, když bylo bláto nebo sníh a domů daleko.

Nyní žádné děti v *dřevákách* ani v *podělávkách* do školy nechodí. Ojedinele některé děti nosí doma po dvoře malé *podělávky* domácí výroby, neboť podlepené takové malé se dnes ani nekoupí. Dřevěná obuv u dětí: v roce 1920 ještě dost dětí nosilo do školy celodřevěnou obuv *dřeváčky*, ale hodně se již začaly u dětí nosit *podělávky* nebo *podělávičky* (pro malé školáčky). Vyprávěla mi jedna panimáma, jež začala do zdejší školy chodit v r. 1920, toto: Několik let jsme já a moje o dva roky mladší sestra chodily do školy v *dřeváčkách*; každá jsme měla na nich ve dřevě vyřezán svůj monogram a okolo kytičky (to bylo na nártech). Kdo jim to na *dřeváčky* vyryl, to již nevěděla, ale jistě asi tatínek. Dále mi tato panimáma (vlastně dnes již babička) vyprávěla: „*Když jsem chodila víc let do školy (asi šestý rok), tak jsem potom chodila v podělávkách (skoro jako všechny ostatní děti), a než jsem šla ráno do školy, musela jsem jako nejstarší pomáhat rodičům v maštali krmit dobytek, tak se jednou stalo, že jsem měla podělávky trochu od hnoje, když jsem je měla ve školní chodbě mezi jinými. I uviděl to pan řídící, zjistil, cí to jsou a já dostala takových pár facek, to si pořád pamatuji.*“ Při této příležitosti mi dále tato hospodyně vypráví, jak

v létě brzy ráno chodily hrabat trávu a srpem žít. Když bylo slyšet zvonit „prvně“ na mši svatou do kostela (to bylo tři čtvrtě na sedm), šly jsme domů, abychom se nasnídaly a připravily do školy. Podobně mi vyprávěl asi 75 let starý děda, bývalý rolník a dnes důchodce F. Beneda v naší obci, do níž se v r. 1913 přizemnil ze své rodné obce Záluží u Trocnova; vyprávěl toto: „*Od nás jsme chodili do školy do Ledenic po všechna léta v „dřevákách“ . Ráno jsme museli vstávat dost brzy a já i mladší bratr každý den jsme museli v maštali očesat všechn dobytek, který jsme měli rozdělený, abychom měli každý stejně kusů. Potom teprve jsme se umyli, najedli a šli do školy v dřevěnkách. Na jaře a na podzim (v létě byly prázdniny) v pět hodin ráno jsme hnali dobytek na pastvu, a když jel vlak od Č. Budějovic, to bývalo před sedmou hodinou, hnali jsme dobytek domů, nasnídali se a šli do školy. O tom nemají dnešní děti ani zdání, co my jsme museli udělat práce od mladých let a byli jsme šťastní a spokojeni,*“ dodal dědoušek Beneda.

Pokud jde o celodřevěnou dětskou obuv *dřeváčky* u nás ve Slověnicích, uzavřeme toto období rokem 1925, kdy několik posledních žáků nebo žaček mezi rokem 1923 a 1925 přestalo chodit do školy v *dřevákách*, ve kterých chodili třeba dále doma, ale do školy začali chodit v *podělávkách*. Lidově se říkalo také v *dřevákách*, avšak to nebyly již dřeváky celodřevěné, nýbrž nártý byly kožené. V těch letech chodilo do zdejší školy v *podělávkách* (zvaných také *dřeváky*) dobrých 80 % dětí. Tento stav se každým rokem snižoval, a to velmi znatelně, když továrník Baťa začal velkovýrobu všech druhů pevné a levné obuvi a začal zřizovat po venkovských městech všude prodejny této obuvi, kde rodiče měli možnost za 9–10–12–15 korun koupit svým dětem vhodnou a potřebnou obuv na docházku do školy. *Podělávky* byly v těch letech jen asi o dvě koruny na páru (podle velikosti) levnější. Rovněž *dřevěny* stávaly v letech první republiky 10 až 12 korun.

Co se týká mne samého jako školáka, nechodil jsem již do školy v dřevěné obuvi, ve které jsem chodil jen doma a chodím dosud. První botičky do školy mně maminka koupila v Třeboni na jarmarku od ševce; když jsem z nich vyrostl, vzal mne tatínek k ševci do Hůrek (sousední ves), kde mi mistr švec vzal míru a ušil nové boty, jež stály 35 korun. Však jsem měl přísně poručeno: cestou do školy boty šetřit, nekopat do kamení a vyhýbat se lokáčům a blátu, a jak přijdu ze školy, ihned je zout a očistit. Třetí boty do školy jsem měl před rokem 1930, a to již od Batí, kde jsem byl s maminou si je vybrat v Lišově. Boty od ševce z Hůrek i první moje *batovky* byly úplně zchovalé, když již jsem byl dávno ze školy vyšlý. Rok 1930 můžeme počítat za dobu, kdy většina dětí chodila do zdejší školy již v celokoženém obutí a okolo roku 1933 byly jenom ojedinělé případy, že několik dětí nejhudších rodičů (děti z obecního chudobince) a děti nejbliže školy bydlicí chodily ještě v *podělávkách*. Také se stávalo, že když bylo na cestách bláto, tak rodiče říkali: „*Je škoda do toho bláta brát boty, vem si dnes podělávky.*“

Nedávno jsem se sešel cestou z kostela s jedním dědou, téměř osmdesátníkem ze sousedních Dunajovic. Zavedl jsem rozhovor na jeho mladá školní léta, když

chodil k nám do Slověnic do školy, a ptal jsem se, zda chodili všichni v *dřevěnkách*? Dědoušek Šedivých mi odpovídá: „*Bez rozdílu všichni, sedlácký, chalupnický a podružský děti jsme chodily v „dřevěnkách“ do školy. A jeden jako druhý bez rozdílu kousek černého chleba jsme měli sebou na celý den.*“ Děda Šedivý z Dunajovic mi také prozradil, že má na památku na půdě ještě *dřeváčky*, ve kterých chodil do Slověnic před 70 léty do školy. Dále se od tohoto dědy dovídám, že jeho dcera, která chodila do měšťanky do Lomnice nad Lužnicí okolo r. 1925, chodila také v *podělávkách*, a když přišla k Lomnici, tak si vždy podělávky schovala u silnice pod mostek a obula si střevíce. Právě tak když odpoledne šla ze školy domů, tak za městem zase střevíce zula a šla další cestu k domovu (6 km) v *podělávkách*. (V této rodině bylo několik dětí při malém hospodářství, otec jejich, jenž mi toto sdělil, byl zedníkem.)

Tím bych asi tak končil, pokud jde o obuv celodřevěnou a polodřevěnou pro děti, jež do školy v této obuvi chodily.

Summary

Wooden footwear

Although researchers showed their high interest in culture of the ethnographic area of Chodsko, A text by a regional associate of the Czech Ethnological Society dating back to 1961 about wooden shoes (clogs) that were still commonly worn in Czech countryside at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries; in the first third of the 20th century, they were only worn by older people, or by the destitute. The shoes were manufactured in south and south-west Bohemia in particular, and were used above all as work shoes by agricultural workers and by the inhabitants of villages in general; children used to wear them on their way to school (also in winter). The author also presents several witnesses' memories of their childhood, when they wore clogs.

Key words:

wooden shoes – memories – south and south-west Bohemia – school attendance – villagers

Významné životní jubileum a ocenění PhDr. Jitky Staňkové, CSc.

I když náležím k jiné generaci českých etnologů, mohu říci, že jsem blíže poznal paní doktorku Jitku Staňkovou v devadesátých letech během přípravy *Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. V redakci uvedeného kompendia, které uzavřelo více jak stoleté úsilí českých etnografů a folkloristů o syntetické zpracování tradiční lidové kultury českých zemí, jsem spolu s Josefem Vařekou dostal na starost lexikální skupinu *Hmotná kultura*. Protože hesla o lidovém oděvu a rukodělné výrobě spadla na má bedra, začal jsem vytvářet odpovídající autorský kolektiv. Pro oblast tradiční výroby, vedle Vladimíra Scheuflera, se mou oporou stala v problematice lidového textilu PhDr. Jitka Staňková, CSc. V té době byla již mimo své akademické pracoviště, Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, o to větší prostor měla pro zpracování hesel připravované encyklopedie.

V čtených textech pro *Lidovou kulturu. Národopisnou encyklopedii Čech, Moravy a Slezska* (2007) mohla paní doktorka Staňková zúročit své široké vědomosti, které získala během akademické profesní dráhy. Lidový textil byl jejím životním tématem, ale od 70. let se snoubil s problematikou lidového umění. K první specializaci měla výtečné předpoklady, které získala prací v tkalcovské dílně již během vysokoškolského studia a pak v Textilní tvorbě Praha, kam nastoupila v roce 1950 hned po studiu národopisu a archeologie na Karlově univerzitě. Se specializací na lidový textil byla přijata roku 1954 na nově konstituované akademické pracoviště, do Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. Ten opustila v roce 1980 vynuceným odchodem do penze. V oboru však dále pracovala a spolu s profesorem Ludvíkem Baranem připravili několik společných publikací, množství výstav, přednášek a dalších kulturně-společenských podniků.

Zhodnotit ve zkratce vědecké a popularizační dílo doktorky Jitky Staňkové není vůbec snadné. Uděláme to tedy alespoň v hrubých obrysech a se zaměřením na knižní produkci s tím, že další, detailnější informace se nacházejí v jubilejních člancích, v jejím personálním hesle v biografické části zmíněné národopisné encyklopedie a budou komplexně podchyceny v plánované personální bibliografii, jež je připravována pro ediční řadu Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici.

V odborné práci se PhDr. Jitka Staňková nejsoustavněji a nejobširněji zabývala lidovou textilní výrobou a rukodělnými technikami, a to od materiálu z velkomoravského období až po doznění rukodělného tkalcovství ve 20. století. Stejně široký byl záběr teritoriální, který zahrnuje celé české země od západních Čech, jihočeského Doudlebska, přes Žďársko až na Hornácko pod Bílými Karpaty. Nesledovala jen domácí český a moravský materiál, ale kapitola o výrobě plátna a sukna v monografii Horehroní (1969) svědčí o orientaci v textilní problematice na Slovensku. Ke komparaci jí sloužil pramenný materiál nejen ze slovanského světa, ale i z dalších

evropských a zámořských zemí. Dílčí studie průběžně uveřejňovala v akademickém periodiku v *Českém lidu* a v *Umění a řemeslech*, které náležely k její kmenové publikační platformě, ale objevují se i v *Národopisném věstníku československém*, *Slovenském národopisu* či v *Muzejní a vlastivědné práci*. V čase politického uvolnění na přelomu 60. a 70. let najdeme publikační výstupy v zahraničních tiskovinách, jako byl *Bulletin de liaison du Centre international d'étude des textiles anciens* (1972).

Uvedené studie předznamenal samostatné nebo kolektivní knižní práce, z nichž některé mají charakter učebnic. První syntetizující text najdeme v *Lidové kultuře*, v jednom ze svazků *Československé vlastivědy*, kolektivního díla českých a slovenských akademiků vydaného v roce 1968. Je zařazen v oddílu *Výroba* a vedle lidového textilu (materiál, techniky, látky) zahrnuje také problematiku krajkářskou, lidovou výšivku a tradiční modrotisk. Vlastní rukodělnou tkalcovskou problematiku uzavřela několika monografiemi, *Lidovými tkaninami v českých zemích* z roku 1973, *Českými lidovými tkaninami. Čechy a západní Morava*, vydanými Ústředím lidové umělecké výroby v roce 1989, a *Lidovými tradičními textilními technikami* (2008). Terénní výzkumy, které v poválečné době prováděla u posledních lidových tkalců, studium odborné literatury, pramenného materiálu i muzejních sbírek jí umožnily fenomén lidového tkalcovství zasadit do historického a společenského rámce tradiční kultury českého etnika a shromáždit relevantní podkladový materiál k případným revitalizačním snahám probíhajícím na půdě Ústředí lidové umělecké výroby.

Výzdoba lidového textilu, výšivka a krajkářství, tvořily spojovací můstek k druhému životnímu tématu J. Staňkové, k lidovému umění. V rámci výtvarné kultury rurálních vrstev českého etnika se věnovala jak formám užitého umění, jako například malovanému nábytku, tak také artefaktům řazeným do kategorie volného umění a zastoupených lidovou plastikou. Výsledkem odborného zájmu o uvedená témata jsou publikační výstupy v podobě katalogů i širších publikací, jako v případě malovaného mobiliáře zpracovaného ve spolupráci s Helenou Johnovou do monografie *Lidový malovaný nábytek v českých zemích* (1989). Obrazová dokumentace je dílem

Jitka Staňková při udělení Medaile Vojtěcha Náprstka. 2015. Fotoarchiv Jitky Staňkové.

L. Barana. Téma lidové plastiky na základě materiálu z oblasti Pootaví a šumavského Polesí vyhodnotila v katalogu *Prácheňský poklad* (1991). Komplexně téma lidového umění zpracovala ve dvou publikacích, které se liší koncepčně a svým posláním. Starší *Lidové výtvarné umění. Čechy a Morava* (1967), které vzniklo jako učební příručka pro studenty pedagogických fakult, postupuje tradičně podle materiálu, ze kterého jsou výtvarné artefakty zhotoveny. Jejím pendantem byla slovenská příručka od Soni Kovačevičové. Mladší dílo, monografie *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, vydané v roce 1987 spolu s L. Baranem se pokusilo o funkčně-strukturální analýzu artefaktů řazených do kategorie výtvarné kultury lidu. Proto kapitoly – umění pro jediný den, umění pro každý den, umění pro sváteční den, umění pro reprezentaci a umění pro radost. Společná reprezentační obrazová dokumentace podtrhla vyznění monografie, která se zařadila mezi stěžejní díla o lidovém umění, jež má česká etnologie k dispozici. Na kvalitní, profesionální fotografické dokumentaci je postavena ještě jedna společná publikace uvedeného autorského týmu, a to obrazová kniha *Masky, démoni, šaškové* (1998), která analyzuje jevy sociální kultury, jako jsou masopustní masky a průvody, v řadě regionů českých zemí stále aktivní součástí společenského života. Autoři interpretují uvedené fenomény na platformě starých agrárních kultů a kultu předků, víry v magii, jako o parodii na soudní a církevní obřadnictví i v návaznosti na projevy soudobé masové kultury.

Přibližně od počátku 70. let 20. století rozvinula J. Staňková spolu s L. Baranem popularizační aktivity různého druhu, jako byly výstavy fotografií s národopisnou tematikou, tiskoviny přibližující jevy tradiční lidové kultury v českých zemích a na Slovensku a dokumentární filmy. Úctyhodné číslo více jak devadesáti fotografických výstav svědčí o neobyčejně agilní popularizační práci, která pokrývala nejen Českou republiku a Slovensko, ale také další evropské země; Vietnam a Indonésie na Dálném východu představují nejbližší destinace. Profesionální úroveň obrazových kolekcí a odborných textů provází cykly *Český masopust*, *Masopustní masky*, *Nevěsty a družičky*, *České a slovenské lidové kroje*, *Kroje Slováků* nebo *Lidové madony*, abychom jmenovali alespoň některé. Poslední výstavy se uskutečnily v Praze v roce 2011 pod názvem *Masopust očima Jitky Staňkové a Ludvíka Barana a Krása pro jediný den*, která byla věnována lidové svatbě.

V loňském roce se paní doktorka Jitka Staňková, CSc. dožila vpravdě požehnaného věku, plná fyzických i duševních sil (nar. 10. 4. 1924 ve Volenicích u Strakonice). Výrazem uznání oboru, který celý život rozvíjela, bylo udělení čestného členství v České národopisné společnosti v roce 2005 a stalo se jím i udělení čestné medaile Vojtěcha Náprstka za zásluhy na poli popularizace vědy od Akademie věd České republiky, kterou obdržela od předsedy Akademie věd prof. Jiřího Drahoše dne 28. ledna 2015. Můžeme konstatovat, že jubilanťka náleží k výrazným osobnostem, které formovaly československou etnografii druhé poloviny 20. století. Její dílo věnované české tradiční kultuře má trvalou hodnotu a lze ho bez nadsázky označit

za vklad české vědy do fondu evropské etnologie. O jejím vědeckém renomé mezi mladou generací svědčí také dedikace, které se jí spolu s Emou Markovou dostalo jako zakladatelkám kulturně-historického studia tradiční textilní výroby na Slovensku v monografii Juraje Zajonce *Premeny vlákna* (2012).

Miroslav Válka
ÚEE FF MU Brno

Život s více jazyky. K „osmdesátce“ Ivo Vasiljeva

Když Ivo Vasiljev vydal v roce 2011 svou jazykovou autobiografii s názvem *Život s více jazyky*, vyplynulo z této sebereflexe jaksi mezi řádky, že kromě fenomenální znalosti mnoha jazyků¹ je hlavním souběhem s touto jeho profesní výlučností dar či vlastně potřeba znovu a znovu se vyrovnávat s novými problémy. Chtěl je vždy řešit s mimořádným zaujetím i s nadměrným pracovním úsilím. Kdo měl tu možnost s Ivem spolupracovat, tj. něco s ním společně tvořit (a já jsem k takovým lidem rád patřil), by zřejmě mohl nazvat tuto jeho potřebu také kolegiální vstřícností. Vždycky mi připadal, že žije přítomným zaujetím vykonat ten den maximum.

Ivo Vasiljev vyrůstal v Unhošti. Matka byla absolventka Vysoké školy obchodní v Praze, ale věnovala se jen rodině. Otec jako účetní s všemožnými koníčky otevřel synovi touhu po vědění počínaje cestopisy přes archeologii, astronomii až po život zvířat. Sám Ivo to hodnotí takto: „*Protože mi rodiče nic nerozmlouvali, vyrůstal jsem v naivní touze věnovat se celý život bádání a objevům. To byl můj „basic mindset“! Až do osmnácti let mě nikdy nenapadlo, že bych se mohl věnovat nějakému jazyku nebo jazykům či etnikům. Vícejazyčnost a multikulturalita totiž byla od malička mým přirozeným prostředím.*“ Doma mluvili česky a rusky a on si ještě v dětství osvojil němčinu, k čemuž začal přidávat další světové jazyky.

Na počátku roku 1953 jej náhoda svedla s korejskými studenty. Korejšтина naráz zapůsobila svou mnohostrannou odlišností od všeho, co dosud poznal. Začal proto téhož roku studovat korejštinu a dějiny Dálného východu na FF UK a o rok později navštěvovat semináře obecné jazykovědy profesora Vladimíra Skaličky (1954–1958). K jazykovědným otázkám přistoupila šance studovat další jazyk ve vědecké aspirantuře věnované vietnamštině v Orientálním ústavu ČSAV. Byla to na první pohled radikální změna a hlavně další příležitost seznámit se s jazykem dalšího typu, takže ke znalosti jazyků s převládajícím typem flexivním (čeština a ruština),

1 Jazykové znalosti: česky, rusky, vietnamsky, anglicky, francouzsky, německy, korejsky, částečně japonsky, čínsky, malajsky, maďarsky, slovensky, bulharsky, polsky, italsky.

izolačním (francouzština a angličtina), aglutinačním (korejština a japonština) mohli nyní přidat obeznámenost s jazykem izolačně polysyntetického typu (řečeno terminologií Vladimíra Skaličky, u něhož dokončil aspiranturu 1964). Na kandidátské práci pod názvem *Příspěvky ke studiu sino-vietnamské slovní zásoby* jsou založeny dvě studie (publikace 1969a–b).

Přehled o jeho institucionálním angažmá začíná Orientálním ústavem ČSAV, kde působil jako vědecký pracovník mezi roky 1964–1971. Externím vedoucím oboru vietnamistika na FF UK byl v letech 1961–1969.

V období 1965–1968 se věnoval válce ve Vietnamu (publikace 1964b, 1965, 1966).

Jeho činnost v tomto tématu vyvrcholila, když byl Mezinárodní konfederací pro odzbrojení a mír (ICDP) v roce 1967 přizván jako expert na první Světovou konferenci o Vietnamu ve Stockholmu, kde spolu s profesorem Vysoké školy politických věd v Paříži Philippem Devillerssem předsedal jejímu politickému výboru (publikace 1967).

Po vynucené desetileté přestávce, způsobené stranickou kádrovou politikou normalizace nastoupil roku 1981 jako odborný pracovník do Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, kde se kromě studií o vietnamském etniku v tehdejší Československu zabýval studiem české emigrace a výrazně přispěl do několikaletého projektu ústavu o etnické teorii (publikace 1985a–b, 1986a–f, 1987a–b, 1988a–k, 1989a–d, 1990a–g, 1991a–c). Po roce 1990, kdy byla etnologie orientována na studium etnických poměrů a kultury českého národa a dočasně vynechána vietnamistická studia, opustil v červnu 1991 ústav. Ve snaze zůstat v kontaktu s Vietnamem pustil se do vlastního podnikání. Tento pokus se mu bohužel finančně nevydařil. Po několika kratších pobytech ve Vietnamu a po studijní cestě do Korejské republiky na pozvání nadace Korea Foundation v červenci 1992 bylo třeba hledat takový druh práce, která by postupně eliminovala jeho finanční ztráty.

V srpnu 1992 proto nastoupil k mezinárodní firmě Integrated Control Systems, na jejíchž projektech v ČR pracoval do listopadu 1994. Poté byl vyslán na projekty této firmy na Tchaj-wan, do Malajsie a do Thajska. V té době navštívil i Filipiny, Singapur a Indonésii. Poznatky z těchto zemí zachytil v populárních článcích, které v té době publikoval v časopise *Nový Orient*. V srpnu 1995 se v Kuala Lumpurů zúčastnil Světového kongresu o malajštině (publikace 1995).

V dubnu 1997 byl malajsijským podnikatelem Ong Soo Hinem pozván, aby se jako vietnamsko-anglický komunikátor a historik podílel na mezinárodním archeologickém podniku. Jednalo se o loď z 15. století, která ztroskotala poblíž středovietnamského města Hoi Anu s nákladem vietnamské středověké keramiky (dnes označovaným jako *Hoianský poklad*). Vietnamskými archeology byl pak pověřen sběrem a studiem artefaktů nekeramické povahy, které byly spolu s keramikou vyzdvíženy na palubu speciálního archeologického plavidla. Svou studii o tomto

výzkumu publikoval ve Vědeckých sděleních Muzea dějin Vietnamu (publikace 2000b). V roce 1998 se zúčastnil mezinárodní vědecké konference v Kuala Lumpur (publikace 2000a).

Po ukončení archeologického projektu ve Vietnamu a v Malajsii se v dubnu 2002 vrátil do České republiky. Po dva roky se téměř výlučně věnoval těžce nemocné manželce² až do jejího skonu.

Bylo mu 69 let a měl intenzivní pocit, že získal mnoho poznatků a zkušeností, týkajících se jazyka a jeho užívání, ale zároveň sebekriticky vnímal léta téměř naprosté izolace od vědeckého života. Proto s nadšením uvítal možnost recenzovat tři svazky Souborného díla svého učitele profesora Skaličky, což mu umožnilo poprvé poznat Skaličkův odkaz jako celek (publikace 2005a-b, 2006). Zároveň se vrátil k sociolinguvistickým studiím v semináři docenta Nekvapila na FF UK a začátkem ledna 2004 přednesl svou první přednášku v Pražském lingvistickém kroužku (PLK).

První šokující zážitek³ v PLK mu připravil jeho jmenovec badatel Ivo Budil. Pak přišla další nepřijemná zjištění o povrchním přejímání myšlenek ze světového bohatství etnologické literatury. Bylo mu jasné, že ho čeká mnoho práce mj. také proto, aby pochopil, kam se po sametové revoluci posunuly disciplíny, do nichž svým studiem přispíval. A tak jak činil po celý svůj život, pustil se po těchto zkušenostech do nové výzvy. Rozepsal populární knihu o jazyce, jakýsi souhrn svých zkušeností z multilingvní výchovy. Zároveň byl za lingvistický tým doc. Nekvapila poslán do Bruselu na přípravnou schůzku evropského mezinárodního projektu výzkumu vícejazyčnosti, navrhovaného prof. Peterem Neldem. Začal se angažovat v projektu *jazyk a ekonomika* tím, že sledoval vztahy jazyka a ekonomiky u vietnamské komunity v České republice. Tato společná práce kolektivů z devíti evropských univerzit trvala do května 2010 s několika sympozii na universitách v Bolzanu,

2 PhDr. Zdeňka Vasiljevová (2. 7. 1935–23. 3. 2004) byla přední českou odbornicí na dějiny Japonska, mj. autorkou *Dějin Japonska* (Praha 1986), četných prací o novodobých dějinách Japonska, o dějinách česko-japonských styků a o odkazu česko-německého jazykovědce a filipinisty Ferdinanda Blumentritta.

3 Do svých zápisků si Ivo Vasiljev poznamenal: „*Přednášel host ze Západočeské univerzity v Plzni, etnolog docent Ivo Budil. Chrlil slova a věty rychle a suverénně. Evidentně nastudoval některé americké kompendium kulturní antropologie. Tématem jeho přednášky bylo vše o pojmu a funkcích znaku. Jeho projev byl natolik suverénní, že bylo patrné, že si vůbec neuvědomuje, že komu na tomto fóru promlouvá... Říkal jsem si: To má být nová etapa naší vědy? Vždyť tak nějak to muselo vypadat na začátku padesátých let, když mladí nadšenci propagovali učení sovětského akademika Marra, potírajíce strukturalismus. To mě vnitřně pobouřilo. Když přednášející skončil a nikdo se nehlásil o slovo, zvedl jsem ruku a položil přednášejícímu otázku na téma, které na tomto fóru mělo být nade vši pochybnost prvořadé, ale o němž se referent kupodivu nezminil: Co soudíte o arbitrárnosti jazykového znaku? A světe zbož se: Referent opáčil: Co je to? Mou duši popadlo bujně veselí a zároveň hrozný smutek a možná stud: Arbitrárnost znaku patří k elementárním lingvistickým záležitostem popsáním v slavném Kursu obecné lingvistiky Ferdinanda de Saussure, ale pak jsem si řekl, že tu jsou povolnější odborníci, kteří mu to vysvětlí! Snad, někdy se podaří...*“

v Southamptonu a Szegedu včetně seminářů pro doktorandy na FF UK a publikace v prestižním nakladatelství de Gruyters (2012a).

V roce 2012 se Ivo Vasiljev rozhodl, že ve spolupráci s vietnamským učitelem, překladatelem a tlumočnickem ing. Nguyen Quyet Tienem vytvoří *Velký učební česko-vietnamský slovník* přibližně o 80 tisících heslech s četnými příklady užití slov. Slovník by měl posloužit především vietnamské komunitě v České republice jako nezbytná pomůcka k vyššímu stupni integrace této komunity do majoritní společnosti. Vyšly již první dva díly v rozsahu 634 a 693 stran (publikace 2013d, 2014b). Zkušenosti z práce na slovnících zaujaly lingvisty z Kenyattovy univerzity v Nairobi, kteří Iva Vasiljeva v březnu roku 2014 pozvali k přednášce o zpracování slovníků pro multilingvní společnosti afrického typu.

Jak je patrné z přiložené bibliografie, podílel se Ivo Vasiljev zároveň na studiích českých romanistů o dědictví pražské jazykovědné školy a na teoretických otázkách jazykovědy, které ho poutají od chvíle, kdy si uvědomil, že má možnost zblízka nahlížet do mechanismu jazykových typů. Proto se též kriticky zajímá o učení Noama Chomského ve věci univerzální gramatiky. Považoval tudíž v této souvislosti za významné setkat se s profesorem Chomským při jeho návštěvě v Praze v červnu 2014.

K mimořádné vědecké aktivitě, za níž byl ve Vietnamu vyznamenán prestižní cenou,⁴ přejeme Ivo Vasiljevovi mnoho dalších úspěchů a především pevné zdraví.

Ivo Vasiljev – odborné publikace a vybrané recenze a zprávy

1960

a. *Pultr, A: Lehrbuch der koreanischen Sprache. Berlin 1958.* Archiv orientální 28, 1960, s. 508–510 (recenze).

b. *K voprosu o količestve glasnogo v sovremennom korejskom jazyke.* Archiv orientální 28, 1960, s. 368–398.

1961

O výchově mladých orientalistů. Zprávy Československé společnosti orientalistické při ČSAV. Sborník referátů z IV. vědecké orientalistické konference. [Praha] 1961, s. 14–19.

---

4 V roce 2011 mu jako čtvrtému cizinci (po odbornících z Japonska a Francie a zároveň se spisovatelem a překladatelem z USA) byla udělena Cena Phan Chu Trinhovy nadace ve Vietnamu za zásluhy ve vietnamistice.

1962

Les ouvrages des savants soviétiques sur la langue vietnamienne. Archiv orientální 30, 1962, s. 331–342 (recenze).

1963

Vztah jazyka a společnosti (Studium vztahu jazyka a společnosti v současných zemích Asie a Afriky. Teze zásadního programového referátu na VI. orientalistické konferenci, přednesené 24. 4. 1963). Zprávy Československé společnosti orientalistické při ČSAV 4, 1963, č. 2, s. 29–35 (spolu s V. Černým, L. Hřebíčkem, V. Miltnerem, J. V. Neustupným a P. Zimou).

1964

- a. *Príspevky ke studiu sinovietnamské slovní zásoby.* Kandidátská práce – rkp. Praha 1964.
- b. *Pozadí státního převratu v jižním Vietnamu 1. 11. 1963.* Informační bulletin Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii. Praha 1964.

1965

Hlavní rysy politického vývoje ve Vietnamu po druhé světové válce. In: Vietnam. Vojenské politické informační středisko čs. armády. Praha 1965, s. 5–86.

1966

Some thoughts on the solution for Vietnam. In: International Confederation for Disarmament and Peace (ICDP) – International Conference in Höchst. Documents. (česky: Minulost a přítomnost vietnamského problému). Mezinárodní vztahy 1966, č. 4, s. 33–38 (text též na www.mezinarodnivztahy.com).

1967

Vietnam: Anatomy of the Conflict. In: World Conference on Vietnam, Stockholm July. 6–9, 1967 Documents. Stockholm 1967, s. 10.

1969

- a. *Le lexique international dans les langues de l' Extrême Orient.* Archiv orientální 37, 1969, s. 589–596.
- b. *K typologické charakteristice slova.* Slovo a slovesnost 30, 1969, s. 250–257.

1979

Karow, O. Vietnamesisch – Deutsches Wörterbuch. Orientalistische Literaturzeitung 74, 1979, s. 596–599 (recenze).

1985

a. *K pokusům československé buržoazie o směrování vystěhovalectví do mimoevropských zemí.* In: Slováci v zahraničí 11, 1985, s. 84–108.

b. *K charakteristice československé vystěhovecké politiky mezi dvěma světovými válkami.* Český lid 72, 1985, s. 71–80, 149–157 (spolu se S. Broučkem).

1986

- a. *Vietnamští pracující ve vědomí naší společnosti.* In: *Etnické procesy* 4, Praha 1986, s. 153–164.
- b. *K metodice popisu a klasifikace norem chování v interetnické komunikaci.* Národopisný věstník československý III (45), 1986, s. 61–67.
- c. *Vystěhovalectví Čechů a Slováků do Latinské Ameriky před druhou světovou válkou.* Český lid, 1986, s. 239–243 a 8 stran fotografické přílohy.
- d. *K možnostem aktivního česko-slovenského bilingvismu.* In: *Češi na Slovensku. Sborník referátů ze semináře, konaného 22. 5. 1986 v Domě slovenské kultury Praha, část 1.* Praha. Zpravodaj KSVIEF č. 7, 1986, s. 79–109.
- e. *Pokusy o směřování vystěhovalectví do kolonií v meziválečné ČSR.* In: *Češi v cizině* 1., Praha 1986, s. 102–110.
- f. *Về vấn đề chuẩn mực ứng xử (K otázce norem chování).* *Tạp chí dân tộc học* (Etnografie – časopis Ústavu pro etnografii v Hanoji), 1986.

1987

- a. *Slovník etnických procesů (nástin koncepce).* Český lid 74, 1987, s. 3–10. (spolu s S. Broučkem, V. Hubingerem a L. Skružným).
- b. *Mluvit s dětmi mateřštinou.* In: *Desať roků činnosti Klubu slovenskej kultúry v Prahe 1977–1987.* Praha 1987, s. 43–48.

1988

- a. *Etnikum, etnické společenství, etnická skupina.* Český lid 75, 1988, s. 169–171.
- b. *K snahám české buržoazie o získání kolonií v době buržoazní ČSR.* In: *Češi v cizině* 3., Praha 1988, s. 139–192.
- c. *Ke vztahu jazyka a kultury.* In: *Linguistica XVII/2. Funkční lingvistika a dialektika.* Praha 1988, s. 262–282.
- d. *K typologii etnických procesů.* Český lid 75, 1988, s. 231–233 (spolu se S. Broučkem).
- e. *Chloupek, J., Nekvapil J. (eds). Reader in Czech Sociolinguistics.* Český lid 75, 1988, s. 248–249.
- f. *K teoretickým základům etnicity.* In: *Přípravné materiály k Slovníku etnických procesů 2.* Praha 1988, s. 5–27 (spolu se S. Broučkem).
- g. *Jazyk, Etnické vědomí, Komunikace, Jazyková politika, Jazyková situace.* In: *Přípravné materiály k Slovníku etnických procesů 2.*, Praha 1988, s. 38–44, 56–62, 106–110, 130–134, 150–155.
- h. *Etnicita, Kultura.* In: *Přípravné materiály k Slovníku etnických procesů 2,* Praha 1988, s. 31–36, 46–53 (spolu se S. Broučkem).
- i. *Přípravné materiály k Slovníku etnických procesů 2 (I, II).* Praha 1988, 192 s. (eds. spolu se S. Broučkem).
- j. *K problému adaptace vietnamských pracujících v naší společnosti – normy zdvořilého chování.* In: *Zpravodaj KSVIEF č. 9.* Praha 1988, s. 50–71.

k. *Věc các đơn vị cơ sở của ngôn ngữ (O základních jednotkách jazyka)*. *Ngôn ngữ* (Jazyk – časopis Ústavu pro jazykovědu, Hanoj), č. 1, 1988, s. 11–15, 53.

1989

a. *Elementární jednotky jazyka*. *Jazykovědné aktuality* XXVI, 1989, č. 1 a 2, s. 39–42.

b. *K jazykové politice protireformace*. *Český lid* 76, 1989, s. 172–179.

c. *Góp phân phân loại các loại hình quá trình tộc người (K typologii etnických procesů)*. *Tap chí dân tộc học (Etnografie – časopis Ústavu pro etnografii v Hanoji)*, č. 1, 1989, s. 82–86 (spolu se S. Broučkem).

d. *Ju. Ja. Plam (ed). Bibliografija lingvističeskich rabot po jazykam Jugovostočnoj Azii. Moskva 1988*. In: *Asian and African Studies*. Bratislava – London 1989.

1990

a. *Působení vietnamských pracujících v Československu v celkovém kontextu vzájemných hospodářských vztahů a stavu ekonomiky VSR*. In: *Československo-vietnamský ekonomický seminář (červen 1989)*. Sborník materiálů. Praha 1990, s. 50–59.

b. *Migration and Ethnicity* (omylem redakce publikováno pod názvem *Language and Ethnicity*). *Innovation: the European Journal of Social Science Research*, vol. 3, 1990, s. 393–397.

c. *Language System and Language Type*. In: *Theoretical Problems of African and Asian Languages. Proceedings from the International Symposium (Liblice 22–26th January 1990)*. Part 3. Prague 1990, s. 546–557.

d. *Profesor Vladimír Skalička osmdesátiletý*. *Český lid* 77, 1990, č. 1, s. 54–55.

e. *Mezinárodní ročenka pro evropskou sociolingvistiku*. *Slovo a slovesnost* LI, 1990, s. 75–78 (spolu s J. Nekvapilem; recenze).

f. *K otázce norem chování v interetnické komunikaci*. In: *Studie z obecné etnografie / I*. Praha 1990, s. 136–152.

g. *Mezinárodní sympozium Teoretické problémy jazyků Asie a Afriky*. *Český lid* 77, 1990, s. 247–248.

1991

a. *Za akademikem J. V. Bromlejem*. *Český lid* 78, 1991, s. 62–63.

b. *Základní pojmy etnické teorie*. *Český lid* 78, 1991, s. 237–257 (spolu. se S. Broučkem, J. Cveklem, V. Hubingerem, T. Grulichem, J. Kořalkou a Z. Uherkem).

1993

Tschechoslowakei (Ex-CS). In: *Mehrsprachigkeitskonzepte in den Schulen Europas*. *Sociolinguistica* 7. Tübingen, 1993, s. 49–57.

1995

Going International (A Sociolinguistic Approach). In: *Kongres bahasa Melayu sedunia*. *Kumpulan kertas kerja*, Jilid II. Kuala Lumpur 1995, s. 696–700.

1996

Paradoxes of Mahathirism. Archiv orientální 64, 1996, s. 281–282 (recenze).

1999

Za dědictvím starých Vietů. Praha 1999, 223 s.

2000

a. *First Languages in the Global Village: Thoughts on Human Development*. Journal of Language Teaching, Linguistics and Literature 6, 2000, s. 1–8.

b. *Niên đại tàu đắm cổ Cù Lao Chàm (On the date of the Cu Lao Cham wreck)*. In: Bảo tàng Lịch sử Việt Nam, Thông báo khoa học (Vědecká sdělení Muzea dějin Vietnamu). Hanoj, 2000, s. 15–27.

2003

The Disabled and their Organizations. The Emergence of New Paradigms. In: Kerkvliet B. J. T – Heng, R. H. K. – Koh, D. W. H.: *Getting Organized in Vietnam. Moving in and around the Socialist State*. Singapore 2003, s. 126–152.

2004

Za tajemstvím hoianského pokladu. Nový Orient 59, 2004, s. 36–40.

2005

a. *Vladimír Skalička: Souborné dílo, 1. díl, 1931–1950*. (eds. Čermák, F., Čermák, J., Čermák, P., Poeta, C.) Praha: Karolinum 2004, 464 s. Slovo a slovesnost 66, 2005, s. 48–52 (recenze).

b. *Vladimír Skalička: Souborné dílo, 2. díl, 1951–1963*. (eds. Čermák, F., Čermák, J., Čermák, P., Poeta, C. Praha: Karolinum) 2004, 450 s. Slovo a slovesnost 66, 2005, s. 194–199 (recenze).

c. *Český dělník mezi obránci Filipín*. Nový Orient 60, 2005, s. 55–57.

d. *Jak dál ve Vietnamu a s Vietnamem po 60 letech?* In: Tlučhoř, J. (ed.): *Dálný východ a jihovýchodní Asie – příležitost nebo ohrožení?* Plzeň – Cheb 2005, s. 64–69.

2006

a. *Vladimír Skalička: Souborné dílo, 3. díl (1964–1994). Dodatky, bibliografie*. (eds. Čermák, F., Čermák, J., Čermák, P., Poeta, C.) Praha 2006, 477 s. Slovo a slovesnost 67, 2006, s. 283–286.

b. *Co bychom měli vědět o vietnamštině* (s. 49–55); *Hodnoty současné vietnamské společnosti* (s. 67–82); *Dynamika národních tradic a vlivů nového prostředí v životě vietnamské komunity v České republice* (s. 118–125). In: Kocourek, J. a Pechová, E. (eds.): *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Praha 2006.

c. *Ke strategii výuky jazyka, založené na komunikativním principu (na modelovém případě učebnice základů českého jazyka pro Vietnamce)*. In: Jaklová, A. (ed.): *Komunikace – styl – text*. Sborník z mezinárodní lingvistické konference. České Budějovice 20.–22. září 2005. České Budějovice 2006, s. 237–240.

- d. *Vietnam – prioritní země české rozvojové spolupráce*. In: Bejček, J.: Rozvojové fórum 2005. Sborník z cyklu veřejných diskusí Asociace pro mezinárodní otázky. Praha, 2006, s. 56–58.
- e. *Český jazyk z pohledu cizince a možné strategie vyučování*. In: Šebesta, K. – Hájková, E. (ed.): Didaktické studie III. Čeština jako cizí jazyk. Praha 2006, s. 68–76.
- f. *Český učitel a vietnamští studenti v utkání s češtinou*. In: Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2005–2006. Praha 2006, s. 145–152.

2007

- a. *Jaroslav Popela: Skaličková jazyková typologie*. Slovo a slovesnost 68, 2007, s. 130–132 (recenze).
- b. *Gramatika, pragmatika, komunikace*. In: Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2006–2007. Praha 2007, s. 65–77.

2008

- a. *Různost jazyků a její interpretace v dile profesora Skaličky (studie z moderních dějin české lingvistiky)*. Slovo a slovesnost 69, 2008, č. 1–2, s. 99–109.
- b. *Jazyk jako předmět nabídky a poptávky*. In: Jaklová, A. (ed.): Člověk – jazyk – text. Sborník z mezinárodní lingvistické konference konané u příležitosti životního jubilea prof. PhDr. Jiřího Kořenského, DrSc., České Budějovice 18.–22. září 2007. České Budějovice, s. 173–176.
- c. *Jeroen Darquennes (ed.): Contact Linguistics and Language Minorities – Kontaktlinguistik und Sprachminderheiten – Linguistique de Contact et Minorités Linguistiques. Plurilingua XXX. St. Augustin: Asgard 2007, VII + 189 s.* Slovo a slovesnost 69, 2008, s. 293–299 (spolu s J. Nekvapilem, recenze).
- d. *LINEE – sociolingvistický projekt 6. rámcového programu EU (jak funguje výzkum v rámci tzv. Network of Excellence a jaké jsou s ním zkušenosti)*. Jazykovědné aktuality XLV, 2008, č. 3 a 4, s. 111–131 (spolu s J. Nekvapilem, V. Dovalilem, T. Sherman a M. Slobodou).

2009

- a. *Jazyková různost jako konstitutivní rys jazyka*. Slovo a slovesnost 70, 2009, s. 3–22.
- b. *Monica Heller: Linguistic Minorities and Modernity. A Sociolinguistic Ethnography. Second Edition. London – New York: Continuum, 2006, XI, 233 s.* Slovo a slovesnost 70, 2009, s. 49–56 (recenze).
- c. *The Type of Vietnamese*. In: Vykypěl, B. – Boček, V. (eds.): Recherches fonctionnelles et structurales 2009. München 2009, s. 65–100.
- d. *Obraz Asie v internetových chatech*. In: Marečková, Z. – Šedinová, J. (eds): Sborník konference „Mimoevropské země – výchova pro 21. století“ uspořádané Kontinenty – Sdružením pro spolupráci se zeměmi Afriky, Asie a Latinské Ameriky v Praze 27. listopadu 2006. Praha 2009, s. 3–20.
- e. *Egynyelvű vietnami tanuló cseh általános iskolában. (Az adaptálódási folyamat nyelvi aspektusai)*. In: Lanstyák, I. – Menyhart, J. – Szabó Mihály, G. (eds.): Tanulmányok a kétnyelvűségéről V. Dunaszerdahely 2009, s. 98–124 (resumé v českém jazyce: Monolingvní vietnamský žák v české základní škole. Jazykové aspekty adaptačního procesu).

2010

- a. *Vietnamština – jazyk na protipólu*. Praha 2010.
- b. *Čeština a vietnamština v bilingvním mozku*. *Češtinář* 20, 2009–2010, č. 3, s. 65–79.
- c. *Jazyková různost v současné teorii a praxi*. Časopis pro moderní filologii 92, 2010, č. 1–2, s. 112–120.
- d. *Jazyková situace vietnamské komunity v České republice*. In: Barešová, I. (ed.): *Současná problematika východoasijských menšin v České republice*. Olomouc 2010, s. 20–29.
- e. *Le supplétivisme – phénomène du centre ou de la périphérie? Etude typologique*. In: Radimský, J. (ed.): *Écho des études romanes*. Vol. VI. České Budějovice 2010, s. 109–116.
- f. *“Linguistic landscapes” versus economic participation in multilingual cities*. In: Hülm-bauer, C. – Vetter, E. – Böbringer, H. (Hrsg.): *Mehrsprachigkeit aus der Perspektive zweier EU-Projekte, DYLAN meets LINEE*. Frankfurt am Main 2010, s. 97–112 (spolu s D. Dorner).
- g. *Život s pěti typy jazyka*. Studie z aplikované lingvistiky 2010/2, s. 167–170.
- h. *Language use and opportunities for economic migrants in Europe: policy and practice*. *European Journal of Language Policy* 2, 2010, s. 206–228 (spolu s A. M. Hilmarsson-Dunn, J. Beswick, K. Ille, M. Jernej a M. Slobodou).
- i. *Jiří Nekvapil, Tamah Sherman (eds). Language Management in Contact Situations. Perspectives from Three Continents. Frankfurt am Main: Peter Lang 2009, 257 pp.* *Archiv Orientální* 78, 2010, s. 457–460 (recenze).

2011

- a. *Radim Sova. Unfashionable Studies on Noam Chomsky and Petr Sgall. München: Lincom Europa (Travaux linguistiques de Brno, 1)*. Slovo a slovesnost 72, 2011, s. 56–61 (recenze).
- b. *Việt Nam trong trí óc và trái tim*. In: *Diễn từ nhận giải quỹ văn hoá Phan Châu Trinh (2007–2010)* (Vietnam v mozku a srdci). In: Hào, Ch. (ed.): *Akceptační projevy při udělení cen Phan Chau Trinhova kulturního fondu*. Hanoj 2011, s. 159–176.
- c. *Khái niệm „hạnh phúc“ trên phương diện xã hội và cá nhân*. (Pojem „štěstí“ po stránce společenské a stránce individuální). Hanoi 2011.
- d. *Život s více jazyky – Jazyková autobiografie*. Praha 2011, 314 s.

2012

- a. *Markets, Know-how, Flexibility and Language Management: The Case of the Vietnamese migrant community in Czech Republic*. In: Studer, P. – Werlen, I. – de Gruyter, M. (eds.): *Linguistic Diversity in Europe. Current trends and Discourses. Series: Contributions to Sociology of Language (CSL)* 97, 2012, p. 311–338 (spolu s J. Nekvapilem).
- b. *La perspective fonctionnelle de la phrase et la typologie*. *Écho des études romanes* VIII, 2012, s. 143–150.
- c. *Vietnam: historie, tradice, školství*. In: *Jaká je škola u mě doma*. Praha 2012, s. 145–148.
- d. *Pavel Novák: Lingvistika a jazyková realita. Výbor z díla. Eds. Křivan, J., Januška, J. a Chromý, J. Praha: Akropolis 2010*. Slovo a slovesnost 73, 2012, s. 217–220 (recenze).

2013

- a. *O Životě s více jazyky*. In: *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ)*. Praha 2013.

- b. *Quelques réflexions sur la base théorique de la perspective fonctionnelle de la phrase. – Perspective fonctionnelle de la phrase: du Cercle linguistique de Prague à la Linguistique textuelle.* *Verbum* 35, 2013, 1–2, s. 59–65.
- c. *Dialektika označujícího a označovaného v procesu komunikace a osvojování jazyka.* In: Žigo, P. (ed.): *Slovo a tvar v štruktúre a v komunikácii.* Bratislava 2013, s. 251–258.
- d. *Velký česko-vietnamský učební slovník. D. 1, A–G.* Sokolov 2013 (spolu s Nguyễn Quyếť Tiếnem).
- e. *František Daneš: Kultura a struktura českého jazyka. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum 2009, 512 s.* *Slovo a slovesnost* 74, 2013, s. 67–72 (recenze).
- f. *Druhá konference o multilingvismu v Dubrovniku.* *Slovo a slovesnost* 74, 2013, s. 155–160.
- g. *What can etymology do for a better understanding of the Vietnamese language.* In: *Etymology: An Old Discipline in New Contexts.* Praha 2013, s. 67–74.

2014

- a. *Velký učební česko-vietnamský slovník. D. 2, H–konik.* Praha 2014 (spolu s Nguyễn Quyếť Tiếnem).
- b. *O některých základních problémech jazykové struktury.* In: Orgoňová, O. – Muziková, K. – Popovičová Sedláčková, Z. (eds): *Jazyk a jazykoveda v interpretácii.* Bratislava 2014, s. 140–145.

Stanislav Brouček
EÚ AV ČR, v. v. i., Praha

Kytička Aleně Kalinové

Jak ten čas rychle letí, si uvědomujeme nejen s postupujícím věkem, ale i s rostoucím životním chvatem čím dál více. Časový posun v životě lidském se připomíná častějšími oslovenými k příspěvní do jubilejních sborníků nejen našim učitelům a starším kolegům, ale už i spolužákům. V tomto případě mě obzvláště těší, že mi byla nabídnuta velmi příjemná možnost písemné gratulace kamarádce Aleně Kalinové. Už od školy máme s jubilantkou leccos společného, a to nejen několik desetiletí působení v jedné instituci. Ano, opravdu, naše kamarádství se počítá už na desetiletí. Ačkoli každá z jiného kraje, sešly jsme se společně v jednom ročníku v roce 1975 na Filozofické fakultě tehdejší UJEP (dnes Masarykova univerzita) a přestože jsme se potkávaly jen na tzv. společenskovědném základě (ani nemusím připomínat svým vrstevníkům, že šlo o dějiny dělnického hnutí a marxistickou filozofii), nějak jsme o sobě věděly. V 80. letech nastala pro nás obě v Moravském muzeu veselá mládežnická éra, kterou organizovala většinou tehdejší právnička Zuzana Malaniková za účasti muzejní „omladiny“ – numismatika Tomáše Krejčíka, botanika a zoologů Karla a Helenky Sutorových, algoložky Olgy Skácelové, lingvistky Pavly

Alena Kalinová. 2015. Foto S. Doleželová.

kroky směřovaly samozřejmě do Brna za dalším studiem. Bylo nasnadě, že v intelektuálně laděné rodině zamíří dál; zatímco temperamentnější a extrovertnější mladší sestra Eva zvolila umělecký směr, klidnější a vážnější Alena si vybrala filozofickou fakultu, obor etnografie a dějiny umění. S důkladností sobě vlastní bylo její studium v obou zvolených předmětech natolik dobré, že ačkoli vypracovala diplomovou práci původně na etnografii (*Keramická továrna v Olomučanech u Blanska*), necelý rok poté mohla dokončit též druhý obor, dějiny umění jako diplomový zdokonalením své ročníkové seminární práce (*K stovebnímu vývoji kláštera Porta coeli v Předklášteří u Tišnova*). Najít zaměstnání s touto aprobační nebylo jednoduché, ale podařilo se. Hned v roce 1979 nastoupila na zástup po dobu mateřské dovolené do oddělení architektury Muzea města Brna, jejím osudem se však stalo Moravské zemské muzeum, kde pracuje na Etnografickém ústavu od poloviny roku 1981 jako kurátorka sbírek keramiky, maleb na skle, plastiky, malby a skla. Jak šťastná to byla volba (či spíše shoda okolností?), se potvrzuje do dnešních dnů. Tato pracovní náplň totiž přesně vyhovovala jejímu studijnímu a badatelskému záběru, ale v 80. letech skýtala možnosti k dalšímu vzdělávání, a toho Alena ráda a plně využívala. Jako muzejnice tělem i duší absolvovala v letech 1984–1988 postgraduální čtyřleté studium muzeologie opět na FF v Brně a téma její závěrečné práce (*Sběratelství lidového umění a sbírka lidové keramiky v etnografickém oddělení Moravského muzea*) už předznamenalo, kam se její odborné kroky budou dále ubírat. V roce 1987 nastoupila

Fuchsové-Seitlové, historiků Slávka Brodessera a Jirky Mikulky, houbaře Vládi Antonína, geologa Jarďy Říhy, paleontologa Luďka Seitla .... To byly výlety za hranice všedních dnů po vlastech moravských, ale i do povolené ciziny – Německé demokratické republiky! Ani v letech porevolučních, která pro Alenu znamenala hlavně zaměření na rodinný život, jsme jí nedali pokoj a navštěvovali ji při různých příležitostech i doma. Po roce 2000 jsme už opravdu odrostli dětským muzejním střevicům a začala práce naplno, která omezila naše řady, naše hrátky, nikoliv však naše dobré vztahy..., ba naopak.

Ale abych začala od začátku.

Alena se narodila v den tříkrálový roku 1955 v Olomučanech u Blanska; absolvovala blanenské gymnázium a její

na brněnské katedře etnografie externí vědeckou aspiranturu, kterou se jí bohužel před samým odevzdáním práce vinou legislativních, byrokratických a administrativních změn ve vysokém školství nepodařilo dokončit. Ale 90. léta byla pro Alenu „úspěšná“ jinak, a to zejména v rodinném životě: hravě zvládla dvě téměř po sobě jdoucí mateřské dovolené. Jak lze lehce ověřit v příložené bibliografii, udržovala se odborně na výši, i tehdy vydatně publikovala a její příspěvky možno najít v téměř každém ročníku muzejního časopisu *Folia ethnographica*, ale též jinde. Nové tisíciletí ji zastihlo opět v plném pracovním nasazení na etnografickém oddělení MZM.

Aleniny „buňky“ pro vědeckou práci se projevují v její bohaté bibliografii, a to po všech stránkách – výběrem témat, analytickými i syntetickými schopnostmi, to vše podkresleno čtivým přehledným literárním stylem.

Já sama jako oborový laik (maximálně národopisec – amatér a příznivec působící v příbuzném společenskovědním oboru, který si dovoluje toto shrnutí jen u vědomí jubilančiny shovívavosti) vidím v Alenině publikační činnosti tematicky tři výrazné okruhy. Počátky sběratelství a badatelského zájmu o lidovou keramiku zejména v brněnském regionu a významné osobnosti moravského národopisu (Mادلenka Wanklová, František Kretz, Antonín Václavík, František Pospíšil) je široká oblast dějin etnografického bádání, které je naší jubilance více než blízké. Druhým uceleným badatelským tématem, vycházejícím z muzejního sbírkového fondu, jsou lidové obrázky na skle. Zde je hmatatelným výsledkem její katalogová monografie *Lidové podmalby na skle*, uvádějící ve známost početnou a hodnotnou sbírku v EÚ MZM. O Aleniných kvalitách v tomto směru svědčí její žádaná účast na mezinárodních setkáních odborníků na podmalby (v rakouském Sandlu, německém Riedlingen a Würzburgu) a aktivní kontakty s předními evropskými specialisty a sběrateli. Okrajovými tématy se však pro ni nestala ani zanikající lidová řemesla a ikonografická problematika (pozdně středověký kachel z Blučiny, mariánský kult ve zlidovělém umění – vranovská madona).

Nejvíce jí ale už od studentských let k srdci přirostla lidová keramika, třetí pole její vědecké práce. Zahájila svá bádání v podstatě už diplomovou prací o olomučanské keramické továrně, jak také jinak, vždyť jde o „rodnou hroudu“, jak sama říká. V posledních několika letech se obrací čím dál častěji k habánskému hrnčířství. Postupně nabyla hluboké znalosti o těchto fondech nejen u nás, ale v celé střední Evropě. Svou účastí na mezinárodních konferencích o středověké a novověké keramice (jmenujme např. Görlitz, Mautern, Karlsruhe či Mayen) nejen že rozšiřuje povědomí o našich cenných fondech právě na tomto zahraničním fóru, ale hlavně získává solidní evropský přehled v dané problematice a mezinárodně uznávané vědecké renomé. Badatelská práce se v nové době neobejde bez podílu na grantových úkolech, kterých už Alena řešila několik (Vesna, institucionální záměr, VO MZM) a také díky tomu mohla pokračovat ve svém studiu keramiky na evropské úrovni. Stala se tak přední odbornicí na habánskou fajáns u nás.

Že svůj odborný zájem jubilatka věnuje celé škále svých sbírek, je na první pohled patrné a také veřejnosti nejvíce na očích z její výstavní činnosti, na níž se v Etnografickém ústavu podílí od 80. let. Zmiňme jen některé, např. výstavu v Mramorových sálech MM *Kamnářská plastika* (listopad 1985–leden 1986), *Zanikající řemesla* (spolu s J. Blechou) v učebně EÚ MZM v letech 1985–1987, *Díla dovednosti. Skládanky v lahvích* (prosinec 2004–březen 2005) a hlavně *Dcerám českým... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870–1920* (spolu s L. Novákovou, konaná v roce 2007), *Malované nebe* (prosinec 2008–březen 2009) či *Ohlasy cyrilometodějské tradice v lidové kultuře* v letech 2013–2014).

Alenin vztah k prezentaci oboru se neprojevuje pouze její činností výstavní, ale také hojnými přednáškami pro studenty (SUŠ Brno) i laickou veřejnost a bohatou součinností s médii (rozhlasové a televizní relace, odborná spolupráce na pořadu Kalendář v ČT Brno v roce 1994). Její četné vědecké přednášky na různá témata o lidovém umění, keramice a malbách na skle na Filozofické a Pedagogické fakultě MU Brno, v Moravském zemském muzeu, v Diecézním muzeu i v Moravské galerii jsou už určeny vysokoškolským studentům a zasvěcenějšímu posluchačstvu. O jejích odborných kvalitách svědčí také zastoupení v nejrůznějších oborových komisích dříve i nyní, např. v komisi pro nákup předmětů lidové umělecké výroby z prostředků MK ČSR, ve výboru Národopisné společnosti československé při AV ČR, ve výboru etnografické sekce AMG, v nákupní komisi národopisného oddělení NM v Praze či samozřejmě v nákupní komisi MZM. Bez ní by se neobešlo ani oborové vzdělávání na brněnských odborných a vysokých školách: od roku 2000 vyučuje dějinám keramického řemesla na Vyšší odborné škole restaurátorské v Brně a výběrovými přednáškami na „svá“ témata se příležitostně podílí na výuce studentů Ústavu evropské etnologie FF MU.

Tento lapidární výčet jubilatčinych aktivit ukazuje, jak všestranná muzejnice je. Není parkety, kde by měla nějaké „resty“, vše splněno, dotaženo. Je zářným příkladem odborníka na slovo vzatého, jehož jméno nezaniká v hluku titulů, ale tím výrazněji její jméno v odborných kruzích zní.

Dovolím si však obrátit pozornost k jiným než pracovním stránkám její osobnosti (kde nejsem úplně doma) – právě proto, že se známe tak dlouho. Nicméně moje nestrannost je zkreslena obdivem, který k ní chovám jako ke člověku, který toho dosud v životě stihl velmi mnoho, řekla bych – všechno, co se dalo. Má „pohodovou“ rodinu se vstřícným manželem a samostatnými odrostlými dětmi, a tedy klidné domácí zázemí, tu již zmiňovanou „rodnou hroudu“ olomučanskou s bytelným renovovaným domem a krásnou, vlastnoručně udržovanou zahradou v malebném prostředí Moravského krasu. Takže nezbývá, než upřímně závidět... ovšem u vědomí toho, že na všem má velkou vlastní zásluhu. K tomu jí pomáhaly v tomto směru potřebné a užitečné vlastnosti, jako důslednost, píle a důkladnost, uvážlivost, spolehlivost a zodpovědnost a navíc skromnost, které si zachovala i v dnešní hektické době, kdy se na tyto povahové rysy neklade velký důraz.

Takže, milá Ali, všichni, co Tě známe, Ti přejeme k významnému kulatému jubileu hodně zdraví, pracovního elánu, více klidu na práci a také trochu více domácího ocenění než dosud. Máš totiž před sebou ještě ta nejlepší léta – na život, na práci, která těší, na vše... Věřím, ne, jsem o tom přesvědčena, že si je teprve (třeba i společně) vychutnáme a že to nejskvělejší na nás ještě čeká.

Výběrová bibliografie PhDr. Aleny Kalinové

Olomučanská keramika a její místo v lidové kultuře.
Studie Muzea Kroměřížska 82 (1982), s. 89–92.

Výrobní profil keramické továrny v Olomučanech u Blanska.
Časopis Moravského muzea 67, 1982, vědy společenské, s. 230–250.

Keramická továrna v Olomučanech u Blanska a život v lidovém prostředí na přelomu 19. a 20. století.
Časopis Moravského muzea 68, 1983, vědy společenské, s. 271–281.

Počátky národopisného bádání a sbírka lidové keramiky v etnografickém oddělení Moravského muzea.
In: Sborník ze semináře Počátky vědeckého národopisu a studium českého a slovenského lidového umění. Olomouc, 17.–18. 5. 1983. Olomouc 1983, nestr.

Počátky národopisného studia lidového umění a sbírka keramiky v Moravském muzeu.
Časopis Moravského muzea 69, 1984, vědy společenské, s. 231–238.

K vývoji sbírky keramiky v Moravském muzeu.
Časopis Moravského muzea 70, 1985, vědy společenské, s. 269–274.

Tierplastiken auf Kachelöfen aus Mähren.
Volkskunst 8, 1985, č. 1, s. 30–34.

Kolekcja sztuki ludowej w Muzeum Moravskim w Brnie.
Práce i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łódzi. Seria Etnograficzna, Nr. 23, 1986 (1988), s. 169–176.

Poznámky k lidové kamnářské plastice z moravského území.
Folia ethnographica 21, 1987, s. 63–74.

Zeichen von Müllern auf volkstümlichen Fayencen in Mähren.
Volkskunst 10, 1987, č. 2, s. 41–43.

Sbírka lidových maleb na skle a lidového textilu z muzea v Jevíčku. Příspěvek k vývoji regionálního muzejnictví.

Folia ethnographica 22, 1988, s. 25–44.
(společně s L. Novákovou)

Pozdně středověký kachel z Blučiny. Příspěvek k studiu ikonografické problematiky lidového výtvarného umění.

Folia ethnographica 25, 1991, s. 5–9.

Doklad zlidovělé grafiky ve sbírkách Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

Folia ethnographica 28, 1994, s. 73–77.

Kult P. Marie Vranovské v lidovém umění.

Folia Ethnographica 29, 1995, s. 3–17.

Obraz kultu Panny Maria Vranovské v lidovém umění.

In: Tarcalová, L. (ed.): Světci v lidové tradici. Uherské Hradiště 1995, s. 119–128.

Národopisné příspěvky v periodikách Moravského zemského muzea v Brně.

Národopisný věstník XIII (55), 1996, s. 55–61.

Panna Maria Vranovská v lidovém umění.

In: Ludvíková, M. (ed.): Poutní místo Vranov. Vranov 1996, s. 106–124.

Příspěvek k studiu neprofesionální tvorby v současnosti. Sklář Antonín Hudák.

Folia ethnographica 30, 1996, s. 89–96.

Tovarna keramike v Olomučanih pri Blansku (Prispevek o umetnoobrtni keramiki na Moravskem).

In: Traditiones. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje 25. Ljubljana 1996, s. 199–210.

Lidová malba na skle na Kloboucku.

In: Kordiovský, E. (ed.): Klobouky u Brna. Město, dějiny, krajina a lidé. Brno 1998, s. 404–409.

Lidové obrázky na skle v Etnografickém ústavu moravského zemského muzea v Brně (Příspěvek k typologii).

Folia ethnographica 36–37, 2002–2003, s. 87–104.

Die Keramiksammlung im Stadtmuseum Hollabrunn. Die hutterischen Täufer und ihre Fayenceproduktion auf mährischem und slowakischem Gebiet.

In: Kalinová, A. – Fassbinder-Brückler, B. – Brückler, T.: Täufer-Hutterer-Habaner. Geschichte, Siedlungen, Keramik in Südmähren, Westslowakei und Niederösterreich. Hollabrunn 2004, s. 13–27, 47–64.

Keramika 20. století ve sbírce Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

Folia ethnographica 38, 2004, s. 123–135.

Spolupráce regionálních pracovníků se spolkem Vesna. František Kretz.
Národopisný věstník XXII (64), 2005, s. 67–74.

Ženský spolek Vesna a jeho místo v národopisném hnutí na konci 19. století.
In: Sborník konference „Přelom 19. a 20. století – období vzniku městských muzeí a jejich vývoj v 20. století“. Brno 2005, s. 149–152 (CD-ROM).

Kamnářská plastika. Příspěvek k studiu lidového kamnářství.
In: Křížová, A. – Válka, M. (eds.): Středověké a novověké zdroje tradiční kultury. Brno 2006, s. 167–183.

Svatební tradice v dokladech lidové keramiky.
Folia ethnographica 40, 2006, s. 47–54.

Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 1. sv. Biografická část.* Praha 2007.
Hesla: *Černoohorský Karel* (s. 39–40), *Dostál Josef (Joža)* (s. 45), *Chytil Josef* (s. 89), *Pajer Jiří* (s. 164–165), *Pospíšil Josef* (s. 179), *Scheufler Vladimír* (s. 193–195), *Šujan Vladimír* (s. 227), *Tvrdý Josef* (s. 234–235), *Večerková Eva* (s. 246–247).

Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2. sv. Věcná část A–N.* Praha 2007.
Hesla: *Etnografický ústav Moravského zemského muzea* (s. 191–192, spolu s nv), *fytomorfni motivy* (s. 224, spolu s rj), *kachel* (s. 343–344), *kamnářská plastika* (s. 352), *kamnářství* (s. 352–353), *knižní malba* (s. 371), *knižní vazba* (s. 371–372), *loutka* (s. 513–514), *malba na skle* (s. 525–526).

Brouček, S. – Jeřábek, R. (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 3. sv. Věcná část O–Ž.* Praha 2007.
Hesla: *skládanka v láhvi* (s. 902–903), *skleněná plastika* (s. 905), *srdce* (s. 958, spolu s rj), *strom života* (s. 974, spolu s rj), *střelecký terč* (s. 982–983), *vinařské sudy a lisy* (s. 1138), *votivní malba* (s. 1154), *výklenková a interiérová plastika* (s. 1164–1165), *vývěsní štít* (s. 1179), *závěsný obraz* (s. 1200), *zdobené sklo* (s. 1202–1203), *zoomorfni motivy* (s. 1220, spolu s rj).

Dcerám českým... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870–1920.
Brno 2007, 42 s.
Katalog ke stejnojmenné výstavě v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně.
(společně s L. Novákovou)

K sociální úloze brněnských ženských spolků (Vesna a Moravská ústřední útulna ženská do roku 1920).
Folia ethnographica 41, 2007, s. 69–83.

K výzkumu habánské keramiky v Moravském zemském muzeu před rokem 1945.
Národopisná revue 17, 2007, s. 182–187.

K situaci keramické výroby na Moravě v letech 1918–1945.
Folia ethnographica 42, 2008, s. 21–42.

Výřezávané dřevěné kříže na Boskovicku.
Folia ethnographica 43, 2008, s. 77–93.

Výzkum novokřtěnské (habánské) keramiky v Moravském zemském muzeu před rokem 1945.
In: Dvořáková, H. (ed.): Hanák na Pacifiku. Zapomenutá osobnost Františka Pospíšila. Brno 2008, s. 115–128.

Cechovní symbolika a pracovní motivy na keramice 17.–19. století ze sbírky Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně.
In: Alena Křížová (ed.): Ornament–oděv–šperk. Archaické prvky v lidové materiální kultuře. Brno 2009, s. 28–50.

Keramika brněnského měšťana v 17.–18. století.
In: Jana Svobodová (ed.): Baroko. Příběhy barokního Brna. Brno 2009, s. 121–137.

Kretzova sbírka keramiky v Moravském zemském muzeu v Brně.
In: Romana Habartová (ed.): František Kretz. Učitel, sběratel, národopisný buditel, novinář, hudebník. Uherské Hradiště 2009, s. 169–177.

Lidová výtvarná kultura.
In: Miroslav Válka (ed.): Vlastivěda Boskovicka. Lidová kultura a nářečí na Boskovicku. Sv. 2. Boskovice 2009, s. 179–194.

Malované nebe. Lidové obrazy na skle ze sbírky Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně.
Brno, 2009, 76 s.
Katalog ke stejnojmenné výstavě v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

Antonín Václavík a studium lidového malířství na skle.
In: Drápala, Daniel (ed.): Antonín Václavík a evropská etnologie. Kontexty doby a díla. Brno 2010, s. 53–60.

Die keramische Sammlung im Ethnographischen Institut des Mährischen Landesmuseums in Brno.
In: Keramische Begegnungen: Sachsen – Schlesien – Böhmen. Tagungsband des 42. Internationalen Symposiums Keramikforschung vom 21. bis zum 25. September 2009 in Görlitz (D). Raeren 2010, s. 107–118.

Keramika.

In: Kafka, L.: Dárek z poutí. Poutní a pouťové umění. Praha 2010, s. 177–185.

Lidová fajánsová plastika ze sbírky Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

Folia ethnographica 44, 2010, č. 2, s. 101–112.

Novokřtěníci a jejich fajánsová výroba.

In: Galuška, L. – Mitáček, J. – Novotná, L. (eds.): Poklady Moravy. Příběh jedné historické země. Brno 2010, s. 145–159.

Die ältesten Belege der Volksfayencen aus Mähren.

In: Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 27. Wien 2011, s. 242–247.

Drobná fajánsová plastika ve sbírce Moravského muzea v Brně.

In: Zborník z odborného seminára Slávnosť hlíny – Keramická Modra 2009, 2010. Modra 2011, s. 113–126.

Keramika z území Moravy ve sbírce Österreichisches Museum für Volkskunde ve Vídni.

In: Galuška, L. – Mitáček, J. (eds.): Stopy minulosti. Věda v Moravském zemském muzeu na prahu třetího tisíciletí. Brno 2011, s. 399–422.

Koutní hrnec jako doklad tradiční lidové keramiky.

In: Habáni a habánská keramika. Zborník z medzinárodného odborného seminára, konaného 3. septembra 2011 v Modre. Modra [2012], s. 38–47.

Lidová keramika s motivem révy vinné.

In: Vinařovo slovo zní... Víno a vinařství v českých zemích po roce 1800. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce 5. a 6. května 2010. Mělník 2011, s. 15–25.

Sbírka novokřtěnské (habánské) keramiky v Moravském zemském muzeu v Brně.

In: Habáni a habánská keramika. Zborník z medzinárodného odborného seminára, konaného 3. septembra 2011 v Modre. Modra [2012], s. 57–67.

Spolupráce Heřmana Landsfelda s Moravským muzeem v Brně.

In: Zborník z odborného seminára Slávnosť hlíny – Keramická Modra 2009, 2010. Modra 2011, s. 24–32.

Svérázový ornament a jeho uplatnění. Příspěvek ke studiu folklorismu 20. století.

Folia Ethnographica 45, 2011, č. 1, s. 101–118.

Figurale Ofenaufsätze aus Mähren.

In: Siebenmorgen, H. (ed.): Blick nach Westen. Keramik in Baden und Elsass. 45. Internationales Symposium des Arbeitskreises der Keramikforschung, Badisches Museum Karlsruhe 24.–28. 9. 2012. Karlsruhe 2013, s. 145–153.

Hrnčířský kurs v Hodoníně v roce 1914.

In: Petrakovičová, A. (ed.): 130 výročí Slovenskej ľudovej majoliky. Keramické učilišťa v strednej Európe. Zborník z medzinárodného odborného seminára, konaného 6. septembra 2013 v Modre v rámci Dní európskeho kultúrneho dedičstva. Modra 2013, s. 13–19, 56–63.

Odras kultu sv. Cyrila a sv. Metoděje v lidové výtvarné kultuře.

In: Junek, M. (ed). Cyrilometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení. Praha 2013, s. 223–250.

(společně s L. Kafkou)

Ohlasy cyrilometodějské tradice v lidové kultuře.

In: Mítáček, J. (ed.): Cyril a Metoděj – doba, život, dílo / Cyril and Methodius – Their Era, Lives and Work. Brno 2013, s. 133–143, 207–211.

Osobnosti spojené s Etnografickým ústavem MZM.

In: Pechová, J. (ed.): Lidová kultura v muzeu. Sbírky Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Brno 2013, s. 202–205.

Sbírka keramiky a zlidovělého umění.

In: Pechová, J. (ed.): Lidová kultura v muzeu. Sbírky Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Brno 2013, s. 62–87.

Zoomorfni motivy na lidové keramice.

In: Číhal, Petr (ed.): Zoomorfni tematika v lidové kultuře. Uherské Hradiště 2013, s. 276–285.

K stému výročí hrnčířského kurzu v Hodoníně.

Folia ethnographica 48, 2014, č. 1, s. 51–62.

Lidová výtvarná kultura.

In: Fišer, Z. (ed.): Dambořice. Zpět ke kořenům. Brno 2014, s. 251–258.

Lidové podmalby na skle. Sbírka Moravského zemského muzea. / Hinterglasbilder. Sammlung des Mährischen Landesmuseums / Reverse Painting on Glass. Collection of the Moravian Museum.

Brno, 2014, 311 s.

Zdeňka Měchurová

MZM Brno

Zpráva o činnosti České národopisné společnosti za volební období 2011–2014

Rok 2011, v němž započalo funkční období stávající exekutivy, otevřel České národopisné společnosti již třináctou dekádu její existence. Od roku 1891, kam je kladen počátek jejího působení v oblasti českého národopisu, prošla mnoha proměnami. Ačkoli dnes již není jediným a hlavním reprezentantem dění v oblasti etnologie a řadu činností, které zaštiťovala, v současnosti pokrývá hned několik samostatných institucí, zůstává i dnes vrcholným profesním sdružením českých etnologů. Že ČNS je respektovaným subjektem, svědčí mimo jiné i přizvání Společnosti k spoluorganizování konference o osobnosti Ludvíka Kunze, realizace dotazníkového výzkumu pro Ústav slavistiky Ostravské univerzity či žádost města Uherské Hradiště o stanovisko k jejich nominaci do Sítě kreativních měst UNESCO.

S dějinnými peripetie Společnosti v prvních sto dvaceti letech její existence se můžeme seznámit na stránkách publikace Víta Smrčky *Dějiny psané národopisem* vydané v roce 2011, na nás ovšem zůstává sumarizovat činnost České národopisné společnosti za uplynulá tři léta a především nasměrovat ji k další budoucnosti. Jedním z úkolů, které před valným shromážděním stojí, náleží změna stanov, které si vyžádal nový občanský zákoník. Dle jeho dikce se dosavadní občanské sdružení transformuje do podoby spolku, což se nově odrazí i v obohacení oficiálního názvu společnosti o zkratku z. s. (zapsaný spolek).

Vzhledem k tomu, že detailní informace obsahují výroční zprávy za jednotlivé kalendářní roky a že na tuto zprávu budou navazovat další příspěvky o dílčích aktivitách realizovaných v rámci naší Společnosti v letech 2011–2014, bude následující text obsahovat základní sumarizační údaje k jednotlivým aktivitám společnosti.

Exekutiva

Hlavní výbor (dále jen HV) ČNS zvolený v září 2011 na valném shromáždění (dále jen VS) v Opavě pracoval po celou dobu téměř v totožném složení: PhDr. Daniel Drápala, Ph.D. (předseda), PhDr. Petr Janeček, Ph.D., (místopředseda), Mgr. Jana Nosková, Ph.D. (vědecká tajemnice), PhDr. Helena Beránková (pokladní), Mgr. Václav Michalička (pověřenec pro styk s dopisovateli), Mgr. Eva Románková (pověřenec pro zahraniční styky), PhDr. Markéta Holubová, Ph.D., Mgr. Alexandra Zvonařová a PhDr. Vladimíra Jakouběová coby řadové členky HV. Na podzim 2013 na své členství v exekutivě rezignovala z důvodů pracovního vytížení jeho dlouholetá členka PhDr. Vladimíra Jakouběová. V souladu se stanovami byl na její místo ustaven první náhradník v osobě PhDr. Jana Blahůška, Ph.D., který se vzápětí aktivně zapojil do činnosti výkonného orgánu ČNS. Jednání HV se účastnil také předseda redakční rady Národopisného věstníku a emeritní předseda

společnosti doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D. Navzdory geografické roztržiténosti domovských institucí jednotlivých členů fungovala exekutiva po celé volební období i díky využití moderních komunikačních technologií bez výraznějších komplikací.

Výbor se pravidelně scházel čtyřikrát do roka, nejčastěji v Brně a v Praze, během funkčního období se uskutečnila také čtyři výjezdní zasedání HV – do Rožnova pod Radhoštěm, Příbora a v souvislosti s přípravou VS také dvakrát do Plzně. Ekonomickou agendu převzala v roce 2011 Ing. Olga Mazouchová, která spolupracovala s novou pokladní PhDr. Helenou Beránkovou.

Exekutiva byla usnesením předchozích VS pověřena několika úkoly, které se snažila vedle běžné činnosti zodpovědně naplňovat. Jednou z priorit se stala tvorba etického kodexu, stranou nezůstala ani spolupráce s dopisovateli, publikační aktivity a rozvíjení mezinárodních vazeb.

Ve své činnosti kontinuálně pokračovaly také obě komise naší Společnosti, které pořádaly pravidelná odborná setkání a z jejichž činnosti mimo jiné vzházejí i samostatné tiskoviny. Přestože v roce 2012 exekutiva akceptovala návrh na ustavení třetí odborné sekce ČNS – Komise pro experimentální etnografii, tato iniciativa nenašla dosud adekvátní odezvu, aby mohla být komise uvedena v plnohodnotný život.

Členská základna

K datu konání valného shromáždění měla 195 řádných členů a tři mimořádné. Stejně jako před třemi lety musím konstatovat pokles stavu členské základny. Snížení počtu individuálních členů není ovšem důsledek jejich výraznějšího odchodu z řad Společnosti. Vedle ukončení členství z důvodů odchodu některých členů mimo obor či do penze musel i v uplynulých třech letech HV několikrát přikročit ke zrušení členství osobám, které navzdory opakovaným výzvám neuhradily po dobu tří, čtyř i pěti let členské příspěvky, ač jim veškeré tiskoviny Společnosti byly pravidelně zasilány. Snížování členské základny průběžně utlumuje přijímání nových členů, nejčastěji studentů či absolventů pražské a brněnské etnologie či některých blízkých oborů (sociokulturní antropologie, muzeologie, historie). Přijímání absolventů do řad společnosti, stejně jako pozvolné zapojování do její činnosti, vnímá exekutiva jako důležitý krok přispívající k udržení kontinuity v rámci ČNS i oboru samotného. Oproti předchozí dekádě poklesl počet přijímaných studentů, a to především z důvodů nestability jejich členství. Nejednou se totiž stává, že po ukončení studia a případném odchodu mimo obor ztrácí tyto lidé zájem o další aktivní zapojení do dění ve Společnosti.

Stejně jako před třemi lety musím ale apelovat na potřebu systematického náboru nových členů z řad nastupující generace etnologů. Analýza věkové struktury řádných členů nám odkrývá slabá místa Společnosti spočívající ve věkovém průměru členské základny. Její pozvolné stárnutí se totiž promítá i do ekonomické bilance ČNS. Na místě je proto opět debata o výši členských příspěvků pro další volební období.

Stabilizovaná zůstává skupina kolektivních členů, jichž evidujeme po přijetí Katedry antropologie Západočeské univerzity celkem 21. Kolektivní členství představuje nejen významný ekonomický potenciál. Spolupráce s jednotlivými institucemi je na velmi dobré úrovni, o čemž mimo jiné svědčí i valné shromáždění a následná konference, na jejichž přípravě se vedle Západočeského muzea podílí i Západočeská univerzita z pozice kolektivního člena Společnosti. Z dalších úzce kooperujících institucí můžeme zmínit Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Národní ústav lidové kultury ve Strážnici, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti nebo Muzeum Novojičínska v Novém Jičíně.

Řady čestných členů bohužel v uplynulých třech letech opustila PhDr. Dagmar Klímová. I letošnímu valnému shromáždění budou ale přednesena laudatia dvou osobností, u nichž bychom chtěli ocenit přínos pro rozvoj oboru i České národopisné společnosti.

Na závěr informací o členské základě bychom měli vzpomenout osobnosti, které v uplynulých třech letech opustily naše řady: vedle již zmíněné Dagmar Klímové bych rád připomenul také další jména: Jana Brzezinová, Barbora Čumpelíková, Františka Pituchová, Josef Režný, Jan Souček a Josef Wolf.

Dopisovatelská síť

Jednou z konstant činnosti ČNS v průběhu druhé poloviny 20. století se stala dopisovatelská síť. Delegování této agendy na jednoho z členů exekutivy a jeho několikaletá systematická péče o regionální spolupracovníky přinesla své první ovoce. Prostřednictvím revitalizované sítě byly tak po několika letech opět distribuovány dotazníky, v roce 2012 se dokonce podařilo opět zorganizovat v Praze a Brně setkání s dopisovateli.

K popularizaci výsledků předchozích generací dopisovatelů přispívá i snaha o průběžné publikování jimi zpracovaných textů tiskem – ať již na stránkách Národopisného věstníku, tak i formou samostatných publikací. První dva svazky edice Lidová kultura v pracích dopisovatelů České národopisné společnosti byly vydány v letech 2013 a 2014. Věnují se tradiční rukodělné výrobě a obyčejové tradici a věříme, že v dalších letech se tato řada bude rozrůstat o nové svazky.

Vydavatelská činnost

Publikační aktivity společnosti můžeme rozčlenit na jednorázové počiny a periodicky se opakující výstupy. I nadále zůstalo jedním z klíčových poslání společnosti vydávání Národopisného věstníku, našeho druhého nejstaršího oborového periodika. Rokem 2011 byla završena několikaletá proměna jeho grafické podoby, stabilní zůstává také redakční rada tvořená reprezentanty domácích i zahraničních institucí.

Národopisný věstník se vyznačuje v českém prostředí jednou pozoruhodností – již od svého vzniku v roce 1906 je veden v anglické databázi AIO (The

Anthropological Index Online of the Royal Anthropological Institute). V uplynulých letech se podařilo registrovat náš časopis i v databázi CEJSH (Central European Journal of Social Sciences and Humanities) a finalizuje se také nominace Národopisného věstníku do databází SCOPUS a ERIH (European Reference Index for the Humanities).

Bohužel musím konstatovat, že méně úspěšná byla ČNS v roce 2013 při registraci Národopisného věstníku do národního seznamu recenzovaných neimpaktovaných časopisů. Přestože vydavatel i redakce podaly představitelům Rady vlády pro výzkum a vývoj rozklad, oficiální stanovisko vládního orgánu zůstalo beze změny.

Druhou periodicky vydávanou tiskovinou Společnosti je Zpravodaj, vydávaný dvakrát až třikrát do roka a zveřejňovaný i prostřednictvím webových stránek Společnosti. S narůstajícími náklady na poštovní služby se snažíme spojit rozesílání Zpravodajů s distribucí Národopisných věstníků, přirozenou součástí distribuce se stává také rozesílání e-mailovou poštou. Stále aktuálněji se ovšem jeví výzva transformace Zpravodaje pouze do elektronické podoby, respektive jeho nahrazení Aktualitami a zpravodajstvím z činnosti ČNS na webu Společnosti.

ČNS je od roku 2009 spoluvydavatelem mezinárodního vědeckého časopisu *Ethnologia Europae Centralis*. Společnosti z této spolupráce nevyplývají finanční výdaje, v hodnoceném funkčním období byla vydána dvě čísla s vročením 2011 a 2013. Vzhledem k vypršení platnosti dosavadní smlouvy o spolupráci bude na rozhodnutí nové exekutivy, zda v kooperaci s privátním vydavatelem a polskými – a nejnověji i slovenskými partnery pokračovat.

Na poli publikační je aktivní i Komise pro lidové stavitelství a bydlení. Každoročně vydává svůj tištěný Zpravodaj, ve spolupráci s Masarykovou univerzitou se připravuje vydání textů z proběhlých seminářů komise.

V uplynulých třech letech se ovšem podařilo významně rozhojnit publikační aktivity ČNS také o jednorázové vydavatelské počiny.

Na sklonku roku 2011 byla vydána kniha Víta Smrčky *Dějiny psané národopisem*, které sumarizují dějiny Společnosti. Vznik této knihy můžeme vnímat jako symbolické splacení dluhu všem předchozím generacím, které se podílely na činnosti naší organizace, ale také celé odborné i laické veřejnosti. V době, kdy česká etnologie nedisponuje moderní příručkou o dějinách oboru, doplňuje práce Víta Smrčky tuto mezeru v historiografii naší vědecké disciplíny.

V rámci dlouhodobého projektu zpřístupňování bibliografií národopisných příspěvků v regionálních tiskovinách zpracovala Jiřina Veselská metodickou příručku pro tvorbu bibliografických záznamů z tohoto typu tiskovin. ČNS ji vydala jako elektronickou publikaci v roce 2012. Pro všechny zájemce je veřejně přístupná na webových stránkách Společnosti.

V roce 2013 se podařilo otevřít svazkem *Tradiční rukodělná výroba edici Lidová kultura v pracích dopisovatelů České národopisné společnosti*, která by měla

zpřístupňovat informačně bohatý archiv dopisovatelů. Její vydání podpořil grantovými prostředky Odbor regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury ČR. V letošním roce na ni navázal druhý svazek, tentokrát s názvem Výroční obyčej, zvyky a slavnosti. Antologii dopisovatelských textů doplňuje úvod s definováním základních pojmů studia kalendářních obyčejů a historiografická kapitola mapující zájem o obyčejovou kulturu od středověku do 20. století. Tato publikace vznikla jako jeden z výstupů velkého projektu Rozvoj spolupráce a zvyšování výzkumných kompetencí v síti etnologických institucí.

V první polovině roku 2014 ji doplnily i další dvě studijní příručky financované z téhož projektu: Publikace Dotazníky České národopisné společnosti se věnuje plošným výzkumům a jejich místu v české etnologii. Na historiografickou kapitolu mapující využití dotazníků a dopisovatelských sítí od 18. do 21. století navazuje metodologicky koncipovaná stať o možnostech praktického využití dotazníkového šetření v etnologii včetně tvorby dotazníku pro potřeby vlastních výzkumných cílů. Třetí část představuje edice textů jednotlivých dotazníků České národopisné společnosti, které byly v minulosti rozesílány regionálním spolupracovníkům. Dotazníky jsou řazeny tematicky a jsou k dispozici i v elektronické podobě na přiloženém CD. Třetí příručka je určena pro studenty realizující terénní výzkum na Záhoří. Text a doplňující mapová díla celistvě sumarizují dosavadní názory na územní vymezení etnografického regionu moravské Záhoří v pracích autorů 18. až 21. století. Zaměřuje se na definování oblasti v rámci etnografické rajonizace Moravy i jeho kulturních specifik, která jsou doložena vybranými ukázkami slovesných projevů spojených s výročním obyčejovým cyklem.

Webové stránky

Důležitým nástrojem prezentace aktivit České národopisné společnosti se již několik let jeví její webové stránky (www.narodopisnaspolecnost.cz). Kromě členů společnosti je využívají i laičtí zájemci o lidovou kulturu, její dokumentaci a prezentaci. Kromě aktualit jsou jim určeny především digitalizované tiskoviny ČNS a neustále aktualizovaná bibliografická databáze.

Struktura webové prezentace ČNS zůstávala v posledních letech neměnná, obsahově narůstaly spíše jednotlivé složky. Statistika návštěvnosti dokládá stabilní počet uživatelských návštěv. Přestože cílem exekutivy je maximální možná aktuálnost webových stránek, rozsah informací je ve velké míře závislý i na spolupráci a iniciativnosti členské základny.

Vzhledem k tomu, že webové stránky fungují v nezměněné podobě již několik let, HV se na sklonku roku 2013 rozhodl pověřit Jana Blahůška celkovou rekonstrukcí tohoto mediálního nástroje, která by přispěla jednak k jejich zpřehlednění, jednak k jejich atraktivnějšímu vzhledu v duchu nového vizuálního stylu.

Anketa o nejvýznamnější počin v oboru za uplynulý rok

Každoroční hlasování členů ČNS o nejvýznamnější počin v oboru získala po více než desetileté existenci stabilní pozici v aktivitách Společnosti. Hlavní výbor organizuje anketu pravidelně na jaře ve třech základních kategoriích. Čestnou cenu uděluje Hlavní výbor za výrazné jednorázové počiny se širokým celospolečenským dosahem nebo dlouhodobým podílem na rozvoji oboru. Stejně jako v jiných oblastech je ovšem výsledek hlasování a reprezentativnost tohoto výsledku bezprostředně závislý na aktivním zapojení členů společnosti. Nižší míra hlasování členskou základnou vede při větším rozptýlení nominací k situaci, jaká např. nastala v roce 2013, kdy čtyři publikace obdržely totožný počet hlasů. Není bohužel v kompetenci HV v takovémto případě nastalou patovou situaci řešit svým vlastním rozhodnutím.

Slavnostní předávání cen probíhá každoročně na MFF ve Strážnici. O výsledcích ankety bývá členská základna informována prostřednictvím Zpravodaje a webových stránek. Úkolem pro další exekutivu bude v souvislosti se zkušenostmi z předchozích let posoudit některé organizační, technické i ekonomické souvislosti a navrhnout případnou korekci.

Grantové prostředky

Ve snaze zajistit finanční prostředky na dílčí aktivity exekutiva každoročně připravovala grantové žádosti směřující k Radě vědeckých společností a Odboru regionální a národnostní kultury MKČR.

Rada vědeckých společností dlouhodobě podporuje vydávání Národopisného věstníku. Finanční prostředky opakovaně poskytla např. na elektronickou bibliografii garantovanou Mgr. Jiřinou Veselskou (roky 2012, 2013) či na valné shromáždění a konferenci Válka pohledem etnologie (2014).

ČNS se podařilo ve všech třech letech uspět v grantovém řízení Ministerstva kultury v rámci dotačních řízení vyhlašovaných v programu Podpora tradiční lidové kultury. Získané finanční prostředky tak napomohly realizovat publikační činnost (2011: Dějiny psané národopisem; 2013: Tradiční rukodělná výroba), zpracování etického kodexu, přípravu workshopu na téma Etika a etnologie a dalších s tím souvisejících aktivit (2013, 2014), spolupráci s dopisovateli či digitalizaci tiskovin ČNS (2012). Na sklonku roku 2011 proběhla kontrola využití a ekonomické agendy dotací z MK ČR, nebyly při ní shledány závažnější nedostatky v čerpání a administraci.

Úspěšně realizované grantové projekty kromě konkrétních výstupů přinášejí s sebou i některá úskalí. Ačkoli získané finanční prostředky umožňují Společnosti rozvíjet řadu nových aktivit či rozšiřovat stávající, nutnost třicetiprocentního podílu se mnohdy jeví jako silně omezující faktor zvláště při zpoždění plateb části členských příspěvků.

Projekt *Rozvoj spolupráce a zvyšování výzkumných kompetencí v síti etnologických institucí*

Rokem 2011 byla na půdě ČNS zahájena realizace projektu, který nemá co do objemu získaných prostředků i rozvíjených činností v moderní historii Společnosti obdoby. ČNS se do něj zapojila po boku Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i., pracoviště Brno a Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Česká národopisná společnost participovala na projektu třemi klíčovými aktivitami: 1. Využití archivu České národopisné společnosti pro diplomové práce studentů etnologie; 2. Digitalizace v praxi pod patronací České národopisné společnosti; 3. Terénní výzkum I. Etnokulturní tradice hostýnského Záhoří. Především první dvě tematické oblasti směřovaly k využití bohatého informačního potenciálu archivního materiálu (zvl. fondy Příspěvky dopisovatelů, Velké dotazníky, Malé dotazníky). Svá pozitiva přinesl projekt v oblasti technického vybavení, neboť se z projektových prostředků podařilo zřídit dvě plnohodnotná digitalizační pracoviště (jedno v Praze, druhé v Brně).

Kromě již uvedené trojice příruček participovala Společnost na formování nastupující generace etnologů studujících na Masarykově univerzitě. Pro vybrané zájemce zpřístupnila své dokumentační fondy, které sloužily jako pramen při tvorbě diplomových prací. V rámci kurzu Digitalizace v praxi byli studenti zapojeni do zpracování (digitalizace, pasportizace, analýza) archivního materiálu ČNS (malé a velké dotazníky, příspěvky dopisovatelů). ČNS navíc odborně garantovala terénní výzkum studentů v oblasti moravského Záhoří.

Průběh projektu mapovaly v půlročních intervalech pravidelné monitorovací zprávy. Od 1. července 2011 do konce června 2014 vyčerpala ČNS více než 98 % přidělených rozpočtových prostředků, v souhrnu se jedná celkem o 1 445 884,90 Kč. Projekt byl ukončen k 30. červnu 2014. Proběhlý audit neshledal žádné závažné nedostatky v průběhu jeho realizace.

Spolupráce se zahraničními partnery

K přirozeným a již tradičním partnerům ČNS v zahraničí náleží Národopisná spoločnosť Slovenska a Polskie Towarzystwo Ludoznawcze (PTL). S reprezentanty obou sesterských organizací udržovala exekutiva pravidelné styky, docházelo k výměně informací a zástupci obou Společností jsou mimo jiné členy redakční rady Národopisného věstníku. ČNS je také pravidelně zastupována na každoročních jednáních polského PTL. Nejnověji se podařilo prostřednictvím místopředsedy ČNS Petra Janečka a Evy Románkové navázat kontakty také s anglickou The Folklore Society, jež vznikla již v roce 1878.

Po předchozích pozitivních zkušenostech zůstal i nadále velký důraz kladen na kooperaci s UNESCO. Společnost zůstává akreditovanou nevládní organizací

pro potřeby Mezivládního výboru UNESCO, sekce nehmotného kulturního dědictví. V letošním roce ČNS nominovala ČNS do orgánu UNESCO Jana Blahůška a připravila také podklady pro aktualizaci seznamu akreditovaných poradních organizací.

Valné shromáždění ČNS v Opavě v roce 2011 odsouhlasilo přistoupení společnosti v roli přidruženého člena do organizace ICCN. Komunikace s touto organizací je stejně jako v případě UNESCO realizována prostřednictvím pověřence pro zahraniční styky v osobě Evy Románkové. Dosud neuzavřena zůstává nominace naší společnosti do World Council of Anthropological Associations (WCAA), o níž bude rozhodovat vrcholný orgán této organizace 25. září 2014.

Závěrem

Na závěr hodnotící zprávy můžeme konstatovat, že uplynulé tříleté období bylo i přes některé nesnáze naplněno intenzivní prací, zvláště uvážíme-li, že vykonávané aktivity jsou rozvíjeny v rámci dobrovolnosti, mnohdy na úkor vlastní vědecké práce či volného času.

Rád bych proto zde poděkoval nejen celému odstupujícímu HV, ale i jmenovitě Janě Noskové, která zastávala funkci vědeckého tajemníka a mimo jiné s pečlivostí sobě vlastní koordinovala přípravu valného shromáždění i navazující vědeckou konferenci. Společně s Petrem Janečkem navíc zaštilili nelehký úkol přípravy etického kodexu. Poděkování patří Heleně Beránkové, která s trpělivostí vedla nelehkou ekonomickou agendu, pověřenci pro styk s dopisovateli Václavu Michalíčkovi, jenž strávil desítky hodin při revitalizaci stávající sítě i budování nových kontaktů, Evě Románkové za koordinaci mezinárodní spolupráce a také Janu Blahůškovi, který působil v HV sice pouze krátký čas, díky jeho nasazení však výraznou měrou pokročila rekonstrukce webových stránek.

A konečně naše poděkování patří i spolupracovníkům mimo HV, především obou komisí, řešitelkám některých projektů – Jiřině Veselské, Heleně Šenfeldové, členkám revizní komise a předsedovi redakční rady Národopisného věstníku Miroslavu Válkovi a celé redakční radě. Vzhledem k tomu, nakolik významným stimulem pro činnost ČNS byl v uplynulých třech letech projekt ze strukturálních fondů, je na místě také poděkovat také autorovi prvotní myšlenky a celé koncepce spolupráce několika etnologických institucí PhDr. Romanu Douškovi, Ph.D., jemuž při administraci zdatně sekundovala jeho asistentka Mgr. Marie Novotná.

Jak již bylo na počátku této hodnotící zprávy řečeno, Česká národopisná společnost je již letitá dáma disponující mnoha životními zkušenostmi. Prošla si léty rozkvětu i umdlévání, na její činnosti participovaly přední osobnosti českého národopisu, resp. etnologie, i ona sama ale nabídla cenné příležitosti nejednomu z příslušníků nastupující generace k jeho odbornému růstu. Věřme, že příchod, byť nijak masivní, nových členů je zárukou, že tato dáma nezestárne. Elán a energie mladých etnologů se v jejím rámci může ideálně prolnout se znalostmi a životními

zkušenostmi zástupců starší generace. Jen tak může důstojně kráčet dvacátým prvním stoletím vstříc novým výzvám jako reprezentant sebevědomé, z pevných základů však vycházející české etnologie.

Nejen České národopisné společnosti, ale i nové exekutivě si dovolím popřát hodně zdaru, síly a invence.

Daniel Drápala

předseda České národopisné společnosti

Zpráva revizorů o kontrole hospodaření České národopisné společnosti od 1. 1. 2012 do 31. 8. 2014

Revize hospodaření České národopisné společnosti se týkala hospodaření organizace v letech 2012, 2013, 2014. Byla provedena podle účetních záznamů, byly předloženy i sjetiny peněžních deníků. Účetnictví je vedeno profesionální účetní společností Ing. Olgou Mazouchovou a pokladní PhDr. Helenou Beránkovou.

V tomto volebním období již proběhly dvě kontroly účetnictví poskytovateli dotačních a grantových projektů. První kontrolu provedl Odbor regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury v prosinci 2011. Audit účetnictví projektu hrazeného ze Strukturálních fondů proběhl v červenci 2014. Ani jedna z kontrol neshledala závady.

Revizoři namátkově kontrolovali formální stránku vedení účetnictví: správnost dokladů, jejich stvrzení potřebnými podpisy, dále správné označování dokladů o financích čerpaných z grantových položek a vyúčtování grantů. U nejnákladnějších položek byla kontrolována také účelnost nákladů (publikace, technické vybavení). Kontrola se zaměřila i na vyrovnanost hospodaření z hlediska porovnání příjmů a výdajů.

Revize konstatovala, že účetnictví je řádně vedeno v elektronické i listinné podobě, je velmi přehledné. Na konci každého roku byly náležitě zpracovány uzávěrky. Účetní doklady jsou řazeny podle data zaúčtování do peněžního deníku. V tomto volebním období bylo účetnictví složitější o to, že muselo být vedeno na dvou účtech z důvodů pravidel administrace grantů, účty byly vedeny v České spořitelně a v UniCredit Bank. Každý z projektů má vlastní účetní středisko, takže není problém zjistit, kolik který projekt stál. Tím také narostl objem účtovaných položek. Výdaje v tomto volebním období navyšovaly povinné odpisy hmotného majetku.

Z hlediska účelnosti vynaložených nákladů shledala komise, že finanční položky odpovídají potřebám a byly použity s největší možnou úspěšností.

Finanční vyjádření:

2012	pokladna – počáteční stav	484,00	
	pokladna – konečný stav	2.393,00	
	příjmy celkem	589.201,00	
	výdaje celkem	582.143,00	(včetně odpisů 33.995,00)
	konečný zůstatek		
	UniCredit Bank	188.347,80	
	Česká spořitelna	27.381,58	
2013	pokladna – počáteční stav	2.393,00	
	pokladna – konečný stav	193,00	
	příjmy celkem	488.323,00	
	výdaje celkem	552.263,00	(včetně odpisů 33.992,00)
	konečný zůstatek		
	UniCredit Bank	196.008,37	
	Česká spořitelna	15.112,82	
2014	pokladna – počáteční stav	193,00	
	pokladna – konečný stav k 31. 8. 2014	9.629,00	
	příjmy celkem	394.493,00	
	výdaje celkem	471.116,00	(nebyly odpisy)
	zůstatek do 31. 8. 2014		
	UniCredit Bank	4.903,25	
	Česká spořitelna	105.478,94	

Revizoři konstatovali, že hospodaření České národopisné společnosti je v pořádku, vyrovnané s ohledem na pravidla hospodaření vědeckých společností. Účetnictví je vedeno řádně a přehledně.

Helena Mevaldová – Alena Prudká – Helena Šenfaldová
revizoři

Zpráva o zahraniční spolupráci České národopisné společnosti v letech 2011–2014

Česká národopisná společnost za poslední tři roky výrazně posílila a rozšířila existující mezinárodní vztahy. Od roku 2010 je akreditovanou nevládní organizací při Úmluvě o zachování nemateriálního kulturního dědictví UNESCO. Z této akreditace v roce 2011 vyplynulo členství ČNS v Poradním orgánu (Consultative Body), který zajišťuje odborné posouzení nominací prvků nemateriální kultury do světových seznamů UNESCO. Členové společnosti se úkolu úspěšně zhostili. V roce 2012 sekretariát Úmluvy ČNS znovu oslovil, z kapacitních důvodů však exekutiva byla nucena tuto výzvu odmítnout. ČNS byla v průběhu let 2011–2014 nadále pravidelně zastoupena na sympoziích nově vzniklého NGO fóra, jenž se zrodilo z iniciativy samotných akreditovaných nevládních organizací. Tato sympozia a další více či méně formální setkání a zasedání probíhají vždy paralelně se zasedáním Mezivládního výboru a valného shromáždění Úmluvy.

V roce 2014 byla ČNS nominována do nově vzniklého Evaluačního orgánu – nástupce Poradního orgánu a Subsidiárního orgánu. Rozhodnutí, zda se ČNS stane nebo nestane členem a zda jí bude svěřeno vypracování posudků na šedesátku nominací prvků nemateriální kultury navržených v rámci všech mechanismů Úmluvy, padne na konci listopadu 2014 (jedná se o Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví lidstva, Seznam nemateriálního kulturního dědictví vyžadujícího naléhavou ochranu, Registr osvědčených praktik a žádosti o finanční podporu vyšší než 25 000 dolarů). V příštím roce bude ČNS také vyzvána, aby vypracovala revizní zprávu za účelem prodloužení akreditace na další čtyři roky.

Mezi lety 2011 a 2014 se zástupci ČNS zúčastnili tří konferencí a workshopů organizace ICCN (Inter-City Intangible Cultural Cooperation Network), jejímž členem je společnost od podzimu 2011. Jednalo se o workshop ve francouzském Ganuatu (2011), konferenci a kulatý stůl starostů v Gangneungu v Korejské republice (2012) a workshop v chorvatském Dubrovniku (2013). Zástupkyně ČNS pro zahraniční vztahy byla na jaře 2014 vyzvána, aby se zúčastnila pracovního jednání velmi úzké skupiny odborníků řešící další směřování a strategii ICCN. Jednání se nemohla z pracovních důvodů zúčastnit, za ČNS však předložila návrhy k nové koncepci.

Nedlouho po valném shromáždění ČNS v září 2014 byla společnost přijata do World Council of Anthropological Associations (WCAA). Není první členskou odbornou společností z České republiky; členem WCAA je také Česká asociace pro sociální antropologii. ČNS bude ve WCAA zastupovat předsedkyně Jana Nosková, jejím zástupcem bude místopředseda Petr Janeček, komunikací s WCAA byla stejně jako u ostatních zahraničních partnerů pověřena Eva Románková.

Závěrem lze shrnout, že ČNS v uplynulém období znásobila vztahy se zahraničními institucemi a rozšířila jejich teritoriální dosah na globální úroveň.

Nejvýznamnější při tom zůstává akreditace a veškeré aktivity navázané na organizaci UNESCO.

Eva Románková
pověřenec pro zahraniční styky

Bibliografie národopisné literatury na webových stránkách České národopisné společnosti v období 2011–2014

Bibliografie článků s tematikou lidové kultury slouží od roku 2009 jako součást webových stránek České národopisné společnosti všem, kteří využívají ke své odborné práci starší zprávy časopisecké a sborníkové. Jak je známo, pro hledání v bibliografii je využívána část *Články* knihovnického programu Clavius, který umožňuje vkládání doplňkových anotací i pohodlné vyhledávání autorské, názvové i tematické. Od poslední podrobné zprávy přednesené na valném shromáždění České národopisné společnosti v Opavě se nabídka záznamů výrazně rozšířila. Hlavním záměrem zůstala tvorba databáze statí publikovaných zejména v regionálních a již zaniklých titulech. Co se podařilo vykonat za sledované období? Kromě rozsahem malých soupisů pořizovaných posluchači brněnského Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity to byly záznamy ze tří bibliografií zpracovaných v 60. letech 20. století v rámci projektu Národopisná bibliografie. Po vedením prof. Richarda Jeřábka zpracovaly posluchačky národopisu brněnské univerzity bibliografii časopisů moravského Valašska a Slovácka, Vlasta Svobodová a Jiřina Veselská přispěly bibliografií časopisů západní Moravy. Ze série bibliografických příloh Věstníku NSČ a SNS vydaných bibliografií zůstává tak k případnému vložení tematická bibliografie R. Žaťka věnovaná karpatské kultuře, která se však svou povahou výrazně vymyká dosud akceptovaným záměrům. Mimo tyto kolektivní bibliografie byly zaneseny do systému bibliografie individuálně zpracované posluchači Ústavu evropské etnologie Romanem Malachem, Lukášem Grúzou a Lenkou Korytarovou. První ze jmenovaných přispěl excerpcí Ohlasu od Nežárky a zejména Selského archivu a Věstníku Československého zemědělského muzea, druhý pak zpracoval významný časopis z 50. let 20. století – Radostnou zemi. Lenka Korytarová se zaměřila na obsah časopisů Koleda a Komenský. Do obsahu přispěli také někteří současní posluchači Ústavu, kteří se v rámci projektu zvyšování kompetencí soustředili na méně využívané ročenky a lokální tituly. I když to nebyly soupisy obsáhlé, přinesly informaci o několika poměrně málo využívaných periodikách.

Nevýhodou byla určitá nezkušenost autorů, kteří byli často v rozpacích, jaké texty vybrat a zařadit. Tato skutečnost byla také jedním z důvodů zpracování metodického návodu, jak vytvářet anotované bibliografické soupisy.

Za uplynulé období, tj. od poloviny roku 2011 do poloviny roku letošního 2014, bylo tak postupně vloženo dalších více jak 3000 záznamů. Můžeme odpovědně předpokládat, že do konce roku 2014 bude dosaženo čísla blížícího se 9000 položek.

Způsob práce jsem podrobně popsala v minulé zprávě, všechny před třemi lety popsané okolnosti a potíže bohužel přetrvávají, zejména v oblasti převedení bibliografických soupisů pořízených v polovině 60. let. Za nedostatek jsem také dlouhodobě považovala skutečnost, že v bibliografii není zařazen obsah Zibrtova Českého lidu, i když knižní podoba vydaná Ludvíkem Kunzem v roce 1960 je k dispozici. Proto po dohodě s předsedou ČNS jsem se po zařazení regionálních soupisů soustředila na využití záznamů z Kunzovy bibliografie. Problém byl v situaci, že anotace obsahu byly často velmi stručné, a to až natolik, že nebylo možné zvolit vhodná identifikační klíčová slova. Proto jsem přistoupila k poměrně zdoluhavé revizi bibliografických záznamů, kde byla shledána řada nepřesností, obdobně v charakteristice obsahu jednotlivých statí a zpráv. K revizi bylo možné využít jednotlivé ročníky digitalizované v elektronické knihovně Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici. Předpokládám, že do konce roku 2014 budou zařazeny tituly autorů A až K, tj. prvních 1000 záznamů z celkového počtu tři tisíce.

Podrobný seznam zařazených časopiseckých titulů byl zveřejněn na webových stránkách ČNS a je pravidelně doplňován.

Jakmile bude zařazen obsah Českého lidu, navrhovala bych společnou diskusi, jak dále bibliografii zaměřit a jaké jsou další možnosti jejího doplňování. Bezpochyby bude třeba nejen nadšení, ale také odborných předpokladů pro rozšiřování zejména o záznamy z posledních padesáti ročníků některých vydavatelských stálíc (Národopisný věstník, Český lid, Slezský sborník, Folia ethnographica atd.). Tento úkol považuji z mého pohledu a zkušeností za klíčový. Já sama se bohužel ze zdravotních důvodů nemohu vydat do knihoven takové soupisy připravovat a tím naplňovat očekávání, která spojujete s obsahem a funkcí národopisné bibliografie. Trvalým problémem zůstává zpracování řady významných periodik vydávaných ve 20. století v jednotlivých regionech Čech.

Za sebe mohu slíbit, že se pokusím připravit a zařadit co nejvíce záznamů, aby se bibliografie stala skutečným pomocníkem Váš všech.

Jiřina Veselská

Příloha – Soupis zpracovaných časopiseckých titulů

Athenaeum (1883–1893)

Drápala, Daniel

21 záznamů

Brtnický kraj

Pejchal, Jiří

19 záznamů

Bezkydské besedy + Těšínské Bezkydy (1914–1919)

Veselská, Jiřina

51 záznamů

Časopis Českého museum (1827–1940)

Karbusický, Vladimír

Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Časopise Českého museum 1827–1940 (*Bibliografická příloha Zprávy SČN a SNS č. 3 (1961), 15 r.*)

243 záznamů

Časopis Matice moravské (1869–1943)

Jeřábkovi, Alena a Richard

Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Časopise Matice Moravské 1869–1943 (*Bibliografická příloha Zprávy SČN a SNS č. 6 (1964), 22 s.*) 354 záznamů

Časopis Moravského musea zemského (1901–1938)

Jeřábkovi, Alena a Richard

Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Museum Franciscum Annales 1895–1898 a v Časopise Moravského musea zemského 1901–1938 (*Bibliografická příloha Zprávy SČN a SNS č. 4 (1962), 7 s.*)

92 záznamů

Časopis pro vlastivědu a nauku občanskou

Rousová, Jiřina – Svobodová, Vlasta

Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10 (1967)*)

7 záznamů

Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci

Rousová, Jiřina

Soupis národopisných příspěvků v časopise Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 376 záznamů

Černá země

Navrátilová, Nela – Veselská, Jiřina
76 záznamů

Český lid

Kunz, Ludvík – Veselská, Jiřina
Soupis prací Zibrtova Českého lidu (*Zprávy Společnosti Československých národopisců roč. II, 1960 Supplement*) část 1 – A až K
1000 záznamů

Dědina pod Beskydem

Jeřábek, Richard s kolektivem
Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Valaška (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 9 (1966)*)
60 záznamů

Dolina Urgatina

Jeřábek, Richard s kolektivem
Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Valaška (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 9 (1966)*)
132 záznamů

Horácké besedy

Rousová, Jiřina – Svobodová, Vlasta
Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10 (1967)*)

Horácké listy

Rousová, Jiřina – Svobodová, Vlasta
Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10 (1967)*)
100 záznamů

Koleda

Korytarová, Lenka
210 záznamů

Komenský

Korytarová, Lenka
336 záznamů

Lidová tvorba

Jeřábek, Richard s kolektivem
Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Slovácka (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 8 (1964) – Marková Zdeňka*)

Litovelsko a Pod Mohylou míru

Peterková, Veronika

18 záznamů

Malá Haná

Hořínková, Jana

77 záznamů

Malovaný kraj

Jeřábek, Richard s kolektivem

Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Slovácka (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 8 (1964)*)

168 záznamů

Masarykovou stopou

Jeřábek, Richard s kolektivem

Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Slovácka (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 8 (1964)*)

67 záznamů

Museum Franciscum Annales (1895–1898)

Jeřábek, Alena a Richard

Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Museum Franciscum Annales 1895–1898 a v Časopise Moravského musea zemského 1901–1938 (*Bibliografická příloha Zprávy SČN a SNS č. 4 (1962), 7 s.*)

92 záznamů

Národopisný věstník československý (1906–1912, 1916–1918, 1921–1931, 1949)

Veselská, Jiřina

„Drobné zprávy národopisné“ a „Zprávy o museích a společnostech národopisných“

881 záznamů

Naše Horácko

Rousová, Jiřina – Svobodová, Vlasta

Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10 (1967)*)

13 záznamů

Naše Valašsko

Jeřábek, Richard s kolektivem

Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Valašska (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 9 (1966)*)

413 záznamů

Nauky věcné

Rousová, Jiřina – Svobodová, Vlasta

Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10 (1967)*)

2 záznamy

Od Horácka k Podyjí

Rousová, Jiřina – Svobodová, Vlasta

Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10 (1967)*)

154 záznamů

Ohlas od Nežárky

Malach, Roman

Soupis příspěvků s národopisnou tematikou

376 záznamů

Podyjí

Rousová, Jiřina – Svobodová, Vlasta

Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10 (1967)*)

17 záznamů

Radostná země

Grůza, Lukáš

591 záznamů

Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova na Hané

Valová, Andrea

49 záznamů

Ročenka Slezské musejní společnosti v Orlové

Veselská, Jiřina

18 záznamů

Sborník Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí (1884–1911)

Jěrábek, Richard

Soupis etnografických a folkloristických příspěvků ve Sborníku Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1884–1911 (*Bibliografická příloha Zprávy SČN a SNS č. 7(1964), 9 s.*)

67 záznamů

Sborník Výstavy salašnictví v Novém Hrozenkově

Veselská, Jiřina

11 záznamů

Selský archiv

Malach, Roman

801 záznamů

Těšínsko (1954–2006)

Veselská, Jiřina

Bibliografie časopisu Těšínsko 1954–1974

224 záznamů

Veselská, Jiřina

Bibliografie časopisu Těšínsko 1975–1984 – VÝBĚR

234 záznamů

Chromcová, Gabriela – Holoušková, Marta

Bibliografie časopisu Těšínsko 1985–2006

129 záznamů

Úprkův kraj

Jeřábek, Richard s kolektivem – Crhová, Marie – Formánková, Gabriela

Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Slovácka (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 8 (1964)*)

Valašsko

Jeřábek, Richard s kolektivem

Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Valašska (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 9 (1966)*)

165 záznamů

Věci a lidé

Korejtková, Lenka

Bibliografie časopisu Věci a lidé

245 záznamů

Věstník Československého zemědělského musea

Malach, Roman

266 záznamů

Věstník Matice Opavské

Veselská, Jiřina

68 záznamů

Věstník národopisného musea v Uh. Hradišti

Jeřábek, Richard s kolektivem

Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Slovácka (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 8 (1964)*)

Vlastivědná příloha Obrany Slezska

Veselská, Jiřina

Soupis příspěvků s národopisnou tematikou

62 záznamů

Vlastivědný sborník Břeclavska

Ondrášková, Michaela

29 záznamů

Vlastivědný sborník okresu Uh. Hradištského

Jeřábek, Richard s kolektivem

Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Slovácka (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 8 (1964)*)

11 záznamů

Vlastivědný sborník Vysočiny

Rousová, Jiřina – Svobodová, Vlasta

Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10 (1967)*)

25 záznamů

Zahrada Moravy

Jeřábek, Richard s kolektivem

Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Slovácka (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 8 (1964)*)

131 záznamů

Zpravodaj Okresní osvětové rady v Třebíči

Rousová, Jiřina – Svobodová, Vlasta

Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10 (1967)*)

16 záznamů

Zprávy informační Slováckého studijního ústavu v Uherském Hradišti

Jeřábek, Richard s kolektivem – Crhová, Marie

Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Slovácka (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 8 (1964)*)

4 záznamy

Žďárský obzor

Rousová, Jiřina – Svobodová, Vlasta

Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy (*Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10 (1967)*)

36 záznamů

Informace o zpracovávání archivu České národopisné společnosti v období 2011–2014

Archiv ČNS je laskavostí Etnografického oddělení Národního muzea uložen v jeho prostorách. V letošním roce (2014) byly všechny materiály sestěhovány do zvláštních místností, takže jsou uloženy zcela samostatně, odděleny od materiálů muzejních. V archivu nemáme placeného pracovníka, vše se zpracovává dobrovolnicí. V průběhu sledovaného období navštívilo archiv 9 badatelů, kteří využívali zejména pramenné materiály z dotazníků. Počet badatelů není příliš rozsáhlý, ale v podstatě odpovídá rozsahu uložených materiálů.

Provozní archiv

Byl již v minulých letech roztříděn a zaevidován v seznamech vedených v počítači, který je majetkem ČNS. V průběhu sledovaných tří let byl doplňován aktuálními materiály, které je nutno v archivu uchovávat (zápisy, zprávy o činnosti, finanční doklady atd.).

Odborný archiv

Odborný archiv byl již v předchozím období systematizován, a to podle charakteru materiálů (dotazníky, příspěvky dopisovatelů, starší informační materiály, drobné rukopisné stati odborných pracovníků, publikace).

Uplynulé období bylo vedeno snahou:

- a. po dalším zpřehlednění materiálů, aby se stalo snazším vyhledávání podle tematického, ale zvláště podle lokálního hlediska;
- b. po obecnějším zpřístupnění materiálů – jednak pomocí digitalizace, jednak výběrem materiálů vhodných k vydání tiskem.

Ad a. Zpřehlednění materiálů

Jednotlivé dotazníky jsou uloženy v archivních krabicích označených číslem dotazníku, ale uvnitř krabic nijak netříděné. Badatelé mají obvykle zájem o materiály z určitého regionu a musí probrat někdy velké množství dotazníků v krabici, aby nakonec zjistili jen několik exemplářů (nebo i žádný), které je zajímají. Proto dotazníky urovnáváme uvnitř krabic podle lokalit a řadíme je podle současné příslušnosti do okresů a krajů. Po seřazení se dotazníky očísloují a sepíší podle okresů a čísel do seznamu v počítači. Ideou je, že se po ukončení této práce seznamy uveřejní na webových stránkách ČNS.

Do současné doby jsou takto sepsány:

1. všechny staré materiály (signatura STD) – tzv. staré dotazníky a žákovské dotazníkové akce;

2. Velké dotazníky – zpracováno je 11 dotazníků (z 28) – signatury VD 10, VD 11, VD 15, VD 16, VD 18, VD 21, VD 22, VD 24, VD 25, VD 26;
3. Malé dotazníky – z nich je zpracováno také 11 dotazníků, signatury MD 4 až MD 12, MD 40, MD 53.

Současně se zpracovává také rejstřík dopisovatelů. K jejich jménům se přiřazují čísla dotazníků, která zpracovali.

Ad b. Zpřístupnění materiálů

Digitalizaci materiálů zpracovávají studenti etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v rámci kurzu Digitalizace v praxi, který byl zahájen díky projektu Rozvoj spolupráce a zvyšování výzkumných kompetencí v síti etnologických institucí.

Absolvování praktické části kurzu probíhalo na digitalizačním pracovišti Brno a zahrnovalo u každého studenta individuální proškolení pro práci s technickou digitalizačním pracoviště a předání vybraného souboru archivního materiálu. Studenti následně digitalizovali svěžené archiválie, které podle stanoveného metodického postupu třídili a pasportizovali. Závěrečná fáze zahrnovala zpracování textové analýzy vycházející z informací obsažených v digitalizované části archivního materiálu. V průběhu tří let se tímto způsobem podařilo zcela zdigitalizovat: STD 2 *Vánoce a vánoční koledování ve Slezsku*; MD 2 *O starých formách zemědělství*; MD 5 *Tři otázky na zvyky spojené se zemědělskou prací*; VD 1 *Dotazník o nábytku*; VD 3 (karton 1/3) *Návod k studiu lidových staveb a oděvu č. 3. Mnohoboké stodoly*; VD 6 (karton 3/2) *Návod ke studiu lidového života – dary, obchůzky, ohně*; VD 9 (karton VD 9/1) *Dotazník ke zjištění obřadních, svátečních a příležitostných jídel a nápojů*. Zčásti nebo před dokončením jsou další dotazníky MD 3 *Malý zemědělský dotazník č. 3*, MD 40 *Životnost výročních obyčejů*, VD 3 (karton 2/3) *Návod k studiu lidových staveb a oděvu č. 3. Mnohoboké stodoly*; VD 4 *Návod ke studiu lidového oděvu a obydlí č. 4. Lidový oblek (dokončení)*, VD 9 (karton VD 9/2) *Dotazník ke zjištění obřadních, svátečních a příležitostných jídel a nápojů*, VD 11 *Dotazník o lidovém figurálním sochařství*

Zatím jsou na DVD převedeny texty všech dosavadních dotazníků. Badatelé tak mohou zjistit, jaké byly kladeny otázky a na co tedy mohou hledat v dotaznicích odpovědi.

Tiskem byly vydány vybrané příspěvky dopisovatelů na určitá témata. Vedle textů v Národopisném věstníku zatím vyšly dva svazky edice nazvané *Lidová kultura v pracích dopisovatelů České národopisné společnosti*: svazek 1. *Tradiční rukodělná výroba* (2013), svazek 2. *Výroční obyčeje, zvyky a slavnosti* (2014). Oba svazky připravil D. Drápala s kolektivem.

V rámci projektu Rozvoj spolupráce a zvyšování kompetencí v síti etnologických institucí se podařilo vydat publikaci *Dotazníky České národopisné společnosti*

(v edičním zpracování D. Drápaly). Vychází z dotazníkových materiálů, přináší historii dotazníkových výzkumů u nás, úvahy o možnostech využití dotazníkových výzkumů, seznam dotazníků uložených v archivu ČNS. Velkou část publikace tvoří metodický souhrn otázek možných pro dotazníkový průzkum v jednotlivých oblastech materiální a nemateriální kultury. Otázky obsahuje také přiložený digitální nosič.

V archivu se dále ukládají všechny publikace vydávané Společností.

Helena Šenfaldová

Spolupráce s dopisovateli České národopisné společnosti v letech 2011–2014

Hlavní výbor České národopisné společnosti přistoupil po Valném shromáždění v Jindřichově Hradci v září 2008 k systematické revitalizaci stávající dopisovatelské sítě. Nezbytnost udržet dobrovolné dopisovatele vyplňující pro ČNS dotazníky či posílající různé informace z různých částí České republiky se ukázala nejvýš potřebná. Pověřenou osobou pro revitalizaci současné dopisovatelské sítě se stal člen Hlavního výboru ČNS Mgr. Václav Michalička. Ten pokračoval v revitalizaci i v následném funkčním období nové exekutivy v letech 2011–2014. Postupně se podařilo vybudovat síť stálých dopisovatelů, jejichž počet se pohybuje kolem 120 osob. Jedná se o velice pestrou škálu různých osobností s odlišným stupněm vzdělání a rozdílným profesním zaměřením. Stálost a funkčnost těchto dopisovatelů prověřily provedené dotazníkové akce. Někteří se totiž přihlásili zcela dobrovolně, jiní byli spíše pověřeni představiteli své obce. Převažují zejména lidé z řad kronikářů či lokálních amatérských vlastivědných pracovníků. V mnoha případech se přihlásili přímo představitelé oslovené obce, ojediněle i muzejní pracovníci. Zajímavé je, že zájemců z řad učitelů je naprosté minimum. Věkové spektrum přihlášených se pohybuje ve velkém rozmezí od seniorů až po mladé, dosud studující osoby. Dopisovatelská síť i přes omezený počet členů pokrývá celkem vyváženě celý prostor České republiky.

Během let 2010–2011 se v rámci kontaktování dopisovatelů rozběhla diskuze o tom, co by vlastně měli zasílat za informace či údaje a jak při sběru údajů postupovat. Stupňující se požadavky po metodice z řad přibývajících zájemců vyústily v rozhodnutí uspořádat dvě školení pro dopisovatele. Tato školení proběhla za podpory grantového projektu Ministerstva kultury ČR v Brně a Praze. Zúčastnily se jich dvě desítky dopisovatelů, kteří byli seznámeni s metodou práce při shromažďování

požadovaných údajů či při zpracování vlastních postřehů a vzpomínek vážících se k jejich obci, tak aby jejich činnost byla efektivní a měla přínos pro ČNS, jejich obec i je samotné. Setkání v Brně se uskutečnilo v Ústavu evropské etnologie, Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 6. října 2012 a v Praze v Etnografickém oddělení Národního muzea dne 13. října 2012. O současné činnosti České národopisné společnosti, realizovaných projektech i plánech do budoucna pohovořil předseda ČNS PhDr. Daniel Drápala, Ph.D, nastínění dějin České národopisné společnosti přednesl PhDr. Vít Smrčka, informace o archivu dopisovatelů, náplni a výsledcích dřívější spolupráce, vč. možnosti využití těchto informací pro současné zájemce o tradiční kulturu, lokální a regionální dějiny podala prom. hist. Helena Šemfeldová, o spolupráci České národopisné společnosti s UNESCO referovala Mgr. Eva Románková. Informace o zpracování aktuálních dotazníků, tematických okruzích dalších dotazníků, tématech k vlastní dokumentační činnosti podal Mgr. Václav Michalička. Tato dvě setkání byla velmi konstruktivní a mimo jiné pomohla částečně pochopit současné velmi komplikované osobnostní složení dopisovatelské sítě.

V roce 2012 byl rozeslán Velký dotazník 26 (Doprava, Pérák a další záhadné postavy), v roce 2013 Velký dotazník 27 (Lidová strava; Poutní písně), v roce 2014 Velký dotazník 28 (Rukodělná výroba). Dotazníky se vracely vyplněné v různé kvalitě. Ukládány jsou průběžně v archivu ČNS.

V roce 2014 se na ČNS obrátili pracovníci Katedry slavistiky Ostravské univerzity s žádostí o pomoc při získání respondentů pro vyplnění dotazníku v rámci projektu specifického vysokoškolského výzkumu, nazvaného *Obraz „psa“ v jazycích a kultuře slovanských národů*. Pro tento dotazník byla využita dopisovatelská síť, u níž se tento projekt setkal s velkým ohlasem, kdy se podařilo získat 100 odpovědí.

Na konci roku 2014 převzal záležitosti spojené s komunikací s dopisovateli člen Hlavního výboru ČNS a nový pověřenec pro dopisovatele Mgr. Petr Liďák, zaměstnanec Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

Václav Michalička
pověřenec pro styk s dopisovateli

Zpráva o činnosti Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení za léta 2011–2014

V průběhu hodnoceného období uspořádala komise dvě odborné konference a jeden seminář. Ve dnech 16.–17. května 2012 bylo zorganizováno ve spolupráci s Národním ústavem lidové kultury 27. strážnické sympozium s názvem *Tradiční*

hliněné stavitelství, jehož hlavním tématem byl výzkum a využitelnost tradičních stavebních technologií při obnově a zachování trvale udržitelného stavu památek hliněné architektury jako nejohroženější skupiny historického stavebního fondu venkovské provenience. Diskutovány byly poznatky výzkumů a jejich aplikace při stavbách transferovaných objektů v muzeích v přírodě a využití v památkové péči, tak aby byla zachována největší míra autenticity původních objektů. Pozornost byla věnována i dosud nejasným otázkám stáří, geneze a vzájemných souvislostí stavebních technik pracujících s nepálenou hlinou. Důležitým prvkem zejména pro zkoumání geneze tohoto typu lidového domu bylo srovnání s vývojem obdobné hliněné architektury v širší oblasti středního Podunají. Sympozia se zúčastnilo 47 osob a bylo zde předneseno 17 referátů. Česká národopisná společnost udělila jeho pořadatelům v rámci Ankety o nejvýznamnější počin v oboru za rok 2012 v kategorii *Vědecká konference* 1. cenu.

V roce 2013 byl ve dnech 11.–12. června uspořádán ve spolupráci s Muzeem Chodská v Domažlicích odborný seminář s názvem *Sýpky venkovských usedlostí a problematika „špýcharového domu“*. Navštívilo jej 20 účastníků a bylo předneseno 11 referátů.

V roce 2014 proběhla ve dnech 14.–15. května v Příboře mezinárodní konference s názvem *Dřevěné a polodřevěné sakrální stavby*, kterou pomohlo uspořádat Muzeum Novojičínska, p. o. a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Brno. Zúčastnilo jí se 33 osob a zaznělo zde 12 referátů. Ze zahraničí navštívili konferenci zástupci Krajského památkového úradu v Žilíně, Katedry etnologie a mimoeurópskych štúdií Filozofické fakulty, Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnavě.

Součástí všech tří akcí byly odborné exkurze:

1. v roce 2012 po expozicích Muzea jihovýchodní Moravy ve Strážnici s experimentem obnovení a zachování zaniklých stavebních postupů v oblasti hliněného domu na Moravě;

2. v roce 2013 po okolí Domažlic, zejména do Draženova s usedlostmi č. p. 8 a 9 se špýcharovými domy a do Lštění s roubenou sýpkou přenesenou z jižního Plzeňska k bývalé tvrzi. Dispozičně velmi zajímavým byl také interiér roubeného barokního maloměstského nájemního domu ve Staré Kdyni.

3. Exkurzi při letošní konferenci v Příboře pod názvem *Mezinárodní souvislosti architektury dřevěných kostelů na severovýchodní Moravě* připravil PhDr. Jiří Langer, CSc., a účastníci při ní shlédli čtyři dřevěné kostely v širší oblasti Beskyd – v Gutech, Bílé, Kunčicích pod Ondřejníkem a Hodslavicích.

Referáty, které byly účastníky konferencí a semináře pořadatelům dodány, budou vydány společně v recenzované kolektivní monografii *Vesnická stavební kultura. Stavební materiál – domová dispozice – slohové ohlasy – dřevěné sakrální stavby*, kterou k vydání připraví Ústav evropské etnologie FF MU Brno.

Komise pokračovala v pravidelném vydávání *Zpravodaje* (jednou ročně), jehož obsahem jsou odborné příspěvky od členů, informace o seminářích s tematikou lidového stavitelství, recenze vybraných odborných publikací o lidové architektuře, oborová bibliografie publikací i článků z odborných i vlastivědných periodik a sborníků.

Na rok 2015 je k 120. výročí Národopisné výstavy československé plánována konference s názvem *Průzkum, dokumentace a prezentace lidového stavitelství*, termín a místo konání budou upřesněny.

Roman Tykal
předseda

Zpráva o činnosti Komise pro lidové obyčeje České národopisné společnosti za léta 2011–2014

Komise pro lidové obyčeje České národopisné společnosti pracuje od roku 1993 ve spojení se Subkomisí pro lidové obyčeje české národní sekce Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech. Subkomise pro lidové obyčeje má od počátku 90. let 20. století své centrum a odbornou i organizační záštitu ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti. Práce v komisi je rozdělena na dvouleté intervaly. První je období výzkumové s jedním pracovním zasedáním. Zde odborní pracovníci (muzejníci, členové akademie věd i vysokoškolští pedagogové) řeší sporné otázky, terminologii a okruh námětů spadajících do řešené problematiky. V následujícím roce jsou již konkrétní témata prezentována na mezinárodní konferenci s následným výstupem v podobě kolektivní monografie.

Spolupráce akademických pracovišť s odbornými pracovníky muzeí vytváří jedinečnou platformu pro vyčerpávající zpracování systematicky volených témat. Od posledního valného shromáždění ČNS, které se uskutečnilo v roce 2011 v Opavě, byla v rámci práce v Komisi pro lidové obyčeje uskutečněna mezinárodní konference s tématem *Svět mužů a žen. Muž a žena ve svědectvích lidových tradic* (Uherské Hradiště 9.–10. června 2011). Do konce roku 2011 byla vydána pod redakčním vedením PhDr. Romany Habartové a PhDr. Markéty Holubové, Ph.D. stejnojmenná kolektivní monografie.

V následujících dvou letech (2012 a 2013) bylo komisí řešeno téma *Zoomorfni tematika v lidové tradici*. Nejprve se uskutečnilo pracovní zasedání ve dnech 9.–10. května 2012 v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Již zde se ukázala pestrá škála zvolených témat, které v tezích předneslo 28 kolegů z Čech i Slovenska.

Mezinárodní konference na toto téma proběhla 9.–10. října 2013 ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti. Zde už za účasti muzejníků, etnologů, akademických pracovníků i univerzitních pedagogů z České republiky, Slovenské republiky a Chorvatska. Celkem na konferenci zaznělo 27 referátů, které vyslechlo 36 přihlášených účastníků. Kolektivní monografie vydaná do konce roku 2013 obsahuje 38 příspěvků týkajících se vztahu zvířat k člověku, jejich úlohou v obřadní kultuře, pověrečných praktik spojených se zvířaty, zpodobněním zvířat ve folkloru i způsobů léčení zvířat v lidovém prostředí. Část autorů se zaměřila také na zoomorfní motiviku v lidovém umění – především ve výšivce, na keramice, jako součást zemědělského nářadí či vybavení usedlosti apod.

Přínos mezinárodní konference pro náš obor hodnotili i členové České národopisné společnosti, když v anketě o nejvýznamnější počín v oboru za rok 2013 získala realizace konference Zoomorfní tematika v lidové tradici první cenu. Tento úspěch je velmi potěšující, zároveň však zavazující, a proto se budeme snažit o to, aby práce Obyčejové komise i v následujících letech přinášela zajímavá témata, podnětná setkání a přínosné výstupy, které bádání v našem oboru posunou dále.

Pro léta 2014 a 2015 stojí v centru pozornosti komise nové téma: léčení a léčitelství v lidové tradici, které si klade za cíl komplexně pojmout téma, dosud v rámci české etnologie nazíráno spíše okrajově v rámci monografií nebo starších publikovaných prací. Již byly vytyčeny okruhy výzkumu a ve dnech 24.–25. září 2014 proběhlo ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm pracovní zasedání Obyčejové subkomise, kde byla zvolená témata představena, diskutována a dále rozvíjena tak, aby mezinárodní setkání plánovaná v průběhu roku 2015 ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti nabídlo odborné veřejnosti maximálně vyčerpávající a globální pohled na tuto problematiku.

Marta Kondrová

Laudatio k udělení čestného členství České národopisné společnosti PhDr. Jarmile Šťastné, CSc.

PhDr. Jarmila Šťastná CSc. – etnografka, která se do dějin oboru zapsala svým přínosem k problematice dělnictva, průmyslových regionů a především v badatelské práci v oblasti stravy. Svůj profesní zájem soustředila zejména na rodinný život a stravu v jednotlivých regionech Čech (Kladensko, Ústecko-Orlicko, Českokřebovsko, Náchodsko, Podkrkonoší), severní Moravy (Ostravsko) a v pražské aglomeraci. Dále své badatelské úsilí zaměřila do regionů jižních Čech, na Příbramsko,

do Krkonoš a Podkrkonoší, kde se věnovala výzkumu stravy u venkovského a městského obyvatelstva.

Jarmila Šťastná, rozená Neuwirthová, se narodila 2. března 1931 v Ústí nad Orlicí. V roce 1950 ukončila studium na gymnáziu a přitom také pokračovala v rozvíjení svého výtvarného nadání. V letech 1950–1953 pracovala jako vychovatelka na Pedagogickém gymnáziu v Litomyšli a přemýšlela o studiu národopisu. K oboru ji (tak jako mnohé před ní) přivedl zájem o výtvarné umění, práce v souborech lidové umělecké tvořivosti a v neposlední řadě též místo, kde nyní působila a které bylo ovlivněno národopisnou prací Terezy Novákové. V letech 1953–1958 studovala národopis, první dva roky spolu s historií, na Filozofické fakultě UK a toto studium ukončila obhajobou diplomové práce *Rodinný život textilních dělníků na Ústecko-Orlicku od konce minulého století do období první republiky* (1958). V době, kdy začala tento obor studovat, začal také trend výzkumu průmyslových oblastí, který měl pro začínající adeptku národopisu velký význam. Toto prostředí jako mladá studentka dobře znala, zapojila se do výzkumu a zaměřila se na studium problematiky života textilních dělníků. Na základě terénních výzkumů a pracovních výsledků na Ostravsku ještě jako posluchačka Filozofické fakulty UK nastoupila do tehdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (nyní Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.) jako odborná asistentka. Zde působila nejprve v pracovní skupině PhDr. O. Skalníkové, CSc. Výsledky z výzkumů, na kterých se Jarmila Šťastná zúčastnila, měly vyústit v syntézu *Ostravsko*, ta však nevyšla.

Po obhájení vědecké práce v roce 1968 získala titul kandidát historických věd (1968) a doktorát z filozofie (1970). V letech 1958–1985 byla v ústavu postupně zařazena jako odborná a vědecká pracovnice. Spolu se svým manželem Jaroslavem Šťastným, který byl také etnograf, provedla terénní výzkumy na Jilemnicku, ze kterého vzešla významná práce *Krčkové chalupy na Jilemnicku a Náchodsku* (Český lid 54, 1967, s. 317–326, s J. Šťastným). Tento typ staveb byl v domácí a zahraniční literatuře málo znám. Svoji odbornou práci nadále zaměřila v 60. a 70. letech především na rodinný život dělníků a výzkum v průmyslových aglomeracích. Jako předmět svého výzkumu si ze sociálních skupin zvolila textilní dělnictvo, zaměřila se na srovnání vesnice a města a generační rozdíly. Jednalo se například o studie: *Strava textilních dělníků v Ústí nad Orlicí a okolí od konce minulého století do první světové války* (Český lid 46, 1959, s. 150–158), *K některým otázkám studia rodinného života textilních dělníků* (Český lid 48, 1961, s. 16–21), *Příspěvek k rodinnému životu tkalců a továrních dělníků na Náchodsku* (Český lid 56, 1969, s. 216–224).

V 70. a 80. letech 20. století byl důležitým úkolem tehdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku (nyní Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.) výzkum pražského dělnictva. Doktorka Šťastná se stala jednou z vůdčích osobností projektu, který byl zaměřen na způsob života dělníků v Praze od poloviny 19. století do roku 1939. Z rozsáhlé publikační činnosti z této oblasti můžeme zmínit např. *Stravování*

pražského dělnictva a chudiny ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. (Český lid 64, 1977, s. 9–22) a *Strava a stravování pražských dělníků* (In: Stará dělnická Praha. Praha 1981, s. 183–216). S velkým regionálním zájmem se setkala její práce *Život textilních dělníků na Ústecku a Českomoravsku 1870–1914* (Vysoké Mýto 1980).

Od 70. let 20. století se její profesní zájem plně soustředil na projekty a úkoly spojené se stravou a stravovacími zvyklostmi. Tento svůj úkol pojala komplexně, s pokorou a plna energie, tak jak to bylo u její práce zvykem. Věnovala se otázce tradiční stravy a všemu, co s tímto jevem souviselo (možnosti a způsoby získávání potravin, zpracování surovin a přípravu pokrmů, významu stravy v rodinné a výroční obřadnosti s ohledem na jednotlivé sociální vrstvy společnosti). Významnou kapitolou v její badatelské práci byl zájem o lidové pečivo. Zabývala se jeho historií, technologií, významem a funkcemi v rodinné a výroční obřadnosti. Neopomněla ani na jeho uchovávání a prezentaci v muzejních sbírkách. Tento dlouholetý výzkum byl završen monografií *Lidové pečivo v Čechách a na Moravě* (Praha 1988, s L. Prachařovou).

Pro obor mají velký význam její práce metodického zaměření. Jsou to práce se sčítacími operáty a matrikami, pomocí nichž demonstrovala jejich využití jako pramene pro další etnografická studia např. *Vypovídací hodnota sčítacích operátů (Kyšperk 1880)*. (Vlastivědný sborník Okresního archivu v Ústí nad Orlicí 4, 1993, s. 18–28). Zmapovala a popsala kuchyňské nádobí a náčiní včetně uvedení jeho jednotlivých funkcí. Pro Národopisnou společnost, respektive pro její dopisovatele, sestavila několik dotazníků ke stravě. Bohatá byla také její přednášková a konzultantská činnost a též spolupráce s rozhlasem.

V několika posledních letech můžeme sledovat narůstající zájem o vše, co souvisí s jídlem a jeho přípravou. Regionální potraviny a krajové speciality bývají skloňovány ve všech pádech a média se starají o jejich náležitou propagaci. Tento trend však není novinkou. O to, seznámit širokou veřejnost s regionálními zvláštnostmi lidové kuchyně a zároveň přispět k popularizaci vědy, se Jarmila Šťastná snažila zejména v 70. a 80. letech 20. století sérií článků. Jedná se např. o *Lidový jídelníček našich krajů (Jižní Čechy, Ostravsko, Těšínsko, Českomoravská vysočina, Šumava, Haná, Orlické hory)* v populárním časopise Chatař (1980). V závěru své vědecké kariéry se pak autorsky podílela na společném projektu Etnologického ústavu AV ČR, v.v.i. a Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, kterým byla *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* (Praha 2007). V této encyklopedii je jí autorství připsáno u 43 hesel a spoluautorsky se podílela na 2 heslech.

Paní doktorka Jarmila Šťastná udělala pro etnologii velký kus práce jak na poli vědeckém, tak popularizačním. Tato skromná a pracovitá badatelka dokázala, že výzkum stravy má své opodstatnění a že se zde nejedná jen o pouhé „čtení a přepisování

kuchařských knih“ a rukopisných receptářů. Rozsah jejích prací a hloubka studované problematiky ji právem řadí k adeptům na udělení čestného členství v České národopisné společnosti. Toto členství je mi ctí doporučit.

Judita Hrdá
EÚ AV ČR, v. v. i., Praha

Laudatio k udělení čestného členství České národopisné společnosti doc. PhDr. Haně Hlôškové, CSc.

Doc. Hana Hlôšková, přední současná slovenská folkloristka a etnoložka, rodačka z východoslovenských Košic, absolvovala v roce 1978 Katedru etnografie a folkloristiky Univerzity Komenského v Bratislavě. První část své profesní dráhy prožila jako odborná a vědecká pracovnice v Národopisném ústavu SAV, kde obhájila kandidátskou disertační práci *Historické ústne tradície ako etnoidentifikačný faktor* (1989). V nástupnickém Ústavu etnologie SAV se zapojila do řešení vlastních i kolektivních vědeckých grantových projektů a od roku 2001 byla výkonnou redaktorkou ústředního slovenského oborového periodika *Slovenského národopisu*. Vedle externích přednášek na bratislavské katedře se podílela deset let na zajišťování výuky folkloristiky na Katedře etnologie a etnomusikologie Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře. Od roku 2004 působí jako kmenová členka pedagogického kolektivu na Katedře etnologie a kulturní antropologie bratislavské univerzity (od roku 2013 pracoviště nese název Katedra etnologie a muzeologie), kde přednáší a vede diplomové práce z oboru klasické folkloristiky a její historie, ale také z problematiky folklorismu, orální historie, kolektivní historické paměti a jiných současných výzkumných směrů. Je spoluautorkou učebního textu *Príspevky k dejinám folkloristiky* (2009). Podílí se také na organizaci terénních výzkumů a odborných exkurzí. Na katedře převzala jako zkušená editorka redaktorskou práci spojenou s ročenkou *Ethnologia Slovaca et Slavica*, kterou bratislavské univerzitní etnologické pracoviště vydává od konce 60., resp. v dnešní podobě od počátku 90. let 20. století.

Neobyčejně rozsáhlá je publikační a už zmíněná editorská činnost doc. H. Hlôškové. Na základě práce *Individuálna a kolektívna historická pamäť. Výbrané folkloristické aspekty* (2008) se na Filozofické fakultě Univerzity Komenského habilitovala. Sborník *Folklórne žánre – archívy – katalógy* (1991) editovala se svou kolegyní, folkloristkou Evou Krekovičovou, s Milanem Leščákem vydala práci *Žena z pohľadu etnológie* (1998), s moravskou kolegyní Janou Pospíšilovou připravila do tisku sborník *Oldřich Sirovátka – folkloristické studie* (2002). Mezi samostatné

ediční počiny náleží sborník *Tradičná kultúra a generácie* (2000) a sborník *Folklór v kontextoch* (2005) věnovaný životnímu jubileu docentky Ľubice Droppové, jedné z vedoucích katedry etnografie a folkloristiky. Úzká spolupráce s pražskou slavistkou Annou Zelenkovou přinesla edice díla předních postav československé folkloristiky 20. století, univerzitních profesorů Franka Wollmana, Jiřího Polívky a Jiřího Horáka. Přátelství s významnou slovenskou folkloristkou a starší kolegyní Vierou Gašparíkovou a její životní jubileum vyústily do publikace *Stretnutie s rozprávkou – pohľad do života a diela etnologičky PhDr. Viery Gašparikové, Dr.Sc.* (2011) spojené s personální bibliografií jubilaranky. V současnosti připravila k vydání personální bibliografii nedávno zemřelého profesora brněnské univerzity, folkloristy a literárního vědce Bohuslava Beneše (1927–2014), která vychází v rámci *Bibliografické přílohy Národopisné revue*. S publikační činností doc. H. Hlôškové souvisí také účast na domácích a zahraničních konferencích; její studie a články najdeme otištěny v konferenčních sbornících, ve *Slovenském národopisu*, *Národopisných informáciách*, *Etnologických rozpravách* i v našich periodících.

Doc. Hana Hlôšková udržovala a udržuje úzké pracovní i přátelské kontakty s kolegyněmi a kolegy z oboru folkloristiky, etnologie a slavistiky v České republice. Je členkou České národopisné společnosti, pravidelně se účastní konferencí a seminářů pořádaných v České republice a podílela se na společných projektech s publikačními výstupy slavistickými či etnologickými. Od roku 2008, kdy byla zvolena předsedkyní Národopisné společnosti Slovenska, udržuje kontakty s Českou národopisnou společností na oficiální úrovni. Je členkou redakční rady spolkového periodika *Národopisného věstníku*. O dění v České republice pravidelně informuje slovenskou odbornou veřejnost.

Na základě uvedených skutečností navrhuji udělit paní docentce Haně Hlôškové, CSc. čestné členství v České národopisné společnosti.

Miroslav Válka
ÚEE FF MU Brno

ZDENA KRIŠKOVÁ (ED.):
Revitalizácia tradičnej
kultúry a lokálna identita /
Revitalisation of Traditional
Culture and Lokal Identity

Krakov, Towarzystwo Słowaków
 v Polsce 2013, 109 s. / 39 s.

Tradiční kultura nachází v posledních letech stále větší uplatnění jako stěžejší opominutelný komponent formování lokální a regionální identity. Obracejí se k ní jako k bohatému inspiračnímu zdroji nejen obyvatelé jednotlivých obcí a oblastí, ale i spolky, samospráva a různorodé instituce. Její význam v komplexu kulturního dědictví ostatně odráží *Úmluva o ochraně nemateriálního kulturního dědictví světové organizace UNESCO* z roku 2003.

Zkušenosti z posledních let dokládají, že vnější impulsy v oblasti péče a ochrany kulturního dědictví se často prolínají s iniciativou domácích – nositelů a pokračovatelů historické tradice. Dle místních a regionálních podmínek se tak uplatňují různé nástroje pomoci. Díky tomu máme možnost setkávat se s celou škálou způsobů, jak využít, revitalizovat a rozvíjet tuto součást kulturního dědictví. Cílená ochrana ovšem nemusí mít jen pozitivní dopady. Vedle příkladů úspěšné podpory citlivé vůči hodnotám děděným po generace i jejich současným nositelům se již můžeme setkat i s doklady negativního vlivu zájmu a někdy značně svébytné „péče“.

Pohled slovenských etnologů na tuto problematiku přináší slovensko-anglická

kolektivní monografie pětice autorů, kteří se snažili dle své specializace v rámci jednotlivých kapitol přinést vlastní pohled na problematiku revitalizace elementů tradiční lidové kultury, jak je ve vazbě na lokální identitu uplatňována v různých typech societ.

Teoretická východiska ve svém textu postuluje Daniel Luther. Vycházej z aktivit UNESCO, poukazuje na jen povlovné uplatňování základních pojmů a definování jejich obsahu pro potřeby ochrany nehmotného kulturního dědictví. Přestože máme již více než deset let k dispozici úmluvu z roku 2003, potřeba soustavné péče o nehmotné kulturní dědictví se rodila jen pomalu a v mnoha ohledech souvisela právě s jasným definováním obsahu pojmu nehmotné kulturní dědictví i vymezením jeho vazeb s materiálním kulturním dědictvím. Daniel Luther se proto snaží zasadit aplikovanou terminologii do národního právního rámce na úrovni Slovenska. Zakotvení základních pojmů i vnímání jejich obsahu odráží nejen národní tradice ve sféře péče o kulturní dědictví, ale i složitost přenosu mezinárodních norem na úroveň jednotlivých států.

Konkrétní příklad dopadu mezinárodní ochrany zaštitěné UNESCO přináší stať Alexandry Bitušíkové. Vychází z dlouhodobého sledování vývoje osady Vlkolíneč, která je od roku 1993 *Lokalitou světového kulturního dědictví UNESCO*. V úvodní teoretické části své kapitoly navazuje na předchozí text Daniela Luthera, když si všímá postupného formování zájmu o ochranu kulturního dědictví na mezinárodní bázi. Rozvoj

těchto aktivit pochopitelně s sebou přinesl obsahovou pestrost ochraňovaných kulturních jevů a vedl poslíze i k přípravě *Úmluvy o ochraně nehmotného kulturního dědictví*. Narůstající zkušenosti s dopady mezinárodní péče však ukázaly také úzké sepětí snah o podporu a revitalizaci s turistickým ruchem. Více než dvě desetiletí trvající ochrana Vlkolince poskytuje na národní úrovni celou řadu konkrétních zkušeností s pozitivy, ale i negativy působení prestižní „značky“ UNESCO. Jedinečný soubor památek lidového stavitelství dnes sice náleží mezi ceněné destinace světového turismu, příliv turistů a pravidla mezinárodní organizace ale přináší též četná omezení a problémy pro obyvatele této osady. Jak dokládá příspěvek Alexandry Bituškové, dlouhodobá spolupráce místní komunity s lokální, regionální i národní administrativou, ale i neziskovým sektorem je nezbytným předpokladem pro vyváženost mezi dodržováním pravidel mezinárodní ochrany a potřebami v lokalitě žijícími jedinci.

Rozmanitost lokálních a regionálních forem tradiční kultury i přístupů k jejich ochraně, revitalizaci a případnému dalšímu rozvíjení dokladují další tři texty monografie z pera Jolany Darulové, Kataríny Košťalové a Zdeny Kriškové. Autorky se ve svých kapitolách zaměřují na různé způsoby zužitkování potenciálu nehmotného kulturního dědictví v městském i venkovském prostředí. S odkazy na lokální a regionální tradice tak dnes operují organizátoři rozličných typů festivit, které, jak doložila Jolana Darulová, mohou mít různé

kořeny a kumulaci rozmanitých funkcí (viz např. salamandrové průvody, radvanský jarmark, aušusnická tradice apod.). Klíčovou se zde jeví role organizátora (případně nositelů tradice), způsob finančního zajištění (grantové podpory apod.) i formulování cílů jednotlivých aktivit vycházejících z lokální a regionální tradice, nebo alespoň zčásti z nich čerpajících.

S navazováním a rozvíjením místní tradice v posledním dvacetiletí cíleně pracují i některé rozvojové a dotační programy. Na Slovensku k nim náležejí mimo jiné *Program obnovy venkova* a soutěž *Dedina roku*, na něž se ve své kapitole knihy zaměřila Katarína Košťalová. Jejich aktéři na regionální a lokální úrovni cíleně využívají kulturní dědictví místa a oblasti k prezentaci zdejších kulturních specifík, rozvíjení a medializaci festivit nejrůznějšího rázu, odkazy na tradiční kulturu však nacházejí své místo i ve vnější podobě vybraných obcí.

Kolektivní monografii uzavírá text Zdeny Kriškové zaměřující se na historicko-etnické, politické a ekonomické aspekty revitalizace rukodělné výroby v multietnickém prostředí Veľké Lomnice.

Texty slovenských etnologů, kteří stáli u zrodu knihy *Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita*, dokládají nejen rozmanitost cest k revitalizaci a využití odkazu předchozích generací v současném světě. Jsou také důkazem o potřebě participace etnologů v těchto procesech. Ti by měli svou odbornou kvalifikací přinášet podněty nejen

v rovině teoretické, ale neměli by stát stranou ani onoho komplikovaného organismu, jakým systematická ochrana, revitalizace a podpora dalšího rozvoje nemateriálního kulturního dědictví bezesporu je.

Daniel Drápala
ÚEE FF MU Brno

**František MIKULÁŠEK –
Jan PRIŠEGEM – Drahomír
VELIČKA: *Dubnická kniha
zázrakov***

Dubnica nad Váhom, Rímskokatolícká cirkev 2012, 182 s.

Výzkum dějin zbožnosti patří v české historiografii mezi ty badatelské oblasti, které přes veškeré úsilí o rozvoj české církevní historiografie patří mezi málo probádané tematické okruhy. Jednou z cest, jak tento výzkum zintenzivnit, může být také ediční činnost dobových písemných pramenů, které právě tento rozměr náboženské praxe minulosti reflektují. Mezi takové prameny lze zařadit tzv. knihy zázraků.

Touto cestou se vydali slovenští autoři, kteří se pokusili edičně zpřístupnit rukopisnou knihu zázraků z Dubnice. *Dubnická kniha zázraků* představuje jedinečnou písemnou památku poutního místa. Jednotlivé votivní texty poskytují nejen informace o záračných uzdraveních, nýbrž dávají možnost poznat jména

obyvatel Dubnice i více méně vzdálených lokalit v 18. století, ale i charakter nejvážnějších nemocí té doby. I když se jedná o pramen regionální povahy, svým obsahem je z celoslovenského hlediska unikátním dokumentem o dobové barokní mentalitě.

Záměr autorů zpřístupnit tento originální pramen široké odborné, ale i laické veřejnosti můžeme jen podpořit, zejména s ohledem na jeho profesionální ediční zpracování formou kritického překladu s poznámkami na základě jasně definovaných edičních pravidel. Kromě překladu – edice záznamů knihy zázraků však autorský kolektiv poskytuje čtenářům také vlastní odbornou studii, která vhodným a hutným způsobem přibližuje historii farnosti a poutního kostela. Dále se autoři věnují dějinám milostné sochy. Čtenáři jistě také ocení podrobný terminologický slovník, který umožňuje orientaci v cizích, respektive archaických slovech a výrazech.

Závěrem lze vyslovit přání, že se v brzké době dočkáme obdobného edičního počínu i z českých pramenů.

Markéta Holubová
EÚ AV ČR, v. v. i. Praha

**Daniel DRÁPALA (ed.):
*Tradiční rukodělná výroba***

Praha, Česká národopisná společnost 2013, 98 s. (*Lidová kultura v pracích dopisovatelů České národopisné společnosti*. Sv. 1)

Útlý svazek v jednoduché, ale nápadité grafické úpravě má dvě kapitoly a obsah. První kapitole dal editor název *Přínos dopisovatelů Národopisné společnosti pro dokumentaci tradiční rukodělné výroby*, druhé *Rukodělná výroba v pracích dopisovatelů*. Editor Daniel Drápa la v úvodní kapitole přinesl zasvěcenou charakteristiku pramenného základu publikace, který je nejen dokladem kvality jeho editorské práce, ale v mnoha směrech poslouží každému, kdo v řadě odvětví etnologického bádání hodlá s tímto zdrojem informací pracovat.

Antologie dopisovatelských příspěvků na téma tradiční rukodělné výroby, která čerpá z výsledků práce dopisovatelské sítě České národopisné společnosti budované od 30. let minulého století, nemá charakter úplného zpřístupnění všech textů zabývajících se touto tematikou, které jsou k dispozici. Soustředuje se na práce, které nebyly dosud publikovány, především pak na ty z nich, které přispívají „*k poznání etnokulturní tradice jednotlivých regionů a míst v České republice*“. Výběr jednotlivých rukodělných odvětví odráží míru jejich reálného zastoupení, které ve fondu prací dopisovatelů v archivu České národopisné společnosti mají.

Každý, kdo se věnuje danému oboru tradiční rukodělné výroby, najde v třiceti šesti publikovaných příspěvcích buď srovnání rozsahu a úplnosti svých informací k problematice sledovaného odvětví rukodělné výroby, nebo informace nové. Řada z nich má obrazovou dokumentaci. Na její hodnotu upozorňuje editor kresbou dopisovatelky A. Rysové,

kteřá doprovází text o domáckém zpracování švestek umístěný uprostřed úvodní kapitoly. Obrazovým doprovodem jistě zaujme příspěvek Antonína Vašmuciuse *O truhlářích* nebo Jaroslava Mackerleho *Modrotiskové formy*. Řada příspěvků, jakými jsou například Josefa Sikory *Výroba trouby*, Miroslava Karpíška *Domácká výroba provazů* či Josefa Řízka, jehož obsahem je osmnáctisloková *Píseň kalců*, je i bez výtvarného doprovodu cenná svým námětem.

Úplný přehled všech dopisovatelských příspěvků zpracovala Helena Šenfeldová a Česká národopisná společnost jej vydala v roce 2008. Připravený výběr textů a zvláště cenných obrazových dokumentací pořízených v posledních desetiletích přispěje opět k prohloubení znalosti o jednotlivých odvětvích tradiční rukodělné výroby a k rozšíření možností jejich využití při srovnávacím studiu.

Tento ediční počín České národopisné společnosti přispěl nejen k obohacení materiálové základny oboru, ale připomněl význam odborné i společenské hodnoty práce dopisovatelů, právem vnímané jako „jeden z pilířů“ jejich dokumentačních aktivit. Ocenit nutno nejen aktivitu v ediční činnosti Společnosti, ale i podporu celého projektu Odborem regionální a národnostní kultury MKČR. Příslib dalšího zpřístupňování bohatství materiálů dopisovatelů České národopisné společnosti jen zesílí dobrý pocit, který už na první pohled sympatický modrý školní sešit vyvolává.

Karel Pavlišťík
Zlín

Odborná konference *Severní Haná – minulost a současnost II.*

Dlouholetá tradice konferencí zaměřujících se na lidovou kulturu středomoravské Hané pokračovala XIII. ročníkem v hornohanáckých Lošticích 3. dubna 2014 pod záštitou starosty města Loštic PhDr. Ctirada Lolka. Organizátorkou byla pražská JANUA, obecně prospěšná společnost, v čele s PhDr. Jaroslavou Čajovou. Rodačka z nedalekého Šumvaldu u Uničova se organizace „hanáckých“ konferencí ujala v roce 2009 uspořádáním konference o Malé Hané v Jevíčku; v následujícím roce připravila první konferenci v Lošticích a v předminulém roce setkání ve Velké Bystřici v souvislosti s aktivitami zdejšího hanáckého folklorního souboru.

Zaplněný sál loštického Městského kulturního střediska signalizoval, že zájem o lidovou kulturu Hané trvá a je stále aktuálním tématem jak pro odborníky z řad etnografů a historiků, tak také pro pedagogy základních škol, členy folklorních souborů a kulturní pracovníky různých profesí, kteří na Hané působí. Toto široké spektrum účastníků se odrazilo také ve struktuře referátů, jež na konferenci zazněly – od obecně zaměřených příspěvků o významu regionální kultury přes témata historiografická o staré Hané a osobnostech, které se zasloužily o udržování hanáckých tradic, až po informace o současném dění ve folklorním hnutí.

Zmíněná obecná témata řešily referáty PhDr. Marie Neudorflové

(Historický ústav AV ČR Praha) *Rozmanitost pohledů na dějiny a jejich smysl*, doc. ing. Lidmily Němcové, CSc. (VŠE Praha) *Hodnotové orientace na moravském venkově* a PhDr. Jaroslavy Čajové (JANUA o.p.s. Praha) *Hanácký sedlák ve 20. století. Poznámka k osudu selského stavu*. Autorky se zaměřily na různé historické periody národních dějin a jejich hodnocení, na otázky regionální identity a diskontinuity života hanáckého venkova po druhé světové válce.

Blok referujících o tradiční lidové kultuře Hané a jejím dalším udržování byl nejpočetnější. Pokud půjdeme chronologicky, o známé „národopisné“ mapě Hané z počátku 19. století referoval Mgr. Josef Urban (Vlastivědné muzeum Olomouc), slovesné tradici, pověstem o legendárním králi Ječmínkovi se věnovala prof. Karolina Adamová, DrSc. (PF UK Praha) a pověstem o revenantech na Horní Hané Karel Faltýnek (NPÚ Olomouc). Literární dílo učitele Jakuba Lolka *Rok v naší chalupě* a její dramati- zaci pro rozhlasové vysílání i s ukázkami připomněl Jan Sulovský (Český rozhlas Olomouc). Národopisné dílo Heleny Krškové z Náměště na Hané zhodnotil autor, dílo Věry Haluzové učitelka a národopisná pracovnice Marie Pachtová z Vyškova. Zatímco H. Kršková vycházela z rodinných tradic a vedle vedení souborů a komponování rozhlasových pořadů publikovala v regionálním tisku, V. Haluzová byla tvůrčí osobností přehlídek dětských hanáckých folklorních kolektivů konaných v 70. a 80. letech 20. století v Uničově i šířeji orientovaných pořadů na Hanáckých slavnostech v Chropyni

či ve Strážnici. Novou muzejní expozici Vlastivědného muzea v Olomouci, která přibližuje tradiční kulturu Hané, prezentovala slovem i obrazem Mgr. Veronika Hrbáčková (Vlastivědné muzeum Olomouc). Hovořila také o starší, již zrušené expozici *Z klenotnice lidové kultury Hané*, již v roce 1975 připravil ing. Jan R. Bečák v litovelském muzeu, ale která byla v souvislosti se změnou koncepce muzea zlikvidována a od té doby celohanácká expozice v regionu absentovala. O aktivitách prof. Jana Havelky, jednoho ze zakladatelů olomouckého Vlasteneckého spolku muzejního a o muzejní expozici, kterou svému rodáku připravilo loštické muzeum, pohovořil PhDr. František Hýbl (Přerov). K 10. výročí založení Muzejní společnosti Litovelska zazněla základní fakta od Mgr. Roberta Najmana.

Několik referentů představilo dění a aktivity hanáckých folklorních kolektivů. Pozvánku na šestý ročník *Slavností kroje* ve Velké Bystřici tentokrát se zaměřením na jednu oděvní součást, na *šer-toch* (nesešitá sukně), učinila Bronislava Millá (Haná Velká Bystřice). Ke stavu rekonstrukce lidového kroje v hornohanácké obci Rovensko u Zábřehu pohovořila Marcela Machálková. Na činnost rodáků z Hané v Praze se zaměřil vedoucí pražských Hanáků Miroslav Konečný. Informativní charakter měly zprávy o plánovaných aktivitách Hanáckého folklorního sdružení (HANFOS) v roce 2014 a o činnosti některých kolektivů jako Haná Velká Bystřice, Cholína a Cholinka či dětského kolektivu Hagnósek.

Součástí konference byly exkurze, které podle zájmu účastníků směřovaly

jednak do místního muzea, do Památníku Adolfa Kašpara s expozicí o životě a díle malíře a ilustrátora české klasické prózy, mezi jehož náměty najdeme také hanácké motivy. Další navštívenou destinací byla obnovená synagoga se zajímavou expozicí dějin loštické židovské obce. V poválečné době synagoga určitou dobu sloužila k muzejním účelům s expozicí místního hrnčířství proslaveného ve středověku a raném novověku loštickými poháry. Soukromé muzeum řezbáře Jaroslava Beneše připomnělo další loštické specifikum, které se váže k lišce Bystroušce proslavené sice operou Leoše Janáčka a spojované s brněnským okolím, ale svůj původ, jak se obyvatelé Loštic snaží dát na vědomí širší veřejnosti, má v tomto kraji v díle rodáka z blízkého Palonína, malíře Stanislava Lolka, autora výtvarné předlohy lišky Bystroušky. Aby nikdo nebyl na pochybách, řezbář J. Beneš v autobusové zastávce na okraji Loštic ztvárnil „bystrouškovskou“ scénu in natura.

XIII. odborná konference o Hané proběhla v přátelské atmosféře a přispěla k hlubšímu poznání tradiční kultury jednoho ze základních moravských etnografických regionů. Bylo by ovšem záhodno, kdyby se referáty podařilo publikovat formou konferenčního sborníku, jak tomu bylo v devadesátých letech u olomouckých setkání.

Miroslav Válka
ÚEE FF MU Brno

Contents

Studies

Alena Křížová, <i>Authors of Depicted Folk Costumes in Topographic Works by Balthasar Hacquet and Their Successors</i>	5
Iuliia Tormysheva, <i>Beadwork Applied to Folk Costumes in Chodsko as an Element of Folk Creativity</i>	21

Studies War and Ethnology

Alojz Kontrik, <i>People from the Region of Kysuce and World War I</i>	34
Nad'a Valášková, <i>On life conditions of the Czechs in Russia during World War I</i>	50
Miloslava Turková, <i>Aftermath of World War I in Family Memories</i>	66

Contributions by Correspondents of the Czech Ethnological Society

Josef Turinský, <i>Wooden footwear</i>	78
--	----

Personalia

Anniversary and Award for PhDr. Jitka Staňková, CSc. (<i>Miroslav Válka</i>)	82
Life with Several Languages. To the Eightieth Birthday of Ivo Vasiljev (<i>Stanislav Brouček</i>).....	85
A Bouquet for Alena Kalinová (<i>Zdeňka Měchurová</i>)	95

General Assembly of the Czech Ethnological Society

Daniel Drápala, <i>Report on Activities of the Czech Ethnological Society for the Election Period 2011–2014</i>	105
Helena Mevaldová – Alena Prudká – Helena Šenfeldová, <i>Supervisors' Report on Inspection of Economic Activities Audit at the Czech Ethnological Society from 1 January 2012 to 31 August 2014</i>	113
Eva Románková, <i>Report on International Cooperation of the Czech Ethnological Society between 2011 and 2014</i>	115
Jiřina Veselská, <i>Bibliography of Ethnographic Literature on the Homepage of the Czech Ethnological Society between 2011 and 2014</i>	116
Helena Šenfeldová, <i>Information about Revision of the Archives of the Czech Ethnological Society for the period 2011–2014</i>	124
Václav Michalička, <i>Co-operation with the Correspondents of the Czech Ethnological Society between 2011 and 2014</i>	126
Roman Tykal, <i>Report on Activities of the Commission for Folk Architecture, Settlements, and Habitation of the Czech Ethnological Society for the years 2011–2014</i>	127
Marta Kondrová, <i>Report on Activities of the Commission for Folk Customs of the Czech Ethnological Society for the years 2011–2014</i>	129
Judita Hrdá, <i>Laudation to PhDr. Jarmila Šíastná, CSc. on the Conferment of the Honorary Membership in the Czech Ethnological Society</i>	130
Miroslav Válka, <i>Laudation to doc. PhDr. Hana Hlůšková, CSc. on the Conferment of the Honorary Membership in the Czech Ethnological Society</i>	133

Books

Zdena Kříšková (ed.): <i>Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita / Revitalisation of Traditional Culture and Lokal Identity (Daniel Drápala)</i>	135
František Mikulášek – Jan Prišegem – Drahomír Velička: <i>Dubnická kniha zázrakov / Dubnica Book of Miracles (Markéta Holubová)</i>	137
Daniel Drápala (ed.): <i>Tradiční rukodělná výroba / Traditional Handmade Products (Karel Pavlišťík)</i>	137

Konference

Academic Conference on the Northern Haná Region – Past and Present II (<i>Miroslav Válka</i>)	139
---	-----

